

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta

DISERTAČNÍ PRÁCE

2023

Jan Karela

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta

DISERTAČNÍ PRÁCE

Postmoderní filozofie a její vliv v Rusku
Postmodern Philosophy and its Influence in Russia

Jan Karela

Školitel/ka: doc. PhDr. David Krámský, Ph.D./ PhDr. Věra Jirásková, Ph.D.

Studijní program: Filozofie

Studijní obor: Filozofie

2023

Prohlašuji, že jsem disertační práci na téma Postmoderní filozofie a její vliv v Rusku vypracoval pod vedením školitele samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha 11. 10. 2023

.....

podpis

Chtěl bych tímto poděkovat mé původní školitelce PhDr. Věře Jiráskové, Ph.D. za skvělou spolupráci a cenné rady během mého studia. Dále bych chtěl poděkovat panu prof. ThDr. Janu Blahoslavovi Láškovi, Dr.h.c. (mult.) za cenné rady v průběhu psaní disertační práce a na závěr mému školiteli doc. PhDr. Davidu Krámskému, Ph.D.

ABSTRAKT

Předkládaná práce v první části popisuje vývoj filozofie v Rusku až do období tzv. diamatu, tedy do období filozofie Leninského dialektického materialismu. V druhé části je popsána postmoderní problematika současného Západního myšlení včetně kontextů v historickém vývoji. Poslední část se zabývá nejprve obecnými rysy ruského postmoderního myšlení. Další část poslední kapitoly se již podrobněji zabývá myšlením M. N. Epsteina a jeho pohledem na vývoj a stav postmoderního myšlení v Rusku.

Ruské myšlení bylo poznamenáno dlouhou izolací od myšlení západního. Ve snaze rychle západ dohnat se objevují rysy mesianismu. Rusko je přesvědčeno že Západ rychle dožene a má dostatečný potenciál Západ předejít a stát se myšlenkovým vůdcem Evropy. Uvedený fakt vede k přijetí ideje komunismu a následné další izolaci Ruska. Přesto se Rusko v roce 1991 velmi rychle sžívá s postmoderním myšlením. M. N. Epstein z toho vyvozuje, že v komunistické ideologii jsou shodné znaky s postmoderním myšlením, a tudíž byla postmoderna v Rusku mnohem dříve než v Evropě.

KLÍČOVÁ SLOVA

Ideologie, informační exploze, komunismus, postmoderní myšlení, svoboda, Rusko, Západ.

ABSTRACT

The first part of this thesis describes the development of philosophy in Russia up to the so-called diamat, that is, to the period of Lenin's philosophy of dialectical materialism. In the second part it is described postmodern issues in contemporary Western thought, including the contexts in historical development. The last part deals first with the general features of Russian postmodern thought. Next part of the last chapter deals in more detail with the thought of M. N. Epstein and his view of the development and state of postmodern thought in Russia. Russian thought was marked by a long isolation from Western thought. In an effort to quickly catch up with the West, features of messianism are emerging. Russia is convinced that the West will quickly catch up and has the potential to overtake the West and become the thought leader of Europe. Said leads to the acceptance of the idea of communism and the subsequent further isolation of Russia. Nevertheless, in 1991 is rapidly coming to terms with postmodern thinking. M. N. Epstein concludes from this that there are identical features in communist ideology with postmodern thought, and therefore it was postmodernism in Russia much earlier than in Europe.

KEYWORDS

Ideology, information explosion, communism, postmodern thought, freedom, Russia, the West.

Obsah

Úvod.....	8
1. Filozofie v Rusku.....	10
1.1 Vývoj Ruské filozofie	11
1.2 Slavjanofilství a západnictví	12
1.2.1 Slavjanofilské myšlení	14
1.2.2 Západnické myšlení	15
1.3 Ruští pozitivisté.....	19
1.4 Předchůdci Vladimíra Solovjova a Vladimír Solovjov.....	20
1.4.1 Vladimír Solovjov.....	22
1.5 Ruská filozofie počátku 20. století.....	25
1.5.1 Parník filozofů.....	27
1.5.2 Losskij Nikolaj Onufrijevič	28
1.6 Dialektický materialismus v SSSR	30
2. Postmoderní myšlení.....	33
2.1 Způsobilo postmodernu postmoderní myšlení?	33
2.2 Přejít moderny k postmoderně.....	38
2.3 Člověk jako součást běžícího pásu (inspirováno esejí J. Kellera)	40

2.4 Postmoderní konzervatismus versus postmoderní neomarxismus.....	44
2.5 Co to je ta Postmoderna?	49
3. Vliv postmoderního myšlení v Rusku.....	52
3.1 Ruský pohled na vznik postmodernismu	52
3.2 Michail Naumovič Epstein a jeho pohled na postmoderní myšlení v Rusku	55
3.2.1 Informační exploze	56
3.2.2 Postmoderní informační trauma.....	57
3.2.2.1 Post informační šum.....	61
3.2.3 Postmodernismus a komunismus dle M. N. Epsteina.....	63
3.2.3.1 Simulacrum, jako znak postmodernismu i komunismu.....	64
3.2.3.2 Další společné znaky komunismu a postmodernismu dle M. N. Epsteina, Determinismus a redukcionismus	66
3.2.3.3 Kritika metafyziky	67
3.3 Poznámky k Epsteinovi.....	69
3.3.1 Shrnutí M. N. Epsteinovi teorie	71
Závěr	74
Zdroje:.....	76
Internetové zdroje:	80

Úvod

Tato práce se zabývá postmoderní filozofií a jejím vlivem v Rusku.

V práci jsem stanovil tři cíle:

- 1) Popsat myšlení jež předcházelo postmodernímu období v Rusku
- 2) Popsat obecné rysy postmoderny, postmoderního myšlení, a to i v jejich současných tématech
- 3) Popsat odlišnosti postmoderního myšlení v Rusku

Práce si neklade za cíl zmapovat všechny aspekty postmoderní filozofie, ani postmoderní filozofie v Rusku. Popsat všechny aspekty by přesahovalo možnosti rozsahu této práce. Cílem tedy není úplný výčet možných otázek postmoderní filozofie jako takové, ani úplný výčet otázek postmoderní filozofie v Rusku.

Práce je rozdělena do tří kapitol, z nichž každá je tematicky zaměřena na určitou část výše stanovených cílů. První kapitola si klade za cíl předložit stručný popis dějin ruské filozofie od jejích počátků do období převzetí moci komunisty. Jakkoliv může být namítnuto, že toto téma nesouvisí s vlastní náplní práce, jsem přesvědčen o opaku. Má-li být popsán postmoderní vliv na myšlení v Rusku, musí být popsáno do jakého myšlenkového kontextu tento vliv vstupuje. Tedy to, co se dělo s ruským myšlením před příchodem postmoderny, je třeba stručně nastínit, aby bylo možné pochopit souvislosti a pozadí daného děje, který přichází v postmoderním období.

Další námitkou, která by mohla vůči tomuto postupu být vznesena, je časová osa dějin ruského myšlení, která je v 1. kapitole ukončena obdobím převzetí moci v Rusku komunisty. O postmoderně se běžně hovoří, jako o období, jehož časový počátek je zařazen do cca 60-70. let minulého století. Pokud bychom přijali toto časové zařazení, pak v této kapitole chybí popis přibližně 40. let myšlenkového vývoje v Rusku. Zde však je třeba upozornit, že tento postup je zvolen záměrně, a to, protože právě období komunismu se v této práci bude věnovat třetí kapitola.

Druhá kapitola je věnována postmodernímu myšlení obecně, dalo by se říci „na Západě“. Kapitola se však neupíná primárně k běžným, již mnohokrát použitým sdělením o postmoderně. To, k čemu se snažím dobrat v druhé kapitole jsou témata, která, z mého pohledu, stojí za zkoumání. Jedná se o téma vzniku postmoderny a s tím související otázka možného zániku tohoto myšlenkového směru. Dále jsou to otázky údelu jedinice v postmoderní době. V druhé kapitole se dotýkám živých, někdy až problematických, témat současné doby ve vztahu k postmoderně, či přesněji k tomu, co bývá za postmodernu označováno.

Ve třetí kapitole se věnuji postmodernímu myšlení v Rusku, opět se však primárně nezabývám jen těmi autory, kteří popisují postmodernu obvyklými a známými definicemi. Svou pozornost jsem

zaměřil na téma vztahu komunismu a postmoderny, které ve své práci rozvíjí M. N. Epstein. Za jedno je tím zdůvodněno, proč první kapitola nepopisuje v zavedených schématech dějiny filozofie v Rusku až do let 1960-70, ale končí v období počátků komunistické vlády v Rusku. Za druhé se objevují názory dávající západní postmoderní myšlení do souvislosti s marxismem, proto jsem se rozhodl věnovat se tématu srovnání sovětského marxismu a postmoderny přímo v podmínkách samotného Ruska.

Přes výše popsané zúžení považuji témata, jimiž se v této práci zabývám, za zajímavá a věřím, že si zpracování zaslouží. S obdobným srovnáním jsem se v našich geografických končinách dosud nesetkal, tedy věřím, že výsledky, ke kterým tato práce dospěje budou zajímavé nejen pro mne.

1. Filozofie v Rusku

V této kapitole si nekladu za cíl zmapování celé ruské filozofie. Takový úkol by si žádal rozsah výrazně přesahující rámec této práce. Ruská filozofie, jako taková, či snad dějiny Ruské filozofie nejsou ani hlavním tématem mé práce. Považuji však za nutné, dříve, než se začnu věnovat postmoderní filozofii v Rusku, pokusit se aspoň naznačit, jaké filozofické, případně filozoficky dějinné prostředí předcházelo, postmoderní filozofii v Rusku. Každý zrod něčeho nového přichází do určitého prostředí. Buď je zrod tímto prostředím iniciován, a něco nového se rodí, jako důsledek předchozího vývoje nebo dojde k impulsu zvenčí. Takový impuls působí na prostředí, ve kterém vyvolá změnu, jež je následně zdrojem zrodu něčeho nového. V této části, ještě ponechám stranou úvahu o tom, zda postmoderní myšlení v Rusku se zrodilo, jako důsledek prostředí samého, či s pomocí iniciace zvenčí. Důležité však je, z mého pohledu, nastínit prostředí jež vzniku postmoderního myšlení předcházelo.

Vždy, když člověk stojí před úkolem učinit určitý výběr z rozsáhlé oblasti, nese na svých bedrech tíhu rozhodnutí, jakým způsobem selekci provést. Ve stejné situaci jsem i já v této chvíli. Omezit se pouze na bezprostřední období předcházející období postmodernismu by znamenalo věnovat se především filozofii dialektického materialismu bývalého SSSR. Toto období je však filozoficky zploštělé ideologií. Tato zploštělost není bez významu, ve vztahu ke vzniku postmodernismu v Rusku, o tom se však zmíním později. Určitě má toto, z hlediska délky lidského života, poměrně dlouhé období svůj význam i pro badatele, a to i filozofické. Pro mou práci považuji za potřebný, poněkud širší, pohled na prostředí Ruského myšlení než pouze pohled filozofie, v níž se i hesla ve filozofickém slovníku měnila dle usnesení Komunistické strany, jak vyplývá z poznámky sovětské redakce k 4. vydání filozofického slovníku v roce 1955: „... některá hesla byla napsána znovu a byly učiněny nutné doplňky odrážející usnesení XIX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu.“¹

Pro potřeby této kapitoly jsem se rozhodl primárně využít spis Dějiny filozofie z pera N. O. Losského. Jak uvádí M. Altrichter nedostatky tohoto díla jsou takřkajíc: „pouze za desetinnou čárkou“², přičemž se jedná o nedostatky způsobené dobově podmíněným vyhocením proti dialektickému materialismu.

¹ BRUGGER, ROZENTAL. M., JUDIN. P., *Stručný filozofický slovník*. Praha: Rudé právo, 1955, str. 5.

² LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 5. ISBN 80-86715-26-4.

1.1 Vývoj Ruské filozofie

Ruská filozofie se začíná rozvíjet poměrně pozdě, až v 18. století. Což je: „*tedy až po tisícileté existenci ruského státu*“³, jak uvádí N. O. Losskij. Obdobný časový údaj udává například i H. Höffding, když uvádí, jako prvního, ruského filozofa G. S. Skovoroda (1722-1794)⁴. Ve shodě s Losskim a Höffdingem i český historik J. Slavík, označuje za osobu, jež umožnila průlom, a tedy i možnost rozvoje ruského myšlení, cara Petra Velikého (1672-1725): „*Až do Petra Rusko při veškerém svém vývoji nedostalo se přes primitivní feudalismus, jaký nacházíme na západě kolem roku tisícího.*“⁵ N. O. Losskij k tomu dodává: „*Teprve poté, co Petr Veliký vysekal „okno do Evropy“, se začala ruská společnost se západoevropskou kulturou seznamovat hlouběji.*“⁶

Počátek 18. století lze označit jako počátek rozvoje filozofie v Rusku. Neznamená to však, že by do té doby žádné filozofické úsilí na území Ruska neprobíhalo. Ačkoli například B. Jakovenko ve své publikaci *Dějiny ruské filozofie*⁷ je přesvědčen, že o samostatném filozofování v Rusku před 18. stoletím nelze ani mluvit. Naopak Losskij uvádí, že v tomto „předobdobí“ ruské filozofie byla nositelem filozofických myšlenek zprvu převážně církve. Rusové přijali křesťanství v roce 988 a následně se začali seznamovat i s filozofickými texty církevních Otců. Překlad teologického systému Jana Damašského, přesněji filozofický úvod k jeho knize *Pramen vědění*, můžeme nalézt ve fragmentech již v Svjatoslavově sborníku z roku 1073.⁸ Nejedná se o jediný filozofický text, z období, v němž filozofie v Rusku nebyla na výsluní, jak dále uvádí N. O. Losskij: „*Ve čtrnáctém stoletím se objevil překlad díla Dionýsia Areopagity s výkladem sv. Maxima Vyznavače. ... tyto knihy, stejně jako díla dalších Otců východní Církve byly uchovávány v mnoha ruských kláštorech.*“⁹ Nelze se tedy divit, když J. Dvořák v rozboru díla J. Slavíka, označuje stav Ruska před nástupem Petra Velikého za

³ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filozofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 13. ISBN 80-86715-26-4.

⁴ HÖFFDING, H., *Přehledné dějiny filozofie*. Praha: Česká grafická unie, 1947, str. 295.

⁵ NYKL, Hanuš, ed. *Kulturní, duchovní a etnické kořeny Ruska: vlivy a souvislosti*. [Červený Kostelec]: Pavel Mervart, 2006. Russia Altera, str. 268. ISBN 80-86818-34-9.

⁶ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filozofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 14. ISBN 80-86715-26-4.

⁷ JAKOVENKO, Boris. *Dějiny ruské filozofie*. Přeložil F. Pelikán, Praha 1939, nakladatel Slovanský ústav, tisk K. Drynk Praha III. Str. 23

⁸ Volně podle: LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filozofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 13. ISBN 80-86715-26-4.

⁹ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filozofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 13. ISBN 80-86715-26-4.

opožděný proti Evropě o několik set let a dále uvádí: „*Neúměrné zveličování kulturních odlišností Ruska a Evropy slouží jen k omlouvání vlastní ruské zaostalosti.*“¹⁰

1.2 Slavjanofilství a Západnictví

Filozofické myšlení se v Rusku začíná rozvíjet až v 18. století, samostatné filozofické myšlení 19. století je spojeno s pojmem „Slavjanofilství“ a jeho protivou „Západnictvím“¹¹. Velmi zjednodušeně by se dalo říct, že Slavjanofilové jsou přesvědčeni o kulturním bohatství Ruska a ve srovnání se západem nabývají přesvědčení, že Rusko má co nabídnout Evropě a má na to, aby převzalo roli lídra na kulturním poli. Hrabě S. Uvarov formuloval mimo jiné cíl Slavjanofilství i takto: „*vyloučiti protiklad mezi tzv. evropským vzděláním a našimi potřebami, vyléčiti nejnovější generaci ze slepé a lehkovážné záliby v povrchním a cizím ...*“¹² Naopak Západníci jsou fascinováni evropským myšlením a chtějí evropské myšlenky přenést do domovské Rusi.

Pojmový slovník sborníku *Kulturní, duchovní a etnické kořeny Ruska* Slavjanofilství definuje, jako směr ruské filozofie prosazující kulturní identitu ruského prostoru, usilující o vytvoření filozofie vycházející z domácích kořenů. Slavjanofilství v klasické podobě vzniklo na přelomu 30-40 let 19. století a od 50. let postupně zanikalo, ovšem slavjanofilské myšlení v různých obdobích trvá dodnes.¹³

Stručný filozofický slovník přeložený z ruského originálu v roce 1955 o pojmu Slavjanofilství mlčí. Lze se jen domnívat, zda pro příslušný sjezd komunistické strany, jehož usnesení musel odrážet i tento filozofický slovník pojem Slavjanofilství nepovažoval za hodný zmínky, či tak učinili samotní autoři. Osobně bych se přiklonil k domněnce, že pojem slavjanofilství nebyl vhodný mimo jiné i protože: „*cílem Slavjanofilů bylo vytvoření křesťanského chápání světa. To vychází z východních Otců Církve a pravoslaví.*“¹⁴ Takový pohled samozřejmě neodpovídal „daimatu“¹⁵

¹⁰ NYKL, Hanuš, ed. *Kulturní, duchovní a etnické kořeny Ruska: vlivy a souvislosti*. [Červený Kostelec]: Pavel Mervart, 2006. Russia Altera, str. 268. ISBN 80-86818-34-9.

¹¹ V některých zdrojích se uvádí Západnictví, a Slavjanofilství s malými počátečními písmeny, v práci jsem přistoupil k jednotnému označení velkými počátečními písmeny s výjimkou citací, kde jsem ponechal styl autora zdroje.

¹² JAKOVENKO, Boris. *Dějiny ruské filosofie*. Přeložil F. Pelikán, Praha 1939, nakladatel Slovanský ústav, tisk K. Drynk Praha III. Str. 115

¹³ Volně podle: NYKL, Hanuš, ed. *Kulturní, duchovní a etnické kořeny Ruska: vlivy a souvislosti*. [Červený Kostelec]: Pavel Mervart, 2006. Russia Altera, str. 326. ISBN 80-86818-34-9.

¹⁴ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 76. ISBN 80-86715-26-4

¹⁵ „daiamat“ – rozuměj dialektický materialismus

Jakkoli by se pro Ruský národ mohlo zdát Slavjanofilství pozitivním rysem, J. Slavík spojuje Slavjanofilství s jistým druhem mesianismu. O mesianismu říká: „*Mesianismus se rodí v neštěstí a chudých poměrech. Bída a nespokojenost je matkou fantasií o národě vyvoleném.*“¹⁶ Přičemž, jak dále říká Slavík, Slavjanofilové, stejně jako nositelé Marxova evangelia, jsou si v tomto nápadně podobní.

Západníci se domnívají, že Rusko se musí od Západu učit, musí projít stejným vývojovým směrem, jakým kráčela Evropa. Je třeba říct, že ne všichni byli celoživotně vyhranění Západníci, či Slavjanofilové. Někteří západničí myslitelé zpočátku účinkovali ve spolcích, které později opustili a přiklonili se k Slavjanofilství, tak lze hovořit například o myslitelích z tzv. „Stankevičova spolku“, který je úzce spojen se vznikem klasického západnictví. Právě o členech tohoto spolku se N. O. Losskij vyjadřuje takto: „*Ovšem ne ze všech členů spolku se stali západníci. Samotný zakladatel spolku, Stankevič by pravděpodobně typickým západníkem nezůstal, kdyby dalšímu jeho duchovnímu vývoji nezabránila smrt.*“¹⁷

Důvod, proč se někteří Západníci později přiklánějí k Slavjanofilství, je mimo jiné i v určitém zklamání z Evropy. Demonstrovat to lze na příkladu A. I. Gerencena, který jak uvádí B. Jakovenko je otřesen likvidací revoluce roku 1848. Cítí se oklamán a nabývá pocit, že se zestárlá Evropa rozpadá, přichází rozklad křesťansko-evropského světa. Vedle zklamání ze situace v Evropě však v A. I. Gerencenovi zůstává láska k Rusku a víra v Rusko, a tak se rodí jeho rozhodnutí zůstat v Evropě, aby: „*se stal necenzurovanou řečí, svobodným orgánem Ruska a aby počal Evropu s ním vskutku seznamovati.*“¹⁸

Osobně vidím jistou paralelu v příchodu Aristotelské filozofie do západního myšlení a rozdělení ruského myšlení na Slavjanofilství a Západnictví. Po dlouhém období, kdy se evropské myšlení zabývalo především Platonskou filozofií, která takřikajíc zapadala do schématu křesťanství, bylo třeba nalézt cestu k Aristotelovi, a to dříve, než jeho filozofie rozloží křesťanské myšlení. Tohoto úkolu se tehdy zhostil Tomáš Akvinský. Rusko při objevení evropského myšlení nemělo někoho, kdo by se ujal role Akvinského, a tak se jeho myslitelé logicky rozdělily do dvou táborů. Jedni byli okouzlení novými směry myšlení a druzí se snažili hájit ruské hodnoty, ruskou originalitu.

¹⁶ NYKL, Hanuš, ed. *Kulturní, duchovní a etnické kořeny Ruska: vlivy a souvislosti*. [Červený Kostelec]: Pavel Mervart, 2006. Russia Altera, str. 275. ISBN 80-86818-34-9.

¹⁷ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filozofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 13. ISBN 80-86715-26-4.

¹⁸ JAKOVENKO, Boris. *Dějiny ruské filozofie*. Přeložil F. Pelikán, Praha 1939, nakladatel Slovanský ústav, tisk K. Drynk Praha III. Str. 108

Podle N. A. Berďajeva klasičtí Slavjanofilové nezavrhovali západní kulturu plně, nemluvili o jejím zahnívání, na to byli až moc velcí univerzalisté. Jejich chybou však bylo osvojení si hegelovské filozofie o povolání národů a následné vztažení na ruský národ. „Zaměřovali svůj ideál Ruska, svou ideální utopii dokonalého zřízení, s ruskými dějinami.“¹⁹ Naopak Západníci zaměřovali ideál nejlepšího zřízení, který si přáli pro Rusko s tehdejší Evropou, která se však bohužel ideálnímu stavu nepodobala. Spor Slavjanofilů a Západníků, jakkoli je dnes již zastaralý, ve svém čase byl sporem o osud Ruska, nicméně toto téma stále přetrvává, jak tamtéž uvádí N.A. Berďajev.

Každé nové myšlení, jež přichází do již nějak zformovaného prostředí s sebou nese nejen výhody nových obzorů, ale i rizika, jak bude nové myšlení absorbováno. Tedy jaká syntéza, řečeno hegelovsky, vznikne po prolnutí teze a antiteze. Rusko si svoji, řekněme, určitou ztrátu na Evropu uvědomovalo, ovšem z pozice Slavjanofilů bylo přesvědčeno, že má dostatečné kompetence tuto ztrátu nejen brzy vyrovnat, ale i západ překonat.

J. Slavík doslova píše: „*Zaostalost zde kontrastuje s vírou, že v Rusku lze uskutečnit to, co je ve vyspělejší Evropě jenom snem.*“²⁰ Ovšem problém rychlého přenesení a usazení západoevropských myšlenek a vymožeností byl, dle J. Slavíka, i zdrojem revolučního myšlení. V obecné rovině kulturní determinace může znamenat, při kontaktu s novými myšlenkami z vyspělejšího prostředí, jejich transformaci do formy, v jaké by v prostředí, ze kterého tyto myšlenky přišly, neměly šanci na přežití. J. Slavík tak uvádí: „*Křesťanství zanesené k málo kulturním; národům zhrublo, socialismus zanesený do málo gramotné země vzal na sebe rovněž formu drsnou.*“²¹

1.2.1 Slavjanofilské myšlení

I. V. Kirejevskij je jedním z představitelů Slavjanofilství, jeho myšlení překonává německý typ filozofického uvažování na základě ruského chápání křesťanství. Sice hodnotil německou učenost, ale Německo, jako takové mu připadalo hloupé. Uznával Anglii a Německo, jako země stojící na vrcholu osvícení, ovšem byl přesvědčen, že po nich přijde na Řadu Rusko: „*To, když si osvojí všechny sféry evropského osvícení, stane se duchovním vůdcem Evropy.*“²²

¹⁹ BERDJAJEV, Nikolaj Aleksandrovič. *Ruská idea: základní otázky ruského myšlení 19. a počátku 20. století*. Praha: OIKOYMENH, 2003. Oikúmené (OIKOYMENH), str 42. ISBN 80-7298-069-6.

²⁰ NYKL, Hanuš, ed. *Kulturní, duchovní a etnické kořeny Ruska: vlivy a souvislosti*. [Červený Kostelec]: Pavel Mervart, 2006. Russia Altera, str. 275. ISBN 80-86818-34-9.

²¹ NYKL, Hanuš, ed. *Kulturní, duchovní a etnické kořeny Ruska: vlivy a souvislosti*. [Červený Kostelec]: Pavel Mervart, 2006. Russia Altera, str. 270. ISBN 80-86818-34-9.

²² LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 27. ISBN 80-86715-26-4.

Středobodem Kirejevského filozofie je v myšlení obemknout svět i nadpozemský princip do jednoho celku. Člověk, pokud sjednotí všechny své duchovní síly do harmonického celku, to jest: „*myšlení, cit, estetické kontempace, lásky srdce, svědomí a nezištné vůle k pravdě, získá možnost mystické intuice.*“²³ Tato mystická intuice je vyšším druhem uvažování, které člověku odhaluje metaracionální pravdy o bohu a jeho vztahu ke světu. Takto věřící člověk již není pouze slepě věřícím v literu psaného Zjevení, ale získává: „*živoucí a plné zření rozumu.*“²⁴ Kirejevskij je přesvědčen, že takové poznání by bylo schopné sladit víru s rozumem, přirozenou pravdu by potvrdilo pravdou duchovní.

Rozdíl mezi západním člověkem a Ruským člověkem vidí Kirejevskij v odtržení západního člověka od nekonečného cíle. Úkoly, které si západní člověk zadává, jsou dle Kirejevského malicherné, a to je důvodem, proč může být západní člověk se svým stavem skoro vždy spokojený. Ruský člověk si naopak je vědom svých nedostatků a čím výše postupuje v mravním vývoji, tím větší na sebe klade požadavky.²⁵ Problém západní filozofie spočívá v odtržení západní víry od pravoslaví. Převládající filozofie západu je ustanovena převládajícím způsobem víry. Západní filozofie dle Kirejevského nebere ohled na vnitřní potřebu člověka pracovat se sebou samým, kterou naopak vyžaduje pravoslavná víra, a tudíž i umožňuje ruská filozofie.²⁶

1.2.2 Západnické myšlení

Zatímco zástupce Slavjanofilů Kirejevskij, kterého jsem vybral pro ilustraci jejich postojů a jejich myšlení, viděl v Rusku velký, a nejen filozofický potenciál budoucího vůdce Evropy, tak Petr Jakovljevič Čaadajev je vůči Rusku v počátku své tvorby silně vyhraněný. Ve francouzsky psaném traktátu, jež nazývá „*Filozofické listy*“ se od něj Rusku dostává nechvalného ocenění: „*Rusko není ani západ, ani východ. Jsme ve světě osamoceni. Nic jsme světu nedali. Ničemu je nenaučili. ... Jako bychom ani nepatřili k soustavě lidstva. Existujeme spíše jen proto, abychom světu dali jakési výstražné ponaučení.*“²⁷ Toto píše Čaadajev ve svém prvním filozofickém listu a pokračuje:

²³ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filozofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 30. ISBN 80-86715-26-4.

²⁴ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filozofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 30. ISBN 80-86715-26-4.

²⁵ Volně podle: LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filozofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 30. ISBN 80-86715-26-4.

²⁶ Volný překlad z: Павлюченков, Н. Н. Развитие идеи "цельного знания" в русской философии (И.В. Киреевский, В.С. Соловьев, П.А. Флоренский) / Н. Н. Павлюченков // Соловьевские исследования. – 2016. – № 2(50). – С. 135-150. – EDN WHVZHH.

²⁷ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filozofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 78. ISBN 80-86715-26-4.

„Prozřetelnost, nejenže nás zbavila svého blahodárného působení na lidský rozum a ponechala nás zcela sobě samým, odmítla navíc jakkoliv zasahovat do našich záležitostí a rezignovala na to nás něčemu naučit.“²⁸ Čaadajevův text byl „výstřelem uprostřed temné noci“²⁹, píše A. I. Gercen a pokračuje: „*Celá věc také neprošla; na okamžik všichni, dokonce ospalci a bázalivci, postrašeně odskočili, polekáni zlověstným hlasem, všichni byli ohromeni, většina uražena ... žurnál byl ihned zakázán, stařík Boldyrev, rektor moskevské univerzity a censor, byl ihned penzionován.*“³⁰

Není se čemu divit, že cenzor, který umožnil tisk tohoto textu v časopise Teleskop v roce 1836 (text byl napsán 1829), byl poslán do výslužby. Nicméně během života a dle mínění Losského³¹, mimo jiné i pod vlivem knížete Odojevského, zmírnil Čadaajev svůj postoj. Dospívá k názoru, že katolická církev se stala již jen mrtvolnou organizací, a je to právě pravoslavná církev, která dokázala uchovat čistotu křesťanství, díky tomu má pravoslavná církev možnost vzkřísit zmrtvělé tělo katolické církve. Posláním Ruska je uskutečnit tuto náboženskou syntézu. *Jakmile si Rusko osvojí vše, co je v západní Evropě hodnotné, přistoupí k uskutečnění svého předurčení, kterého se mu dostalo od Boha a stane se centrem intelektuální Evropy.*³² Čaadajev byl přesvědčen, jak uvádí Michail Vladimirovič Jakovlev, že úkol Ruska je Evropu naučit nekonečnému množství věcí, které Evropa sama pochopit nemůže.³³

Slavjanofil Kirejevskij je přesvědčen, že až si Rusko osvojí duchovní všechny sféry osvícení stane se duchovním vůdcem Evropy. Západník Čaadajev je v pozdější části své tvorby přesvědčen, že jakmile si Rusko osvojí hodnoty Evropy uskuteční své předurčení a bude intelektuálním centrem Evropy. To nám jen dokládá myšlenku, jež jsem zmínil výše, a sice, že ne všichni Západníci zůstali během svého života čistí Západníci. Mladické nadšení nově otevřeným myšlenkovým prostorem Evropy, později přešlo ve zklamání z různých důvodů (například u Čaadajeva to byla francouzská revoluce roku 1830). Stejně tak se potvrzuje i výše zmíněná myšlenka J. Slavíka, že Slavjanofilství

²⁸ ČAADAJEV, Petr Jakovlevič. *Filozofické listy: Apologie bláznova*. Přeložil Ladislav ZADRAŽIL. Praha: Odeon, 1987. Světová četba (Odeon). Str. 48

²⁹ GERCEN, A. I. *O tom, co bylo II., část čtvrtá*. Přeložil Machonin Sergej, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1960, str. 152/153.

³⁰ GERCEN, A. I. *O tom, co bylo II., část čtvrtá*. Přeložil Machonin Sergej, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1960, str. 151.

³¹ Volně podle: LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 81. ISBN 80-86715-26-4.

³² LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 81. ISBN 80-86715-26-4.

³³ Volný překlad autora z: JAKOVLEV, M. V., ПЕТР ЯКОВЛЕВИЧ ЧААДАЕВ И РУССКОЕ САМОДЕРЖАВИЕ: СПОР О РОССИИ, stať v konferenčním sborníku. Konference: ВСЕРОССИЙСКАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ "ВЛАСТЬ И ОБЩЕСТВО В РОССИИ XIX–XX ВЕКОВ: ПРОВИНЦИАЛЬНЫЙ АСПЕКТ" Орехово-Зуево, 22–23 ноября 2012 года, str. 252-257

nese znaky mesianismu a v bídě zrozená myšlenka „my jsme předurčení“ nalézá své posluchače takřikajíc na obou stranách barikády.

Čaadajevova filozofie je v znamení jednoty, žije jen jeden člověk a ten přebývá věčně. Čaadajev je přesvědčen, že existuje absolutní jednota všech bytostí, jako je jen jedna příroda, existuje jen jeden člověk, tedy existuje veškeré postupné střídání lidí. Existují jen dvě síly, jedna uvnitř nás a druhá mimo nás. Ta vnitřní síla je nedokonalá. Ideje dobra, odpovědnosti a ctnosti získáváme od vnější síly. Obě síly se předávají dědičností a povědomím z generaci na generaci. Jednotné světové vědomí vytvářejí všechna tato povědomí, jako celek. Člověk je však ze světové jednoty určitým způsobem vydělován svým egoismem: „Egoismus člověka ze světové jednoty do určité míry vyděluje. Čas a prostor jsou formy, ve kterých je nám následkem tohoto vydělení vnější svět představen. Stejně tak ve skutečné přírodě neexistují ani počty: absolutní jednotky se nacházejí spíše ve sférách našeho rozumu.“³⁴ S Čaadajevem zde nemohu než souhlasit, představím-li si celek, není možné jiného čísla, než je jedna. Jedna je celek, jedna se tedy musí rovnat nekonečnu a nula je nesmysl, nula je vždy jen a jen nula něčeho. Teprve ve chvíli, kdy celek začnu kouskovat myšlením, zjeví se logická číselná řada a získá význam. To však již není nahlížení jednoty celku, ale pohled z určitého úhlu, nám daný časem a prostorem, tedy vydělení z celkové jednoty našim egoismem. Stejně jako číselná řada neexistuje v jednotě celku, neexistuje zde ani čas a prostor, teprve naše vydělení díky našemu egoismu nám umožňuje žít a chápat v časoprostoru, ovšem je nutné podotknout, že zároveň je to jediné nahlížení světa dané našim smyslům.

Na závěr k Čaadajevovi podotknu připomínku Andreje Aleksandroviče Teslajnova. Čaadajev se dle něj stal nejvýznamnější postavou ruských dějin díky nedorozumění. Když totiž Čaadajev zveřejnil svůj první filozofický list (viz výše) reakce která přišla od veřejnosti nebyla dle A. A. Teslajnova reakcí na to, co Čaadajev napsal, ale reakcí na to, jak na tento text zareagovaly úřady.³⁵ Osobně se domnívám, že v dané situaci se jednalo spíše kombinaci obou reakcí, či přesněji Čaadajevův text měl potenciál stát se tím, čím se stal a reakce úřadu tento potenciál jen zvýšila.

Stankevič, další ze Západníků, o jehož spolku jsem hovořil výše, ve své filozofii také směřuje k myšlení jednoty. Celou přírodu považuje dle Losského³⁶ za jednotný organismus. Vývoj takového

³⁴ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filozofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 80. ISBN 80-86715-26-4.

³⁵ Volný překlad autora z: Тесля, А. А. *Странная актуальность. Рец.: Кобрин К. Р. Разговор в комнатах. Карамзин, Чаадаев, Герцен и начало современной России*. М.: Новое литературное обозрение, 2018. 224 с / А. А. Тесля // Историческая экспертиза. – 2018. – № 3. – С. 325-328. – DOI 10.31754/2409-6105-2018-3-325-328. – EDN YVKXXF. Str. 327.

³⁶ Volně podle: LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filozofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 84. ISBN 80-86715-26-4.

organismu směřuje k rozumu. Láska je základní cit přírody, Stankevič píše: „není dobře „dusit nedostatky po jednom“. Lépe je nalézat jejich společný pramen, nedostatek lásky. Nepřemýšlet nad vlastní nedokonalostí, ale nad nádherami světa.³⁷ V otázce pravdy se Stankevič domnívá, že filozofie je schopná odkrýt pravdu o pravém konkrétním bytí, které je osobní živoucí duch, jinak bychom museli považovat za konkrétní, například železniční tratě: „to jsou ale jen prostředky k získání pravého bytí.“³⁸

Gercen Alexander Ivanovič, poslední z několika Západníků, jež jsem zde velmi stručně představil, se dle Lenina, dostal v myšlení dále než Hegel, a to až k dialektickému materialismu. Losskij s tímto zařazením nesouhlasí³⁹, domnívá se, že bolševici měli tendenci zařadit mezi materialisty každého, kdo uznává těsné spojení duševních a tělesných procesů. Sám A. I. Gercen k materialistům říká: „Materialisté nemohli pochopit objektivitu rozumu. Bytí a myšlení se podle nich buď rozpadá, anebo na sebe navzájem vnějším způsobem působí. Omezená rozumová činnost dochází k materialismu, který nic nechápe jen hmotu a tělo. A přitom právě tuto hmotu a tělo není schopen pochopit v jejich skutečném významu. Descartes se nikdy nemohl povznést k pojmu života, protože pro něj je tělo jenom stroj.“⁴⁰ Losskému vychází jednoznačně, A. I. Gercen se materialistou nikdy nestal, ani v mládí, ani na sklonku života.

A. I. Gercen je Západníkem o kterém, A. A. Tesljanov píše, že se nikoli stává „ruským Evropanem“, ale že ruským Evropanem již je. Staví ruské myšlení do popředí, činí ho mezinárodně konvertibilním. Mluví o věcech charakteristických pro západní myšlení, například nehovoří o proletariátu, ale o nespravedlnosti, která je obecným tématem moderní společnosti obecně. A. I. Gercen takzvaně vyvedl ruské myšlení z národního pokoje do mezinárodního prostoru.⁴¹

Z mého pohledu velmi zajímavou myšlenku, napsal A. I. Gercen, jako reakci na synovu přednášku z fyziologie. Jeho syn v přednášce uvedl, že veškerá činnost člověka a zvířat jsou reflexy, z čehož vyplývá, že neexistuje svoboda vůle. Gercen sice souhlasí, že všechny projevy organismů se zakládají na fyziologii, ale jdou dále než ona. „Vždyt' průběh historického vývoje není nic jiného než

³⁷ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 84. ISBN 80-86715-26-4.

³⁸ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 84. ISBN 80-86715-26-4.

³⁹ Volně podle: LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 92. ISBN 80-86715-26-4.

⁴⁰ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 92/93. ISBN 80-86715-26-4.

⁴¹ Volný překlad autora z: Тесля, А. А. *Странная актуальность*. Рец.: Кобрин К. Р. *Разговор в комнатах. Карамзин, Чаадаев, Герцен и начало современной России*. М.: Новое литературное обозрение, 2018. 224 с / А. А. Тесля // Историческая экспертиза. – 2018. – № 3. – С. 325-328. – DOI 10.31754/2409-6105-2018-3-325-328. – EDN YVKXXF. Str. 327.

neustálá emancipace lidské svobody. Lidé se osvobozují z jednoho otroctví do druhého. ⁴² Lidé tedy směřují k co největší přiměřenosti mezi rozumem a činností, a tato přiměřenost je místo, ve kterém se člověk cítí svobodný. Na základě toho považuje A. I. Gercen mravní svobodu za psychologicky reálnou.

Podle mne nám však tato myšlenka ukazuje naši plnou nesvobodu. Svoboda, jež se člověku rodí v jeho psychice během osvobozování z otroctví, je tedy „psychicky reálnou“. Člověk jí prožívá, vnímá jako reálnou možnost. Tato svoboda však člověka nepřivádí k svobodě v jejím čistém stavu, ta je člověku navždy odepřena, jen ho vyvedla z jednoho otroctví, aby ho uvrhla do jiného. Člověk však cítí ve své psychice pocit svobody, cítí, že se dokázal vymanit z jha a v té chvíli necítí ještě jho nové. A. I. Gercen předpokládal uskutečnění socialismu. V duchu předchozí myšlenky však předpokládal, že socialismus přejde do zruďnosti a menšina se znovu vzedme v neúprosný boj: „*socialismus v něm zaujme místo nynějšího konzervatismu a bude poražen nastupující, nám dosud neznámou revolucí.*“ ⁴³

1.3 Ruští pozitivisté

Stejně jako jinde na světě i v ruském myšlení si našel svůj prostor pozitivismus. Mnoho přívrženců si v Rusku získal francouzský Comteho pozitivismus, ale i anglický v podání H. Spencera, či Johna Stuarta Milla. Jedním z nich byl Petr Lavrovič Lavrov.

Lavrov nazval svou filozofii antropologismus, protože v jejím středu stál člověk. Pro člověka je, dle Lavrova, přirozené směřovat k uspokojení. „*Avšak člověk, který je vnitřně rozvinutý, si vypracovává rozkoše mravní činností a uvědomováním si hodnoty lidské osoby.*“ ⁴⁴ Vznik vědomí, dle Lavrova, má zásluhu na zrodu existence zvláštního druhu bytí, a to obzvláště myslí-li osoba svobodně a zodpovědně. Ačkoli byl Lavrov přívrženec determinismu, domníval se, že přítomnost lidské svobodné vůle je pro člověka nezbytná. ⁴⁵

Ve filozofii viděl Lavrov tvorbu sjednocující veškeré poznání do jednoho celku. „*Filosofie, ženouc se za úkolem naší potřeby jednoty a harmonie, vystupuje jako velká organisátorka*

⁴²LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 93. ISBN 80-86715-26-4.

⁴³LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 94. ISBN 80-86715-26-4.

⁴⁴LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 104. ISBN 80-86715-26-4.

⁴⁵Volně podle: LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 94. ISBN 80-86715-26-4.

*nekonečného počtu fakt, jako obecný a zásadní požadavek jednoty, celosti a souměrnosti.*⁴⁶ Bez filozofie by věda zůstala pouhou sbírkou faktů, život by pak byl pouhým mechanismem. Právě filozofie, jako jediná věda dává smysl a lidský význam všemu, čím proniká.

Jedině fakta daná zkušeností mohou být předmětem vědy. Věda tedy předpokládá reálnou existenci předmětů přijatých našimi smysly a příčinných spojení mezi nimi. Jinými slovy věda pracuje s našimi smyslovými vjemy a úkolem filozofie je následně výsledky vědy kriticky sjednotit do jednoho celku.

Michajlovskij Nikolaj Konstantinovič byl řadu let redaktorem časopisu *Ruské bohatství*, který bylo časopisem národním, jejichž programem bylo svržení samoděržaví a z jejichž středu se také později vytvořila Strana socialistických revolucionářů.

Michajlovskij oponuje Spencerově myšlence, dle které se rozvoj ve společnosti děje na základě rozdělení práce, a určení specializace jednotlivým členům společnosti. Michajlovskij tvrdí, že díky specializaci lidská osoba upadá. Člověk sice ve své specializaci získává značné výše, ovšem pouze v úzkém směru, jeho celkový rozvoj upadá. „*Jednostranní odborníci tohoto druhu přestanou rozumět duševnímu životu jiných oborů. A zde se začíná rodit jejich lhostejnost ... a jejich vzájemné štěstí se tak umenšuje.*“⁴⁷ Pokrok tedy Michajlovskij vidí v co možná nejvšestrannějšímu rozdělení práce mezi orgány, ovšem v co možná nejmenšímu rozdělení mezi nimi. Ideál člověka nespočívá v přizpůsobování se prostředí a hubení těch, kdož toho nejsou schopni. Přizpůsobení se podmínkám je pohodlnost a společně s bojem znamená zkázu, člověk by si naopak měl sám přizpůsobovat životní podmínky.⁴⁸

1.4 Předchůdci Vladimíra Solovjova a Vladimír Solovjov

Viktor Dmitrijevič Kudrjavcev – Plotonov byl přesvědčen, že ve stavbě světa se duchovní a materiální bytí sice odlišují, přesto jsou úzce spojena. Proto vycházejí pokusy o vysvětlení světa dualisticky, jako neuspokojivé. Vždy je jeden z těchto dvou druhů bytí vyzdvihován, následkem toho vzniká idealismus, nebo materialismus. Zde Kudrjavcev vidí jediné východisko a tím je třetí princip, který hmotu a ducha sjednocuje. „*Nu a tímto principem je absolutně dokonalé bytí. Je to Bůh, který*

⁴⁶ JAKOVENKO, Boris. *Dějiny ruské filosofie*. Přeložil F. Pelikán, Praha 1939, nakladatel Slovanský ústav, tisk K. Drynk Praha III. Str. 190.

⁴⁷ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 108. ISBN 80-86715-26-4.

⁴⁸ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 108. ISBN 80-86715-26-4.

*stvořil svět způsobem, díky němuž je materie substrát umožňující projevení ducha.*⁴⁹ Tuto svoji teorii existence sjednocujícího třetího druhu bytí nazývá „transcendentálním monismem“.

Fjodorov Nikolaj Fjodorovič, další z myslitelů, jež lze označit za předchůdce Solovjovi. Jeho myšlenky jsou, dle Losského, málo známé (minimálně v době kdy Losskij psal své dějiny ruské filozofie). Fjodorov byl zvyklý na asketicky zaměřený způsob života, nikdy nenosil kožich a vždy chodil pěšky. Ironií osudu zemřel na následky zápalu plic poté, co byl v silném mrazu přinucen kamarády, v dobré víře, obléct si kožich a použít drožku.

Příroda, dle Fjodorova, disponuje strašlivými smrtonosnými silami. Tyto síly působí na každého člověka takovým tlakem, že je plně zaujat věcí osobní sebezáchovy. Díky tomu, že každý člověk se egoisticky snaží o svou sebezáchovu, jsou síly lidí roztrženy. „*Proto už na řešení velkého úkolu řízení přírody nestačí. ... Ale je pravda, že lidé o boj člověka proti člověku, národa proti národu částečně usilují.*“⁵⁰ Z tohoto lidského egoismu vzniká veřejný řád, jež Fjodorov nazývá zoomorfický. „*Je založený na oddělení vědomých a vůdcích orgánů od orgánů realizujících.*“⁵¹

Na základě roztržení vědomí a činnosti je kasta vzdělavců zaujata pouhým rozjímáním. Vědec nestuduje příčiny nevráživé síly mezi lidmi, nezajímá ho definitivní cíl života. Tak vzniká lživé učení, že svět je jen má představa a následně i lživá praxe, jakou je morfismus. Pouze na jednotě vědomí a činnosti lze postavit ideální společenský řád. V takové jednotě nemůže docházet k vojenskému, či policejnímu donucování, společnost nebude rozdělována na třídy a stavy. Pouze v takové: „*společnosti je vědecká činnost „výprava“ za poznáním slepých a vražedných přírodních sil s cílem obrátit je na síly životadárné.*“⁵²

N. O. Losskij⁵³ upozorňuje na text ekonoma N. A. Setnického, (1932) z něhož vyplývá, že Fjodorovoovy ideje sovětská vláda uskutečňovala, byť Fjodorovoovo jméno, patrně až příliš spojeno s náboženstvím N. A. Setnický neuvádí. Je třeba dodat, že „výprava za poznáním slepých vražedných sil přírody“ měla v režii sovětské vlády, poněkud jinou podobu, například i v projektu na zmrazení Anglie: „*projekt oteplení Sibíře prostřednictvím změny směru Golského proudu a nachýlení*

⁴⁹ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filozofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 118. ISBN 80-86715-26-4.

⁵⁰ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filozofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 123. ISBN 80-86715-26-4.

⁵¹ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filozofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 123. ISBN 80-86715-26-4.

⁵² LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filozofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 124. ISBN 80-86715-26-4.

⁵³ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filozofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 126. ISBN 80-86715-26-4.

polárních ledovců k Anglii s cílem zmrazit ji, protože je to země, která ztělesňuje nenáviděný kapitalismus.“⁵⁴

1.4.1 Vladimír Solovjov

Vladimír Solovjov byl člověk všestranných zájmů, hlubokého myšlení a jeho ostrovtip k němu přitahoval mnoho lidí z nejrůznějších kruhů, Vzpomíná J.Trubeckoj⁵⁵ Hostiny, které pořádal by se dali označit „platonskými sympozii“. „*„Vino“*, říkával J. Trubeckému, „*je skvělý usvědčovatel.* Vždycky člověka plně odhalí. Kdo je dobytek, víno z něj udělá dokonalé hovado, kdo je člověk, stane se člověkem vyšším.“⁵⁶ S lehkým nadhledem zde musím konstatovat: jak strohá je naše věta: „ve víně je pravda“, oproti nezpochybnitelnému osobitému výkladu téže podstaty od Solovjova.

Pro Solovjovovu filozofii je příznačný rys, který je ovšem charakteristický pro celou originální ruskou filozofii. Tímto rysem je snaha hledání komplexního poznání o kompaktním bytí, který je však v Solovjovových pracích zvlášť jasně vyjádřen. Z tohoto pohledu ho empirismus umožňující jen pouhé poznání jevu neuspokojuje. Jev nemůže být poznán bez spojení s tím, co se jeví. K takovému poznání však potřebujeme rozum. Rozum v nás sice existuje jako jednotící princip, takto lze chápat vznik racionalismu, ovšem pak za základ pravdy není považována přirozenost věcí a jevů, ale lidský rozum. Rozum však je jako princip korelace všech v jednotě jen forma pravdy. Proto je racionalismus ve všech svých podobách vždy stejně abstraktní a neodůvodněný směr. „*Konečný výsledek racionalismu a empirismu je úplně stejný. Empirismus uznává pouze jevy bez jevícího se objektu a bez vnímajícího subjektu. Racionalismus zase končí holým pojmem, tj. pojmem „bez chápajícího a bez chápaného“*“⁵⁷

Z tohoto hlediska tedy vychází Solovjovi, že předmět nemohu nikdy poznat, jako jsoucí živé bytí, ale pouze jako něco, co není ničím víc než mým pocitem, či myšlenkou. Zkušenost a myšlení mi pravdu zprostředkovat nemohou, pravdou totiž v tomto případě myslím „to co je“, tedy jsoucno. Ovšem, uvažuje dále Solovjov, vše existuje, tedy vše je pravdivé, pokud je ale vše pravdivé, pak: „*to, co ke všemu nepatří, tj. Každý jednotlivý předmět, každá jednotlivá bytost a jev ve své*

⁵⁴ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 126. ISBN 80-86715-26-4.

⁵⁵ Volně podle: LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 142. ISBN 80-86715-26-4.

⁵⁶ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 143/144. ISBN 80-86715-26-4.

⁵⁷ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 154. ISBN 80-86715-26-4.

oddělenosti od všeho pravdivé není, protože ve své oddělenosti neexistuje: existuje jen se vším a ve všem. ⁵⁸

Pravda je tedy, podle Solovjova, absolutní hodnota, která neexistuje pouze v našich soudech, nýbrž existuje v samotné všejednotě. Jak ale postihnout pravdu? Znamená to vystoupit ze subjektivního myšlení a vstoupit do všejednoty, to jest do absolutna. Zde však Solovjov naráží na otázku, zda je vůbec možné překročit hranice subjektivna a do absolutna vstoupit? Odpověď je zdá se jednodušší, než bychom očekávali. Je-li totiž absolutno všejednotou, nemůže být vůči poznávajícím subjektu bezpodmínečně vnější, musí s ním korelovat i ve vnitřním svazku. Tento vnitřní svazek umožní poznávajícímu subjektu poznání absolutna. Tentýž vnitřní svazek umožňuje subjektu spojení se vším jsoucím, protože všechno má svůj základ ve všejednotě. Empirické a racionální poznání je relativní: „*Zákonitě musí být doplněno vnitřním poznáním, tj. „ze strany našeho absolutního bytí, které je vnitřně spojeno s bytím poznávaného“.* A toto poznání je bezpodmínečně mystické.“ ⁵⁹ V takovém poznání lze nalézt něco většího než je naše myšlenka, ale především v něm nalézáme, na nás nezávislou, reálnost předmětu. Pravé poznání spočívá, dle Solovjova, v souhrnném výsledku empirického, racionálního a mystického poznání, pokud v nás byly mezi sebou správně pojaty. Nebo lze také říci společně s T. Obolevičovovou: „...všechny obory znalostí se vzájemně doplňují a jeden potřebuje druhý. Pouze při zohlednění různých pohledů, náboženských, filozofických a vědeckých, jsme schopni objevit vnitřní pravdu vesmíru. Solovjov tímto způsobem navrhl vnitřní jednotu víry a vědeckého poznání, přičemž víra je tím, co určuje akt poznání.“ ⁶⁰

Elementy světa se vzájemně protínají, omezují a určují, mohou existovat jen ve vzájemném vztahu. Ovšem jako jednota mohou existovat pouze za předpokladu existence něčeho stojícího nad nimi, jako jejich tvůrčí zdroj. Tyto elementy tedy nemohou být absolutně prvopočáteční. Musí existovat absolutní prapočátek stojící nad veškerým bytím, nad veškerým omezeným obsahem a nad všemi vztahy. „Absolutní prapočátek není ani vůle ani rozum, ani osoba. Není dokonce ani bytí, protože veškeré bytí převyšuje. Při srovnání s elementárními systémy světa je proto nutné jej

⁵⁸ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 154. ISBN 80-86715-26-4.

⁵⁹ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 157. ISBN 80-86715-26-4.

⁶⁰ Volný překlad autora z: OBOLEVITCH, Teresa. *The significance of faith in the concept of integral knowledge of Vladimir Solovyov*. Vestnik of Saint Petersburg university. Philosophy and conflict studies. Тип: статья в журнале - научная статья Язык: английский Том: 36Номер: 3 Год: 2020 Страницы: 460-472 Поступила в редакцию: 11.01.2020. ISSN: 2542-2278. Dostupné také z: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=44277914>

označovat negativním termínem „nic“. Samo sebou, že to není negativní nic. Není to prázdnota, ale kladné božské nic, tj. nad cosi.“⁶¹

Každé omezené bytí je relativní, a proto početné, ve vztahu k absolutnímu představuje jinakost. Absolutno nemůže být omezené, a proto ustanovuje svou jinakost tak, že stále zůstává sebou samým, jinak by se jinakost stala hranicí absolutna, a to by bylo omezené. „*Absolutno je v podstatě nic a vše. Nic, protože není něco a vše proto, že si ho nelze bez ničeho představit.*“⁶²

Jednotící myšlenku vyslovil Solovjov i ve vztahu bytostí k Bohu. Pozemské bytosti nemohou jinak dosáhnout plnosti bytí než vytvořením jediného živoucího celku. Takový celek je kosmickým organismem. Tento organismus trvá ideálně a věčně v Bohu. Ovšem i v případě, že se svět Bohu odcizil je vlastní každé bytosti směřování k všejednotě, a tedy i v takovém případě vytváří světová početnost jeden organismus. V každé bytosti je obsažena světová duše, která vychází za hranice každé bytosti zvlášť a vytváří tak obecný vnitřní život jsoucna.⁶³

K zajímavému názoru dospívá Solovjov v otázce rozmnožování, navazuje na Hérakleitovu myšlenku: „my žijeme jejich smrt“.⁶⁴ Rození dětí je vytěšňování jedné generace jinou. Každý potomek žije na účet svých předků. Pohlavní akt je hanebným aktem, neboť potomci jsou živi ze smrti otců. Zároveň však je pohlavní akt i nadějí, že naši potomci budou lepší jak my. Pozvednou se na vyšší úroveň a budou žít věčně.⁶⁵ Solovjov zde, jakkoli jeho myšlenka zní morbidně, otvírá otázku zrodu a zániku jako takového. Všichni jsme fascinováni zrodem něčeho nového, pokud máme příležitost u toho být. Fascinace zrozením je člověku přirozená, není-li nějak patologicky poškozeno jeho myšlení, ovšem většinou si neuvědomujeme, že jsme zároveň fascinováni smrtí, či zánikem. Vždy když se něco zrodí, je již zřejmé, že je to odsouzeno k smrti či zániku. Tedy i každý náš podíl na zrodu čehokoliv je podílem na smrti toho, co jsme pomohli zrodit. Osobně nesdílím Solovjovovo nadšení pro možnost nesmrtelnosti jako vyššího bytí. Nesmrtelnost by nutně byla smrtí pro zrod, již by se nikdy nic nemohlo zrodit, byla by pouze nesmrtelnost stálého.

Etické otázky musí být postaveny na náboženském základě a musí být podřízeny představě absolutna. Existence se V. Solovjovovi jeví jako trojice morálních, teoretických a estetických prvků.

⁶¹ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 157/8. ISBN 80-86715-26-4.

⁶² LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 158. ISBN 80-86715-26-4.

⁶³ Volně podle: LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 164. ISBN 80-86715-26-4.

⁶⁴ HERAKLEITOS. *Zlomky B*. [cit. 29.08.2022]. Dostupné z: [www.http://www.fysis.cz/presokratici/22/bcz.htm](http://www.fysis.cz/presokratici/22/bcz.htm)

⁶⁵ Volně podle: LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 179. ISBN 80-86715-26-4.

Jinými slovy existence je dobro, pravda a krása. Stejně jako je člověk nerozlučná jednota těchto konstant je i existence absolutna člověkem odhalena jako dobro, pravda a krása. Dobro, pravda a krása jsou lidským duchem nárokovány jako podstata, jako základ. Pojem lásky je ústředním pojmem Solovjovovi filozofie, a dovádí ho k závěru, že Bůh = láska.⁶⁶

1.5 Ruská filozofie počátku 20. století

Ruská filozofie 19. století byla naplňována mysliteli, kteří řekněme ze západního pohledu nebyli profesionálními filozofy. Jednalo se o všestranně tvůrčí osobnosti, které krom filozofie měli i další životní náplň, například spisovatelství, vědu, či státní službu. Tato skutečnost se projevovala na obou stranách barikády, tedy jak u Slavjanofilů, tak Západníků (A.S. Chomjakov, J. F. Samarin, A. I. Gerencen, ...). Mezi ruské filozofy byli řazeni i osobnosti z řad spisovatelů (L. N. Tolstoj, F. M. Dostojevskij, N. V. Gogol, ...). Mohl by tak vzniknout mylný dojem, že ruské myšlení této doby nemá profesionální ráz. Není tomu tak, filozofie v Rusku byla vyučována na univerzitách cizinci, mnohdy Němci, má však uzavřený profesionální ráz a k širšímu publiku se dostává jen zřídka.⁶⁷

„Neprofesionálnímu proudu ruského myšlení se také někdy říká „*inteligentská filozofie, protože jejími tvůrci byli příslušníci ruské inteligence, často zapálení pro módní sociální ideje.*“⁶⁸ V průběhu 19. stol však již se struktura osobností ruské filozofie blížila západní představě o filozofii. S rostoucím významem vědy rostl i význam ruského pozitivismu, který již krácel zcela v intencích dobového evropského myšlení. Již výše zmíněného Solovjova lze jmenovat jako jednoho z těch osobností v nichž se proloupla profesionální a *inteligentská filozofie.*⁶⁹

Rusko, na poli filozofie, ušlo během krátké doby poměrně velký kus cesty, nicméně počátkem století dvacátého zasáhla od roku 1905 Rusko vlna revolučního hnutí. V roce 1914 vstupuje Rusko do 1. světové války a následně přichází přelomový rok 1917. Takzvaná říjnová revoluce zpočátku

⁶⁶ Volný překlad autora z: KHUBIEVA, Z. A. *The study of the self-organization of man in the Vladimir Solovyov philosophy.* Тип: статья в журнале - научная статья Язык: английский

Том: 7Номер: 19 (2) Год: 2019 Страницы: 170-176. Москва. ISSN: 2415-7716. Dostupné také z: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=50317928>

⁶⁷ Volně podle NYKL, Hanuš, ed. *Vybrané kapitoly z ruského myšlení 20. století: N.O. Losskij, I.A. Iljin, S.I. Gessen, L.N. Gumiljov.* Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018, str. 3/4. ISBN 978-80-246-3898-0.

⁶⁸ NYKL, Hanuš, ed. *Vybrané kapitoly z ruského myšlení 20. století: N.O. Losskij, I.A. Iljin, S.I. Gessen, L.N. Gumiljov.* Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018, str. 4. ISBN 978-80-246-3898-0.

⁶⁹ Volně podle: NYKL, Hanuš, ed. *Vybrané kapitoly z ruského myšlení 20. století: N.O. Losskij, I.A. Iljin, S.I. Gessen, L.N. Gumiljov.* Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018, str. 4. ISBN 978-80-246-3898-0.

neznamenala pro ruské myšlení útlum. Sice jedna z verzí myšlení a to marxismus-leninismus se stala státní ideologií, ovšem zpočátku i další směry ruského myšlení pokračovaly ve svém rozvoji.

Někteří filozofové dokonce našli možnost spolupráce s novou vládou a někteří se uchýlili ke svým aktivitám z podzemí, jak ostatně byli zvyklí z dob carského Ruska. Později však s konsolidací sovětského režimu: „*nastal čas skoncovat i s opozičně smýšlející inteligencí. Záminkou se stalo vydání sborníku čtyř ruských myslitelů (F. A. Stěpuna, S. L. Franksa, N. A. Berd'ajeva a J. M. Bukšpana) věnovaného rozboru známého díla německého myslitele Oswalda Spenglera Zánik západu.*“⁷⁰ Lenin označil toto dílo za literární krytí bělogvardějské organizace a následná perzekuce filozofující inteligence: „*nabyla podoby nuceného vystěhování více než dvou set opozičně smýšlejících intelektuálů, která vstoupila do dějin pod názvem „filozofický parník“*“⁷¹ Nutno podotknout, že s ohledem na následující události v Rusku, byl toto ze strany Lenina akt více než humánní, tito lidé byli „pouze“ vystěhováni.

Ruské filozofické myšlení tak nezaniklo, z části se přesunulo do emigrace a z části pokračovalo i samotném Rusku, tehdy již Sovětském svazu. Samozřejmě na domácí půdě SSSR fungovalo filozofické myšlení za nesrovnatelně horších podmínek. Další ohniska opoziční filozofie už nejsou likvidována ve znamení „humanitního“ odsunu, nýbrž filozofové jsou umlčováni a likvidování přichází období „velkého teroru“ třicátých let. Část myslitelů v tomto období skončila v otrockých lágrech a část se jich krutému osudu vyhnula tím, že se místo filozofie začali věnovat bezpečnějším disciplínám. „*Filozofie tak začala vystupovat pod maskou jiných věd, nejčastěji literární vědy, či estetiky.*“⁷² I v takovém případě však bylo třeba držet se aktuální verze (jež se měnila) marxismu-leninismu. Po odeznění stalinismu dochází ve společnosti k určitému uvolnění, ovšem ani tak není možné rozvíjet jiný typ filozofie než marxismus-leninismus.

V následujících řádcích představím ve stručnosti, pro doplnění představy několik, řekněme neideologických (ve smyslu hlavní státní ideologie), myslitelů 20. století.

⁷⁰ NYKL, Hanuš, ed. *Vybrané kapitoly z ruského myšlení 20. století: N.O. Losskij, I.A. Iljin, S.I. Gessen, L.N. Gumiljov.* Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018, str. 13. ISBN 978-80-246-3898-0.

⁷¹ NYKL, Hanuš, ed. *Vybrané kapitoly z ruského myšlení 20. století: N.O. Losskij, I.A. Iljin, S.I. Gessen, L.N. Gumiljov.* Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018, str. 13. ISBN 978-80-246-3898-0.

⁷² NYKL, Hanuš, ed. *Vybrané kapitoly z ruského myšlení 20. století: N.O. Losskij, I.A. Iljin, S.I. Gessen, L.N. Gumiljov.* Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018, str. 16. ISBN 978-80-246-3898-0.

1.5.1 Parník filozofů

Parník filozofů, není názvem konkrétního jednoho jediného parníku, na němž by Rusko opustili všichni nepohodlní filozofové, jde spíše o abstraktní pojem označující období, během něhož k vyhoštění došlo. První loď s vyhnanci byla připravena k odplutí 22. září 1922. Druhá loď s dalšími vyhnanci vyplula o šest týdnů později. Hlavním a jediným proviněním vyhoštěných myslitelů byl střet jejich myšlení s Leninem a jeho světonázorem. Sám Lenin tento čin nazval očistou. Jak později napsal jeden z „pasažérů“ Parníku filozofů A. S. Izgojev: *„Lenin pochopil povahu moci v Rusku, které vyžadovalo stabilitu a systematickou organizaci. Dále také poznal, jak mu marxismus může tu moc pomoci uchopit.“*⁷³

Lenin byl modernistou, racionalistou a pozitivistou inspirovaný Comtem, ale jdoucím dál. Ve své filozofii byl zaměřený na vyloučení metafyziky. Každou zkušenost přesahující rámec chápání bylo třeba vyloučit z definice reality. Lenin, na rozdíl od idealistů, které poslal do vyhnanství neviděl rozdíl mezi pověrou a vírou v Boha. Koncept Boha je pro Lenina v moderní době nadbytečný. Naproti tomu vyhnaní idealisté věřili, že svoboda je nedotknutelnost vnitřního prostoru jednotlivce. Je to svoboda daná Bohem a jeho morálním vedením. Ruští idealisté nebyli: *„dostatečně moderní, aby pochybovali o realitě metafyzického imperativu. Co však viděli ..., že je nutný.“*⁷⁴

Zatímco Lenin provedl „vyhnání“ metafyziky doslovně fyzickým způsobem, západ v této snaze nezůstal pozadu, byť jednal poněkud v rukavičkách. Odmetafyzičtění proběhlo za vydatné pomoci Comteho pozitivismu a Wittgensteinovy filozofie. Wittgenstein byl přesvědčen, že základní otázky, na které metafyzika hledá odpovědi, nemohou být ani inteligentně položeny, a proto mohou být odloženy. Velmi přesně to shrnuje L. Chamberlainová: *„To, co Lenin udělal v politice a ve společnosti, bylo rovnocenné tomu, co Wittgenstein dělal ve filozofii. Spojení těchto dvou jmen se zdá být nesmírně nespravedlivé k Wittgensteinovi a samozřejmě rozdíl v oblasti aplikace myšlenek obou mužů je rozhodující. Avšak toto srovnání nám pomáhá pochopit, proč autor Materialismu a empiriokriticizmu považoval za legitimní vyhnat ze společnosti idealisty, kteří přispívali do Milníků.“*⁷⁵

Výsledkem výše popsaného je fakt, že na západě jsou kostely prázdné, protože se ateismus uchytil. Na východě k tomu byl lid donucen. Jak uvádí L. Chamberlainová, a já s ní plně souhlasím,

⁷³ CHAMBERLAIN, Lesley. *Parník filozofů: Lenin a vyhnání inteligence*. Praha: Mladá fronta, 2009. Tajný archiv. ISBN 978-80-204-1683-4. str. 269

⁷⁴ CHAMBERLAIN, Lesley. *Parník filozofů: Lenin a vyhnání inteligence*. Praha: Mladá fronta, 2009. Tajný archiv. ISBN 978-80-204-1683-4. str. 277

⁷⁵ CHAMBERLAIN, Lesley. *Parník filozofů: Lenin a vyhnání inteligence*. Praha: Mladá fronta, 2009. Tajný archiv. ISBN 978-80-204-1683-4. str. 280

jistě není náhoda, že vliv Wittgensteinovy filozofie měl stejně dlouhý časový úsek jako tzv. krátké století Sovětského svazu, tedy šedesát let. Ačkoli byla modernita na západě a na východě provedena výrazně jiným způsobem, nakonec dospěla k podobnému výsledku, a myšlení na obou stranách bylo připraveno vstoupit do postmodernity. Člověk vychovávaný v racionalitě bez vize něčeho vyššího se může spolehnout pouze na své rozlišovací schopnosti. Proto je snáze manipulovatelný různými institucemi, výchovou vzděláváním na rozdíl od idealistů, kteří: „nepodléhali těmto strašným postmoderním, postracionálním problémům, protože si mysleli, že křesťanská výchova učí správnému druhu rozlišovacích schopností.“⁷⁶ Idealisté odplouvají z Ruska na Parníku filozofů vstříc Západu, jež však nastupuje „plavbu“ Comteho-Wittgensteineovskou.

1.5.2 Losskij Nikolaj Onufrijevič

N. O. Losskij byl jedním z filozofů vyhnaných z Ruska v roce 1922. Dříve než došlo k jeho odsunu byl profesorem filozofie na petrohradské univerzitě. V exilu se usadil v Praze až do roku 1942. Po krátkém působení v Bratislavě odchází v roce 1945 do Ameriky.⁷⁷ Umírá v roce 1965 ve Francii.⁷⁸

Základem Losského teorie poznání je pojem, který nazval intuitivismus. Losskij v rámci své intuitivistické teorie předpokládá, že nám poznávaná část objektu je dána bezprostředně, tedy je bezprostředně zařazena do vědomí poznávacího subjektu. V rámci tohoto zařazení je poznávaná část objektu chápána, jako existující nezávisle na poznávací činnosti. Individuální lidské já je pak nadčasové a nadprostorové bytí, které je těsně spojeno s celým světem, jež je určitým organickým celkem. Toto spojení člověku umožňuje získat bezprostřední danost poznávané části objektu. Tento vztah ke všem entitám ve světě nazývá Losskij „gnozeologickou koordinací“. Sám o sobě tento vztah není poznáním. O poznání lze hovořit až když: „subjekt nasměruje na objekt celou řadu intencionálních (záměrných) rozumových činností, uvědomění, pozornost, diferenciaci atd.“⁷⁹ Díky intuici v této podobě je člověk schopen poznat: „předmět samotný a nikoli nějaký jeho obraz či prezentaci.“⁸⁰

⁷⁶ CHAMBERLAIN, Lesley. *Parník filozofů: Lenin a vyhnání inteligence*. Praha: Mladá fronta, 2009. Tajný archiv. ISBN 978-80-204-1683-4. str. 278

⁷⁷ Volně podle: LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filozofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 385. ISBN 80-86715-26-4.

⁷⁸ JAKOVENKO, Boris. *Dějiny ruské filozofie*. Přeložil F. Pelikán, Praha 1939, nakladatel Slovanský ústav, tisk K. Drynk Praha III. Str. 239.

⁷⁹ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filozofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 387. ISBN 80-86715-26-4.

⁸⁰ NYKL, Hanuš, ed. *Vybrané kapitoly z ruského myšlení 20. století: N.O. Losskij, I.A. Iljin, S.I. Gessen, L.N. Gumiljov*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018, str. 25. ISBN 978-80-246-3898-0.

Dříve než Losskij formuloval své myšlenky ve své intuitivistické gnozeologické teorii, analyzoval nedostatky svých předchůdců. Empiristé sice dle Loského: „*důsledně analyzovali jednotlivé obsahy mysli a zasloužili se zpřesnění terminologie tyto obsahy popisující.*“⁸¹ Z jejich premis však nelze dokázat podobnost mezi ideou věci ve světě a věcí samotnou. Empiristickými premisami, dle Loského, nelze dokázat ani dokonce samotnou existenci světa. Losskij však odmítá i racionalismus. Zde vychází především z Leibnizovi teorie substance. Je-li vnímání člověka jen modem substance, pak: „*nelze proniknout „za“ substanci, takže nezbyvá než předpokládat všechny substance za izolované a neproniknutelné.*“⁸² V takovém případě však nelze ani předpokládat možný důkaz podobnosti mezi reálným a vnímaným světem. Dle Loského se empirismus a racionalismus daří překonat až Kantovi, jeho řešení však Losskij vidí jako dogmatické, a proto právě zde vidí prostor pro své řešení gnozeologického problému intuitivismem.

Důležitou otázkou, zda je předmět vnímání vně, či je subjektu imanentní řeší Losskij příklonem k imanentnímu vnímání. Je však nutné rozřešit i otázku já a ne-já. „*Já je charakterizováno, jako to, co patří mě, co je subjektem mé vůle, kdežto ne-já je jistá danost, to, co stojí vně jako cizí síla.*“⁸³ Losskij rozeznává tři formy bytí. První je bytí ideální, jež zahrnuje obecné pojmy vztahů, jako například spojitost vlastnosti a jejího nositele, kvantitativní formy a vztahy, například číslo, jednota, množství, ... Druhá forma bytí se nazývá reálné bytí, jsou to jevy, tedy vše, co je dáno formou času a prostoru. Reálné bytí může vzniknout jen na základě ideálního bytí – ideální realismus.⁸⁴ Bůh symbolizuje třetí možnost bytí metalogické: „*tedy bytí, jež přesahuje meze zákonů totožnosti, kontradikce a vyloučení třetího. ... metalogické bytí je pak objektem mystické intuice*“⁸⁵

Mystická intuice v Loského systému označuje skutečnost, že já a ne-já, které zahrnuje i Boha, nejsou od sebe odděleny, naopak existuje zde propojení, které nám v poznání umožňuje přístup do sféry ne-já. Díky tomuto propojení jsme schopni poznávat celý svět (ne-já), včetně Boha, bezprostředně stejně jako svět já.

Mystická (křesťanská) intuice, dle Loského, je sice založena na stejném způsobu poznání nadkosmického principu jako Budhismus. Budhismus však vede k mylným představám o tomto

⁸¹ NYKL, Hanuš, ed. *Vybrané kapitoly z ruského myšlení 20. století: N.O. Losskij, I.A. Iljin, S.I. Gessen, L.N. Gumiljov.* Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018, str. 27. ISBN 978-80-246-3898-0.

⁸² NYKL, Hanuš, ed. *Vybrané kapitoly z ruského myšlení 20. století: N.O. Losskij, I.A. Iljin, S.I. Gessen, L.N. Gumiljov.* Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018, str. 29. ISBN 978-80-246-3898-0.

⁸³ NYKL, Hanuš, ed. *Vybrané kapitoly z ruského myšlení 20. století: N.O. Losskij, I.A. Iljin, S.I. Gessen, L.N. Gumiljov.* Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018, str. 30. ISBN 978-80-246-3898-0.

⁸⁴ Volně podle: LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie.* Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 388/389. ISBN 80-86715-26-4.

⁸⁵ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie.* Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 389. ISBN 80-86715-26-4.

principu. Meditující splývá s oním principem umrtvením, oprostěním se od sebe samého. Naproti tomu v křesťanské mystice je zdůrazněna jedinečnost individua: „synovský vztah k bohu, tedy význačné postavení, které vůči němu má.“⁸⁶

Považuji za nutné zde dodat, že ačkoli Losskij na základě výše uvedeného rozdílu považuje křesťanskou mystiku za učení radosti, zatímco Budhismus vede jen k beznaději a pomíjivosti, tak křesťanství aplikované v praxi se nedokázalo v celé své historii zbavit důležitosti věcí. Chudoba je hlásána od počátku církve, jako znak čistoty. Byl-li zakládán nový církevní řád, většinou byl zakládán na ideách víry, čistoty a chudoby, přesto později obvykle získal nemalé majetky. Stejně tak se křesťanský způsob myšlení nedokáže oprostít od dualismu. Vždy je já a něco, já a Bůh, já a svět, já a ... Jak uvádí Svámí Adžaja: „jestliže člověk prožívá mnohotvárný svět výrazně oddělených existencí, vypadá to, jako by žil pod vlivem čar a kouzel. ... Jeho pocity uspokojení jsou přelétavé a on neví, odkud přišel a kam se ubírá, ... žije v područí času, prostoru a kauzality.“⁸⁷

Losskij se vyhraňuje proti Descartovskému rozdělení člověka na tělo a duši. Tělo je koordinací lidského já a činitelů na nižších vývojových úrovních. Člověk je substanciální nadčasový činitel, a proto může ustanovovat vztahy mezi minulostí, přítomností a budoucností. To, co koná, koná na základě prožitého v minulosti, a přítomnost žije pro budoucnost, kterou si přál. Vše jsou to konání účelná. Z toho také vychází Losského teorie o svobodné vůli. Události jsou časové, záhy mizí v minulosti, proto pouze nadčasový činitel může být nositelem tvůrčí síly. „Tvůrčí schopnost činitelů je nadkvalitní. Sama si proto určuje, které hodnoty si daná osoba zvolí za cíl svého jednání. Tato volba je svobodným skutkem činitele. Řetězec událostí v čase proto nemá žádnou zákonitost, dokonce ani v anorganické přírodě“⁸⁸

To že neexistuje příčinná spojitost neznamena dle Losského, nemožnost existence vědy. Vědě postačuje větší či menší stupeň pravidelnosti událostí v čase.

1.6 Dialektický materialismus v SSSR

Neklada si za cíl popis dialektického materialismu v SSSR. Mou snahou je pouze velmi stručně nastínit dané téma a uvést určité kontexty.

⁸⁶ NYKL, Hanuš, ed. *Vybrané kapitoly z ruského myšlení 20. století: N.O. Losskij, I.A. Iljin, S.I. Gessen, L.N. Gumiljov*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018, str. 55. ISBN 978-80-246-3898-0.

⁸⁷ AJAYA. *Psychoterapie Východu a Západu: sjednocující paradigma*. Praha: Chvojko nakladatelství, 2000, str. 43/44. ISBN 80-86183-18-1.

⁸⁸ LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 400. ISBN 80-86715-26-4.

Silné marxistické hnutí v Rusku vzniká již ve druhé polovině 90. let 19. století. Postupně oslovuje čím dál tím širší vrstvy inteligence a, ke konci 19. století, dochází k dělení na ty, kteří chápou marxismus totalitárně a na ty, kteří přijímají pouze jeho části. Druhá skupina marxistů přechází k idealismu. Jedná se například o S. Franka, S. Bulgakova, N. A. Berd'ajeva, všichni se postupně obrací k otázkám duchovní kultury, jež předchozí generace levicové inteligence potlačila. Radikální část marxismu špěla k revoluci.⁸⁹

Nelze však všechnu vinu za bojovný ateismus svalit pouze na způsob myšlení komunistů, jež bylo, dle Berd'ajeva, závislé na nejrůznějších resentimentech. Prostor pro takzvané komunistické pseudonáboženství vytvořilo samo křesťanství: „*kteřé neplnilo své poslání – proměnu života – a podporovalo řád založený na lži a útlaku.*“⁹⁰

Marxistická filozofie je založena na předpokladu, že absolutním základním a jediným bytím je hmota. Marxismus vychází z Hegelovi filozofie, ovšem: „*Hegel to je materialism na hlavu postavený čili na ruby převrácený.*“⁹¹ Lenin přebírá od Engelse jeho rozdělení filozofů na materialisty, idealisty a agnostiky. Pro materialistu je prvotní hmota, pro idealistu je prvotní duch. Agnostik je přesvědčen, že svět, a jeho základ je nepoznatelný. Lenin k tomu dodává, že pohybující se hmota je to jediné, co ve světě existuje, pouze ta se může pohybovat v prostoru a čase. Dále Lenin uvádí: „*Základními formami každého bytí jsou prostor a čas. Mimočasové bytí, je stejně absurdní jako mimoprostorové. ... Hmota je rozměrové a neproniknutelné bytí, které je v neustálém pohybu.*“⁹² Tento pohyb je pohybem dialektickým, což znamená, že je-li nějaká věc v pohybu, popírá sama sebe. Přestává být tím, čím byla a získává novou formu existence. Popření je odstraněním, věc v jedné podobě končí, zachovává se, ale na jiném stupni bytí.⁹³

Samotný dialektický materialismus by mohl být jen zajímavou částí dějin filozofie, pokud by se nestal politickým nástrojem. Nelze než nesouhlasit s A. S. Izgojevem (viz podkapitola Parník filozofů), že Lenin pochopil, jak mu marxismus může pomoci uchopit moc v Rusku. Tak se dialektický materialismus stává jedinou a povinnou filozofií Sovětského svazu. Vše, mimo tento hlavní směr, je v první fázi vyhoštěno (viz Parník filozofů) a v další fázi krutě fyzicky likvidováno.

⁸⁹ Volně podle: BERDJAJEV, Nikolaj Aleksandrovič. *Ruská idea: základní otázky ruského myšlení 19. a počátku 20. století*. Praha: OIKOYMENH, 2003. Oikúmené (OIKOYMENH), str 222. ISBN 80-7298-069-6.

⁹⁰ BERDJAJEV, Nikolaj Aleksandrovič. *Ruská idea: základní otázky ruského myšlení 19. a počátku 20. století*. Praha: OIKOYMENH, 2003. Oikúmené (OIKOYMENH), str 222. ISBN 80-7298-069-6.

⁹¹ JAKOVENKO, Boris. *Dějiny ruské filosofie*. Přeložil F. Pelikán, Praha 1939, nakladatel Slovanský ústav, tisk K. Drynk Praha III. Str. 477.

⁹² LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 542. ISBN 80-86715-26-4.

⁹³ Volně podle: LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, str. 545. ISBN 80-86715-26-4.

Filozofové buď musí přijmout oficiální filozofii, nebo je čeká věznění a případně likvidace. Veškeré oficiální myšlení je zpolštěno na diamat (užívaná zkratka pro dialektický materialismus). Je určeno, co si člověk smí myslet, dokonce jak člověk smí snít.

Nic nehmotného, nemateriálního není, dle Lenina, hodno pozornosti, význam má jen hmota. Přesto však Lenin píše: „*Musíme snít*“⁹⁴ a dále tamtéž pokračuje: „*Napsal jsem tato slova a polekal jsem se. Představil jsem si, že sedím na „sjednocovacím sjezdu“, že proti mně sedí redaktoři a spolupracovníci časopisu „Rabočeje Dělo.“ Tu povstává soudruh Martynov a hrozivě se na mě obrací: „A dovolte, abych se Vás otázal, má-li autonomní redakce ještě právo snít bez předběžného dotázání výboru strany? ... Po něm vstává soudruh Kiričevskij ... pokračuje ještě hrozivěji: „Jdu dále ... Táži se má-li marxista vůbec právo snít ...?“*“

V. I. Lenin tuto otázku řeší s pomocí myšlenky D. I. Pisareva, který se domnívá, že vidina (sen), který není škodlivý, ba naopak je člověku prospěšný, je pouze takovým snem, ve kterém člověk sní o svém díle, které právě započal. Představovat si ucelený obraz díla, které člověk započal je tím správným snem, který člověk smí snít. Takový sen je v pořádku a rozpor mezi realitou a vidinou, je v pořádku, pokud snící stále srovnává svůj sen (tedy již hotové dílo) s realitou a pracuje k jeho uskutečnění. V. I. Lenin v závěru své úvahy s povzdechem konstatuje že: „*Takových snů je v našem hnutí příliš málo.*“⁹⁵

Snad tato krátká ukázka přispěje k náznaku způsobu myšlení, jež v rámci dialektického materialismu bylo nařízeno v Sovětském svazu. Je však na tomto místě nutno připomenout kontext, který nastínila L. Chamberlainová, a jež jsem uvedl v kapitole „Parník filozofů“. To co V. I. Lenin udělal v politice a ve společnosti, udělal Wittgenstein ve filozofii. Ztráta niternosti na Západě přichází díky fascinaci Wittgensteinem a na východě díky snaze o získání a udržení moci prostřednictvím dialektického materialismu V. I. Leninem.

⁹⁴ MESNJANKINA, Irina. *Antologie z dějin ruské filozofie*. Praha: Univerzita Karlova, 1982, str. 16, původní text v: LENIN, Vladimír Iljič. *Svazek 5. Státní nakladatelství politické literatury*, 1953; Praha: Rudé právo, str. 525.

⁹⁵ MESNJANKINA, Irina. *Antologie z dějin ruské filozofie*. Praha: Univerzita Karlova, 1982, str. 17, původní text v: LENIN, Vladimír Iljič. *Svazek 5. Státní nakladatelství politické literatury*, 1953; Praha: Rudé právo, str. 526.

2. Postmoderní myšlení

2.1 Způsobilo postmodernu postmoderní myšlení?

Co bylo dříve, myšlení, jež by se dalo charakterizovat, jako postmoderní, či situace, která toto myšlení iniciovala? Lze předpokládat námitku označující předešlou otázku, jako zbytečnou, občas však, v diskuzích se studenty, zaznívá domněnka, v níž je Nietzscheho myšlení označováno za příčinu vzniku postmoderny. Považuji tedy za vhodné pokusit se na tuto otázku odpovědět. Odpověď, jakkoli by se mohla zdát snadnou, zdaleka tak snadná není. Mohl bych jednoduše použít data a sledovat, kdy se zjevují první zmínky o postmoderně a následně tyto data srovnat s údaji, ve kterých se uvádí počátek

postmoderny, jako děje jevícího se ve společnosti a následně určit, co tedy bylo dříve. Domnívám se však, že takový postup by mi nepřinesl odpověď, kterou se snažím najít, jen by do časové osy seřadil jednotlivé zmínky o pojmu postmoderna a následně údaj o tom kdy se postmoderna jeví jako jev, jenž se děje. V následujícím textu, tedy vycházím z časových údajů, ovšem domýšlím souvislosti příčin vzniku postmoderny v kontextu těchto časových údajů.

W. Welsch⁹⁶ zmiňuje A. Toynbeema, který dle něj pojmu postmoderna významně pomohl na světlo světa již v roce 1875. Dále Welsch zmiňuje tamtéž doslov U. Eca k románu *Ve jménu růže*, v němž U. Eco zmiňuje obavu, dle níž by kategorie postmoderního došla až k Homérovi. Přijmeme-li obecnou dataci postmoderny, která její počátek jakožto něčeho, co bychom mohli nazvat žitou realitou, tedy obdobím, kdy se již postmoderna projevuje ve společnosti, jako jev, zasazuje přibližně do poloviny 20. století, pak se nám nabízí zřejmá odpověď na otázku: „Co bylo dřív?“ Lze však takto zjednodušeně konstatovat, že myšlení o postmoderně předcházelo jejímu vzniku a potažmo, tak její vznik mohlo iniciovat?

Domnívám se, že nikoli. Vše, co má nějakou hranici v sobě má nutně i možnost tuto hranici překročit. To že jsme schopni vyjít za nějakou hranici nutně předpokládá, že jsme v „něčem“ před touto hranicí. To „něco“, v čem se nacházíme je nutným předpokladem toho, abychom mohli uskutečnit pohyb vně tohoto. Kdyby to „něco“ nebylo, anebo nemělo hranici, nebyl by možný pohyb.

M. Petříček k problematice hranice mimo jiné říká: „*Obraz, představa, či pojem hranice, stručně řečeno, jsou pro naše myšlení, které se označuje jako filozofie, bezpochyby základní, filozofii svým způsobem zakládají; není tedy radno hranici lehkomyšlně překračovat.*“⁹⁷ Je zde však nutné

⁹⁶ WELSCH, Wolfgang. *Unsere postmoderne Moderne*; Berlin: Akad. Verl., 1997, páté vydání; str. 9; IBSN 3-05-003207-3

⁹⁷ PETŘÍČEK, Miroslav. *Co je nového ve filozofii*. Praha: Nová beseda, 2018. Co je nového, str. 17. IBSN 978-80-906751-8-6.

připomenout, že člověk je bytost časová, jeden z jeho pohybů, a to pohyb, který není nijak člověk schopen ovlivnit, je pohyb v čase. Lze namítnout, že čas je touto hranicí, a tudíž by bylo možné uvažovat o celé časové životní dráze člověka, jako o pohybu uvnitř této hranice. Nicméně já s touto námitkou nesouhlasím, vše se děje pro člověka v čase, veškerý jeho životní pohyb je jen a jen v čase, tedy nutně veškeré jeho překračování hranic se musí dít taktéž v čase. Čas je tedy také nutnou hranicí. Co bylo již nelze vrátit, je to nenávratně pryč, a to i přesto, že se v tom skrývá to, co bude. Nelze však říci, že člověk překračuje hranici času, nikoli, to by se dostal mimo čas. Člověk překračuje časovou hranici času v čase, tím že se děje. Neustálé dění je pohybem časovým a zakládá neustálou nutnost opouštění toho co bylo, přijímání toho, co je a očekávání toho co bude.

Stejným způsobem se v čase rodila i postmoderna. V době, kdy lidské dění ovládl duch moderny bylo již rozhodnuto o jejím (*moderny*) zániku. Každý zrod je především oslavou zániku. Nic, co nevzniklo nemůže zaniknout, a naopak. Právě tím, že moderna vstoupila na jeviště světa rozhodla o svém zániku. Nikoli tím, že by byla špatná, či dobrá, ale pouze tím, že vznikla, že se stala skutečná. Její skutečnost ustanovila její hranice zániku, a tím určila i možnost, a v čase nutnost, jejich překročení. M. Petříček říká: „*Obecně platí: skutečnost se ukazuje jen jako (již) nějak rozčleněná, rozhraničená a vždy již v určitých hranicích; kde není hranic, je bezmezno.*“⁹⁸ Každá skutečnost tedy potřebuje své hranice, ve kterých se ukazuje a své pozadí, své kontexty mimo tyto hranice, ve kterých se může dít. Stejným způsobem se děje i postmoderna její hranice jsou stanoveny v čase a byly ustanoveny jejím vznikem. Vznik postmoderny ustanovil i její zánik, to že postmoderna má ustanovené hranice zániku, ještě neznamená, že člověku je tato hranice známá. Z toho vyplývá, že sice víme o nutném konci postmoderny, jen nevíme, kdy tento konec přijde.

Pokud jsem tedy na počátku položil otázku, zda postmoderní myšlení, či snad používání pojmu postmoderní mohlo na svět přivést postmodernu, jako skutečnost, pak musím odpovědět, že nikoli. Skutečnost postmoderny se rodila v moderně, v jejích hranicích a byla předurčena modernu nahradit, právě a jen proto, že se moderna zrodila. Je to přirozený běh určený vývojem. Pokud by se tak nedělo, museli bychom být mimo čas, tedy v časovém bezmeznu. Vnitřní nutné překračování hranic času v čase nás neúprosně vede k dalším hranicím dalších skutečností, jež se rodí v aktuální chvíli. Postmoderna je již dnes odsouzena k zániku. Otázkou není, zda bude překonána, ale kdy?

V roce 2013 vychází kniha M. Hausera *Cesty z postmodernismu*⁹⁹. V reakci na tuto publikaci V. Bělohradský svolává konferenci, na jejímž základě a v reakci na ní, vzniká sborník *Podzim*

⁹⁸ PETŘÍČEK, Miroslav. *Co je nového ve filozofii*. Praha: Nová beseda, 2018. Co je nového, str. 18. ISBN 978-80-906751-8-6.

⁹⁹ HAUSER, Michael. *Cesty z postmodernismu: filosofická reflexe doby přechodu*. Praha: Filosofia, 2012. ISBN 978-80-7007-382-7.

postmodernismu¹⁰⁰. V rozpětí let 2013–2016 se autoři zamýšlí nad možnými cestami z postmodernismu. M. Hauser již v té době uvádí: „*Nicméně se domnívám, že přes všechna nedorozumění a odlišné pozice se shodujeme v tom, že postmodernismus je za svým vrcholem a zažíváme jeho podzim.*“¹⁰¹ M. Hauser, jak uvádí dále tamtéž, vidí cestu z postmoderny válkou všech proti všem, tedy Hobbesovým přirozeným stavem. Tato válka bude způsobena absencí dominantní kultury a nadvládou násilných heterogenit, které nás patrně přivedou do období zamrzlého univerzalizmu: „... *který už nikdy neroztaje, nebo se navzdory všemu podaří udržet jeho teplotu, a tím i naději, že zimou vše neskončilo?*“¹⁰² Krátce se nejprve vyjádřím k závěrečné myšlence M. Hausera, byť se přímo netýká mého bádání, ale předpoklad, že postmodernismus navždy zamrzne v univerzalizmu, či v jakémkoli jiném stavu je absurdní. Takový postulát by nutně předpokládal možnou existenci bezmezna, či věčnosti, stavu bez vývoje, stavu bez hranic. Již výše jsem v kontextu přechodu moderny do postmoderny poukázal na to, že takový stav by byl možný jen mimo čas.

To však není důvod, proč jsem se o výše popsané publikaci zmínil. Jde mi spíše o přesvědčení M. Hausera o tom, že již nastal podzim postmoderny a z jeho textu také vyplývá, že v té době viděl i nějakou hranici konce postmoderny. Neuvádí sice žádný časový údaj ke své predikci, takže lze těžko konstatovat, zda necelých 10 let (v době kdy píšu tyto řádky) od oné doby je dostatečnou lhůtou, aby predikovaný předpoklad byl již naplněn. Můžeme jen srovnat obecně udávaný počátek postmoderny ve druhé polovině 20. století, tedy vezmeme-li například rok 1960-2013 jedná se o 53 let určitého průběhu postmoderního jevu. Byl-li rok 2013 M. Hauserem označen jako období za vrcholem a zároveň predikován konec postmodernismu, pak lhůta, která uběhla od té doby do času psaní těchto řádků, tedy cca 10 let je pětinou celkové doby, kdy lze tento jev pozorovat. Z mého pohledu je taková lhůta dostatečná, aby byl jev odcházejícího postmodernismu pozorován. Přesto lze aktuálně spíše pozorovat rozmach používání pojmu postmoderní v různých oblastech našeho života. Je to mimo jiné dáno tím, že postmoderna sama je těžko definovatelná, postmoderní mnohost sama o sobě není ani schopna přijmout jednu definici. Definovat přesně v době postmoderní by znamenalo samu postmodernu popřít. Například A. Knapp je přesvědčen, že postmoderna již dávno dožila. Ti, kteří dnes hovoří o postmoderně, jsou podvodníci a tmáři.¹⁰³

¹⁰⁰ KANDA, Roman. *Podzim postmodernismu: teoretické výzvy současnosti*. Praha: Filosofia, 2016. ISBN 978-80-7007-449-7.

¹⁰¹ KANDA, Roman. *Podzim postmodernismu: teoretické výzvy současnosti*. Praha: Filosofia, 2016, str. 286. ISBN 978-80-7007-449-7.

¹⁰² KANDA, Roman. *Podzim postmodernismu: teoretické výzvy současnosti*. Praha: Filosofia, 2016, str. 286. ISBN 978-80-7007-449-7.

¹⁰³ KNAPP, Aleš. *Postmoderna ve spárech podvodníků*. [cit. 25.01.2023]. Dostupné z: [www.http://virtually.cz/archiv.php?art=17375](http://virtually.cz/archiv.php?art=17375)

V. Bělohradský v kontextu A. Baricca upozorňuje na problém definice pojmu: „*nastala epochální krize schopnosti definovat, všichni jsou třeba pro, nebo proti globalizaci, ale nikdo se neshodne na její definici.*“¹⁰⁴ Jinými slovy, abychom mohli definovat, kdy končí postmoderna, musíme definovat *co to je postmoderna*, ovšem na takové definici se neumíme shodnout. Lyotard hovoří podobně o ztrátě schopnosti ukázat ideu: „*Máme ideu světa, ale nemáme schopnost předvést nějaký její příklad.*“¹⁰⁵ Lze říci, že jsme našli něco, co bychom mohli označit za ideu jménem postmoderna, nejsme však schopni tuto ideu definovat, natož ji nějak předvést, tudíž se tato idea stává obecninou bez výplně. Je nám všem společná, a přesto nám není schopna sdělit žádný společný význam.

V. Bělohradský dále upozorňuje na Derridovu větu: „*Není žádný vnějšek textu, zní slavná výroky J. Derridy. Každé vně textu, je interpretace textu, a to platí i o těch interpretacích textů, v nichž se popisují „cesty ven“ z pouhých interpretací textů*“¹⁰⁶ Jsme-li tedy v době postmoderny, veškerý aktuální text, který je nám k dispozici je postmoderní, a to i v případě, že se tomuto stavu bráníme. Jakákoli dekonstrukce takového textu nemůže přinést nic mimo tento text. Neexistuje nic vně textu. Veškeré predikce vycházejí výhradně z vnitřku postmoderního textu, odhadujeme tedy jak a kdy postmoderna skončí optikou postmoderny. Základní optikou postmoderny je pluralita lze nutně předpokládat i rozdílnost názorů, kdy postmoderna končí a protože, jak správně definoval M. Hauser, bude chybět (a již patrně chybí) dominantní kultura nelze očekávat, že by byla prosazena názorová jednota. Nesouhlasím s M. Hauserem v předpokladu, kdy nadvláda násilných heterogenit se stává tím, co přichází po postmoderně. To je přirozeným rozvojem sil, jež už v sobě postmoderna má a dochází jen k jejich radikalizaci. Proto můžeme jen vědět, že ke konci postmoderny dojde, ovšem nemůžeme vědět kdy. Interpretace pojmu „kdy“ může přijít až ve chvíli, kdy bude překonána hranice konce a teprve tehdy bude možný pohled vně textu, protože pak již se na postmodernu bude možné dívat optikou nově zrozeného procesu, který po postmoderně přijde. Ovšem je nutné si uvědomit, že i tento pohled se nezbaví své nemožnosti existence vně textu. Až postmoderna dojde ke svým hranicím a bude překonána nějakým novým fenoménem bude pohled na postmodernu sice vně textu postmoderního, a tudíž bude mít možnost definovat její konec, ovšem tato definice nebude moci být vně textu tohoto nového fenoménu.

¹⁰⁴ KANDA, Roman. *Podzim postmodernismu: teoretické výzvy současnosti*. Praha: Filosofia, 2016, str. 21. ISBN 978-80-7007-449-7.

¹⁰⁵ LYOTARD, Jean-François. *O postmodernismu: Postmoderno vysvětlované dětem: Postmoderní situace*. Praha: Filozofický ústav AV ČR, 1993. Základní filosofické texty, str. 24. ISBN 80-7007-047-1.

¹⁰⁶ KANDA, Roman. *Podzim postmodernismu: teoretické výzvy současnosti*. Praha: Filosofia, 2016, str. 31. ISBN 978-80-7007-449-7.

Vrátím se však k otázce vzniku postmoderny, ačkoli její zánik je daný stejným principem. Je to Hegelovský proces, zrodí-li se teze, následuje antiteze a synteze, právě v tu chvíli se stává synteze tézí a odsuzuje sama sebe k překonání další antitezí. Princip vzniku postmoderny nelze tedy postavit na předpokladu, že tím, že se „tehdy a tehdy“ začali objevovat v různých kontextech pojmy „postmoderna“, „postmoderní“, apod., dospěla společnost do postmoderní doby. Nicméně byl nutný děj zrodu moderny, který ustanovil její (moderny) zánik a umožnil vznik postmoderny. Samotný pojem postmoderny však zpočátku teprve hledal svůj význam. Samotné suché konstatování, řekněme čistého významu postmoderní, jako něčeho, co přichází po moderním, ještě v počátcích nemělo svou současnou náplň, nejprve se postmoderna musela začít dít, tedy Petříčkovsky se jako skutečnost ukázat v nějakých hranicích, a teprve tím ustanovila svůj pojem myslitelný v dnešním významu.

Často je s otázkou vzniku postmoderny spojován F. Nietzsche, dal by se nazvat prorokem postmoderní doby. Nezřídka lze vysledovat v tomto duchu i zmínky o Nietzsche, jako o někom, kdo postmodernu předpověděl u A. Hogenové, například: „*Nietzsche je prorokem postmoderny, to je třeba si přiznat. Je ale nutné si položit otázku: Mohli jsme se té době vyhnout, kdybychom byli chytřejší? Poctivé je říci: Ne, musíme jí prožít a pochopit jí jinak, než v kauzální síti příčin a následků ...*“¹⁰⁷ Nietzsche byl myslitel, který sice předpověděl skutečnosti, jež kolem sebe v době postmoderní můžeme pozorovat a můžeme tato fakta s jeho texty srovnávat a domýšlet. Nelze však říci, že svými texty tuto dobu ustanovil. Nelze říci, že postmoderní doba snad vznikla, protože by se lidstvo inspirovalo Nietzscheho texty. Proroctví se nenaplnilo, protože bylo zjeveno, nýbrž bylo zjeveno díky Nietzscheho geniální schopnosti vidět aktuální souvislosti a z nich dedukovat vývoj.

Překročení hranic však musí mít své načasování, musí být prostor i čas zralý pro takový pohyb. Přichází-li Zarathustra k lidem, aby jim zvěstoval radostnou zvěst „Bůh je mrtev!“, ovšem přichází-li příliš brzo, pak nemůže být vyslyšen. „*Hle věřící všech věr! Koho nenávidí nejvíce? Toho, kdo jim desky hodnot láme a zláme: zločince: - to však je ten, co tvoří.*“¹⁰⁸ Proto A. Hogenová (viz. výše) konstatuje, že jsme nebyli schopni vyslyšet Nietzscheho varování a jsme proto „odsouzeni“ si postmoderní dobu prožít.

Pojem postmoderny tedy časově předcházel samotné skutečnosti, v níž se postmoderna, jako fenomén začala jevit, nelze však dávat do souvislostí používání pojmu postmoderna, jako příčinu jejího vzniku. Stejně tak nelze říci, že příčinou vzniku postmoderny byly Nietzscheho texty, jakkoliv se jejich obsah shoduje s tím, co se jeví v postmoderní skutečnosti. Nejprve muselo dojít k naplnění

¹⁰⁷ HOGENOVÁ, Anna. *Fenomenologie a postmoderna*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2015, str. 186. ISBN 978-80-7290-818-9.

¹⁰⁸ NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra: kniha pro všechny a pro nikoho*. Přeložil Otokar FISCHER. Praha: Vyšehrad, 2013. ISBN 978-80-7429-375-7.

moderny. Pokud M. Petříček říká o Nietzscheovské zvěsti smrti boha, že nám tato zvěst vlastně sděluje: „*zmizel základ garantující ideály a normy, principy a pravidla, cíle a hodnoty, které – jak to formuluje Martin Heidegger – dominovaly nad veškerým „jsoucím“ tak, že všemu, co jest, dávaly jeho význam, umožňovaly mu nějak rozumět.*“¹⁰⁹, pak to neznámá, že tímto konstatováním způsobil Nietzsche zmizení výše popsaného. Znamená to, že Nietzsche konstatoval situaci, k níž moderna šla a ve chvíli, kdy se tento proces v moderně naplnil, začala překračovat svou vlastní hranici a syntezovat do postmoderny.

2.2 Přejchod moderny k postmoderně

Postmoderna je téma, které dnes jako by zasahovalo do všech koutů lidského života. Například W. Welsch zmiňuje i kuriozity spojené s tímto tématem: zatímco jedni od ní (postmoderny) očekávají sjednocení roztříštěné společnosti, druzí pravý opak.¹¹⁰ M. Epstein k tématu mimo jiné říká: „*Postmodernismus se nezajímá o nic jiného než sám o sebe. Jako by tuzemec vyčítal antropologovi, který ho údajně studuje: „dobře a pro změnu se můžeme chvíli bavit o mě.*“¹¹¹ (volný překlad J. K.)

Vraťme se však k moderně. Moderna se otvírala člověku jako cesta k domnělé svobodě prostřednictvím rozumu. Vše, co je ve světě lze zdůvodnit rozumem. Rozum je mocností, jež dokáže svět analyzovat, třídit hodnotit a objevovat pro člověka. Smrt Boha znamená osvobození od nadvlády, jíž byl rozum dosud podřízen a omezován. Člověk je svobodný, konečně! Jenže svoboda vždy znamená svobodu od něčeho, anebo svobodu k něčemu. Svoboda od něčeho je v tomto pojetí svobodou od Boží nadvlády, člověk je schopen sám svou vůlí a svým rozumem určovat svou cestu a nést za sebe zodpovědnost. Odchází autorita určující, ale i ochraňující, dále již nelze spoléhat na pomoc univerzální síly, jež by se bylo možné domoci prostřednictvím modlitby, či nějaké oběti. Zároveň však je člověk osvobozen od příkazů a omezení takové autority. Člověk se osvobozuje od nadvlády Boha, konečně má možnost o svém osudu rozhodovat sám prostřednictvím své mocnosti ve formě rozumu.

A. I. Grencen (viz. výše kapitola „Západnické myšlení“) definuje osvobození od něčeho jako vstup do otroctví něčeho jiného. Pokud se tedy člověk smrtí Boha osvobodil od jeho nadvlády a získal svobodu k užívání vlastního rozumu, stal se nově otrokem vlastního rozumu, který zkoumá hodnotí a vynalézá.

¹⁰⁹ PETŘÍČEK, Miroslav. *Co je nového ve filozofii*. Praha: Nová beseda, 2018. Co je nového, str. 11. ISBN 978-80-906751-8-6.

¹¹⁰ WELSCH, Wolfgang, POLÁKOVÁ, Jolana, ed. *Naše postmoderní moderna*. Praha: Zvon, 1994, str. 20. ISBN 80-7113-104-0.

¹¹¹ EPSTEIN, Michail. *Postmodernismus v Rusku*. Petrohrad 2019, 2. vydání. Vydavatelství: Azbuka, str. 9. ISBN 978-5389-15249-6

Pokrok, který s sebou moderna přináší je ve znamení objevů, vynálezů a ovládnutí přírodních sil, jež se mají stát sluhou lidského ducha pro pohodlí lidského těla.

Byl to však jen vstup do jiné formy otroctví: „*konečným důsledkem nezávislosti, jež slibovalo osvícenství, je naprosté odcizení lidského světa, nesoucího na svých bedrech těžké břímě dvou pohrom moderní doby – techniky a tržního liberalismu. Nejenže moderní doba nedokázala uskutečnit ideály osvícenství, ... přinesla naopak jeho faktické podmanění byrokracií a vnějším pravidlům, které se projevilo nejen na těle, ale i na duši.*“¹¹² Uvádí G. Lipovetsky. Člověk se sám stává obětí své touhy po svém osvobození duše. Stává se technickým objektem možným kategorizace a zkoumání karteziánským myšlením. Mylně se domnívá, že je svobodný, zatímco se stává pouhou značkou v byrokratické kolonce technické evidence, přičemž tuto svazující technickou evidenci sám iniciuje.

V. Bělohradský používá Patočkův termín „*Pozdní doba*“, přičemž tato doba je dle V. Bělohradského dobou: „*v níž se ukazuje, že samozřejmost technického světa je obludnost, že jsme před jakousi propastí, že nechodíme po zemi, ale vznášíme se ve vzduchu.*“¹¹³ Pozdní doba je tedy chvíle, kdy může přijít Nietzscheho zločinec a začít lámat desky hodnot, protože tyto hodnoty se ukazují jako další okovy, rodí se nadčlověk.

Nietzsche však zrod nadčlověka schopného sobě samému vládnout po smrti Boha spojuje s bořením a ničením. Člověk se musí nejprve se svou svobodou naučit zacházet. Princip nadčlověka nespočívá v neomezeném užívání moci, jak to mimo jiné ukázal světu Hitler. Princip nadčlověka spočívá ve schopnosti užívat moc bez resentimentu. Princip vlády bez resentimentu tedy znamená vládu těch, kdo k vládě mají vnitřní předpoklad. Nietzsche varuje před vládou tzv. malých lidí¹¹⁴, tedy těch, kdo k vládě nemají předpoklady. Takoví lidé neumí zacházet s mocí, které se jim dostalo, ve své slabosti projevují moc slabých zvířat. Slabé zvíře útočí ze strachu, i když nemusí, silné zvíře jen když se potřebuje nasytit. Proto Nietzscheho oblíbenými zvířaty jsou lev, orel a holubice. Lev i orel jsou silní dravci nemají potřebu útočit, pokud se nepotřebují nasytit. Holubice je sice obecně symbolem míru, ovšem holubice, která je schopná poznat svůj strach a přijmout ho, je pak dosti silná, bez resentimentu slabých, a tedy schopná létat, v rámci hry, lvovi přes nos a lev je schopen se tomu smát.¹¹⁵

¹¹² LIPOVETSKY, Gilles a Sébastien CHARLES. *Hypermoderní doba: od požitku k úzkosti*. Praha: Prostor, 2013. Střed (Prostor), str. 14. ISBN 978-80-7260-283-4.

¹¹³ BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Myslet zeleň světa: rozhovor s Karlem Hvížd'alou*. Praha: Mladá fronta, 1991, str. 9. ISBN 80-204-0239-x.

¹¹⁴ NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra: kniha pro všechny a pro nikoho*. Přeložil Otokar FISCHER. Praha: Vyšehrad, 2013, str. 238. ISBN 978-80-7429-375-7.

¹¹⁵ NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra: kniha pro všechny a pro nikoho*. Přeložil Otokar FISCHER. Praha: Vyšehrad, 2013, str. 269. ISBN 978-80-7429-375-7.

Člověk po smrti Boha získal svobodu, se kterou zatím ještě neumí zacházet, zprvu si jí ani neumí uvědomit. První, co přichází je fascinace a pocit jež člověku říká „mohu vše“. To je člověk moderny, fascinován mohutností vlastního rozumu. Ovšem moderna se ještě vypořádává s metafyzikou, s otázkou jednoty, celku, ideji, teprve člověk postmoderny vstupuje do pluralismu v plné síle. Teprve postmoderní člověk se plně odpoutává od jednoty a vydává se na dráhu vlastního názoru. Postmoderní člověk je teprve tím, kdo si uvědomí, že smrtí Boha zmizel určující základ, přičemž toto uvolněné místo může zaplnit jen člověk sám. Teprve ve chvíli tohoto uvědomění si sebe sama, jako normotvůrce může dojít k plné pluralitě. Teprve člověk, který nejen dospěl do bodu, kdy byl odpoután od závislosti na autoritách mimo člověka, ale člověk, který si toto odpoutání uvědomil, může začít tvořit realitu v plnosti vlastního názoru. Teprve taková realita se stává realitou názorové plurality. Člověk však v plnosti své názorové svobody nutně narazí na plnost názorové svobody jiných lidí. Přechod moderny do postmoderny tedy přichází ve chvíli, kdy si člověk uvědomí svou svobodu, odvrací se od zažitých autorit, jednotná kultura pro něj ztrácí význam a svou nově nabytou svobodu se snaží prosazovat formou prosazování svého individuálního názoru.

2.3 Člověk jako součást běžícího pásu (inspirováno esejí J. Kellera)

Běžící pás byl v moderně symbolem lidského rozumu vítězího technizací nad hmotou. Zavedením běžícího pásu, tedy pásové výroby zvýšil člověk svou produktivitu. H. Ford označovaný za vynálezce tohoto principu přivedl pásovou výrobu na světlo světa v roce 1913¹¹⁶. Díky tomuto vynálezu byl H. Ford schopen výrazně zefektivnit svou výrobu a dodávat na trh levná auta při nízkých nákladech, později pak i čelit hospodářské krizi. U nás je známý průkopník pásové výroby T. Baťa, který díky aplikaci tohoto vynálezu prorazil v konkurenci výrobců obuvi a jeho jméno se tak nesmazatelně zapsalo do historie. Zároveň však běžící pás člověku začal udávat rytmus života. Práce dělníka u pásu byla determinovaná jeho rychlostí, veškerá pracovní činnost člověka v pásové výrobě je determinovaná pásem. Rychlost pásu je rychlostí člověka u pásu pracujícího, vše závisí na běhu pásu. Člověk je plně determinován existencí pásu.

Běžící pás, již jako součást pásové výroby měl však neblahý vliv na psychiku člověka. Dnes již ne tolik známá groteska s CH. Chaplinem je toho víc než výmluvným důkazem. Ve své době však tento způsob výroby přinášel zisky a člověk nezvládající tempo běžícího pásu byl v době ekonomické krize snadno nahraditelný. Tento druh technizace výroby, jehož jediným smyslem byl zisk však logicky neskončil s přechodem moderny do postmoderny, stále je to nejefektivnější způsob výroby. Postupem

¹¹⁶ Henry Ford - Biography, Inventions & Assembly Line - HISTORY. [online]. Copyright © 2022 A [cit. 27.08.2022]. Dostupné z: <https://www.history.com/topics/inventions/henry-ford>

času se však v rámci zrychlování chodu pásu stává člověk omezením, protože není již schopen udržet své pracovní tempo se stále se zrychlujícím chodem pásu. Člověk tedy musí být z pásové výroby odstraněn a nahrazen strojem, který u pásu pracuje výrazně rychleji. Tak se postupně uvádí do života průmysl 3.0 a 4.0¹¹⁷. Člověk v postmoderní době je postupně osvobozován od nesvobody u pásu a nahrazován více, či méně inteligentními stroji.

Ačkoli sám považuji práci u pásu za nesvobodnou činnost musím zmínit zajímavou myšlenku J. Kellera, který k otázce svobody přistupuje z poněkud jiného pohledu. Uvádí teoretický příklad kuřete, jež by celý život strávilo na běžícím páse. Nebylo by tedy nuceno udělat jediný krok, což lze považovat za velmi pohodlné, kuře by nebylo nikterak determinováno nutností pohybu během svého života. Lze to považovat i za velmi svobodné, vezmeme-li nutnost pohybu při hledání potravy jako nutný čas strávený při nutné, tedy nesvobodné činnosti.¹¹⁸ Pokud, samozřejmě při všim uvědomění si, že svoboda vždy znamená svobodu od něčeho a svobodu k něčemu, a zároveň cesta z nesvobody znamená vždy cestu do nesvobody jiné, pak lze společně s J. Kellerem dojít k domněnce, že: „*Práce u továrního pásu osvobozuje také ty, kdo jej obsluhují. Obsluhuje je od každého kontextu, od nutnosti věčně rozmotávat počátek a konec. Pokud pás běží, lze brát vše ostatní za zaručené.*“¹¹⁹

Píše-li A. Hogenová: „*ztratili jsme počátky, ztratili jsme domovy, ztratili jsme sami sebe*“¹²⁰ má tím mimo jiné namysli i tento způsob osvobození člověka. Člověk, jež ponechá své hledání smyslu stranou a jistota běžícího pásu mu poskytuje pocit bezpečí, se především osvobozuje od své vlastní zodpovědnosti. Člověk, který se naučí pečovat o svou duši se nikdy nebude cítit u pásu svobodný, jakékoli prodlévání u sebe sama nutné pro hledání smyslu je u pásu nemyslitelné. Prodlévající člověk ztrácí pozornost, jež musí být věnována běhu pásu, prodlení znamená ztrátu kontaktu s pásem a dříve nebo později musí takový člověk být vyloučen z řady jedinců obsluhujících pás. Zároveň však prodlévání u sebe vyžaduje úsilí a odvahu převzít odpovědnost. Ponechat tajemství a smysl počátku

¹¹⁷ Pozn. autora: Průmysl 3.0 a 4.0 vychází z členění průmyslových revolucí: 1.0 - objev páry; 2.0 – H. Ford pásová (hromadná výroba); 3.0 – počátek automatizace; 4.0 – propojení vynálezů vycházejících z období 3.0 do internetové sítě, vznik tzv. chytrých továren. Zdroj: Průmyslová revoluce – Od Průmyslu 1.0 k Průmyslu 4.0 - Desoutter Industrial Tools. Průmyslové nářadí Desoutter – průmyslové pneumatické nářadí pro letecký a automobilový průmysl [online]. Copyright © 2022 Desoutter Industrial Tools. Všechna práva vyhrazena. [cit. 27.08.2022]. Dostupné z: <https://www.desouttertools.cz/prumysl-4-0/novinky/563/prumyslova-revoluce-od-prumyslu-1-0-k-prumyslu-4-0>

¹¹⁸ BĚLOHRADSKÝ, Václav. Eseje o nedávné minulosti a blízké budoucnosti. Praha: G plus G, 1999. Zde a nyní (G plus G), str. 10/11. ISBN 80-86103-28-5.

¹¹⁹ BĚLOHRADSKÝ, Václav. Eseje o nedávné minulosti a blízké budoucnosti. Praha: G plus G, 1999. Zde a nyní (G plus G). Str. 11. ISBN 80-86103-28-5.

¹²⁰ HOGENOVÁ, Anna. Nesmíme pospíchat. [Chomutov]: L. Marek, 2014. Pontes pragenses (L. Marek) str. 141. ISBN 978-80-87127-62-9.

a konce v nekonečném pásu je snazší, nevyžaduje úsilí stačí se se soustředit na běh pásu a být svobodný od zodpovědnosti, pás přeci běží, tak o co jde?

Z výše popsaného by se mohlo zdát, že postupný příchod průmyslu 3.0 a 4.0 přinese osvobození i těm, kdož ho nehledají a jsou, byť nevědomky, v podstatě v roli kuřat jedoucích na běžícím pásu vstříc svému zániku bez jediného pohybu. To by však platilo za podmínky, že běžící pás nezůstane uvnitř, za vnitřními branami fabrik, kde vytváří ekonomické hodnoty. My jsme si bohužel běžící pásy vyvedli ven v podobě jejich synonym, kterými se staly naše silnice. Jak často mnoho z nás usedá do auta, abychom si zkrátili, díky jeho rychlosti vzdálenost, jež by člověk vlastní silou zdolával jen pomalu. Automobil nám šetří spoustu našeho času, jsme díky němu mobilní, což je velmi cenná deviza v dnešní době založené na rychlosti a schopnosti se přesouvat. Bohužel však také mnozí z nás často tráví dlouhý čas v kolonách mezi dalšími automobily, jež využívají další lidé ke své mobilitě. Je to nutný náklad, nutná externalita, již je nutné zaplatit za možnost se pohybovat. Čím více aut na běžící pás naskládáme, tím potřebujeme více a širších běžících pásu, po kterých se mohou pohybovat.

Tento v postmoderně stále více přetížený pás dopravní mobility nás osvobozuje od naší pomalosti dané možnostmi našeho lidského těla, kterému technika dává možnost mnohem vyšší rychlosti, zároveň ho však tatáž technika uvrhá do stále větších front a zpomaluje jeho rychlost. To je synonymum pro většinu našeho aktuálního života.

Navigační technika nás spolehlivě dovede do cíle naší cesty, je schopná pružně reagovat na změny v dopravě i na naši aktuální rychlost. Zároveň nás však zbavuje nutnosti sledovat orientační body v krajině, ztrácíme postupně schopnost vnímat své okolí. Reagujeme pouze na příkaz hlasu navigátora/ky. Získali jsme svobodu, již nemusíme složitě sledovat cestu a bloudit, stačí bezmyšlenkovitě poslouchat příkazy, je to pohodlné, stejně jako cesta kuřete po pásu. To, od čeho jsme osvobozeni je naše zodpovědnost. Dnes již to nejsme my, kdo bloudí, je to naše navigace, která selhala.

Ztráta zodpovědnosti, je znakem blízkosti funkčního běžícího pásu. Všichni, kdo se přiblížíme nějakému synonymu běžícího pásu ztrácíme, či odevzdáváme svou odpovědnost ve prospěch jistoty běžícího pásu. Je jedno, zda se tak děje při používání navigace, chytrého telefonu, či automobilu. Co jiného, než další verze běžícího pásu je například univerzitní kariérní řád? Uchazeč o práci akademika se stává nejprve asistentem AP1, maximálně na třikrát tři roky, za tu dobu musí složit doktorskou zkoušku. Pote vstupuje do role odborného asistenta AP2 a opět maximálně třikrát tři roky, doba devíti

let je dostatečně dlouhá pro získání titulu docent.¹²¹ Uchazeč je zbaven odpovědnosti za smysl svého jednání, jeho jediným úkolem je plnit stanovená kritéria, která ho posouvají po vytyčené cestě.

„*Naše pozornost, bombardovaná ze všech stran přemírou impulzů dosud nevidaných a tonoucí v záplavě informací dosud neslýchaných, sahá snad k jediné možné obraně, která je po ruce ... pro jistotu rezignuje.*“¹²² Uvádí J. Keller. To je dalším základním znakem současné postmoderní společnosti, informační technologie umožňují vydávat nové informace v takovém množství a v takové rychlosti, že obyčejný člověk není schopen je vstřebat, natož třídit či snad verifikovat. Dříve nebo později dojde člověk ke stavu kdy rezignuje, pokud se ještě snaží nějak držet krok s informačním bojem, stává se součástí digitální mělčiny.

Tímto pojmem V. Bělohradský označuje ty, kdož se snaží v internetovém prostředí hledat informace, ovšem v té záplavě se orientují jen na mělké čtení. Přečtou nadpis a několik slov a přecházejí k dalšímu zdroji, jedná se o mělké čtení, nejde do loubky a je dalším ze znaků dnešní doby. Mělce čtoucí člověk se snaží udržet tempo s běžícím pásem, nemá čas se zabývat jedním textem dlouze a hluboce ho promýšlet, za tu dobu by se mu okolí příliš vzdálilo, ztratil by kontakt s pásem. V. Bělohradský upozorňuje, že však mělce čtoucí většina je většinou legitimizující a vládnoucí skupina by k ní měla jako k takové moci přihlížet. Bohužel, jak již jsem zmínil výše znakem postmoderny je i rozpad tradiční univerzální kultury a tak: „*Od okamžiku, kdy se rozpadly tradiční politické katechismy, které garantovaly univerzální význam instancí reprezentovaných většinami, stal se postmoderní veřejný prostor postdemokratickým politickým prostředím, v němž jsou postkatechistické většiny vyvlastňovány ze své legitimizační funkce v systému (vládnoucí oligarchie prosazují příkaz „mlčte většiny z digitální mělčiny!“) stále agresivněji.*“¹²³ Píše V. Bělohradský.

Ti kdož ještě nerezignovali jsou umlčováni vládnoucími oligarchiemi a digitální prostor, jež ve svém počátku byl označován jako velmi svobodný prostor se stává místem nesvobody. Lidé, jež nemohou ovládat rychlost ani směr běžícího pásu, postupně rezignují. Jak je možné, že člověk v postmoderní době dochází k rezignaci? J. Keller k tomu říká: „*Doba postmoderní je vůči blazeovanosti ještě*

¹²¹ Opatření děkana - Husitská teologická fakulta. [online]. Copyright © 2022 Husitská teologická fakulta [cit. 27.08.2022]. Dostupné z: <https://htf.cuni.cz/HTF-122.html#1> – viz opatření děkana OD 03/2022

¹²² BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Eseje o nedávné minulosti a blízké budoucnosti*. Praha: G plus G, 1999. Zde a nyní (G plus G), str. 27. ISBN 80-86103-28-5.

¹²³ BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Čas pléthokracie: když části jsou větší než celky a světový duch spadl z koně*. Praha: 65. pole, 2021, str. 92. ISBN 978-80-88268-57-4.

vstřícnější. Naprostá pluralita názorů a hodnot, kterou je prodchnuta, by byla velmi neúplná, pokud by nezahrnovala právo na to nemít vůbec žádný názor a být lhostejný naprosto ke všem hodnotám.“¹²⁴

Člověk, kterému v minulosti Nietzscheho Zarathustra zvěstoval smrt Boha, a tudíž tedy mohl být svobodný ke své zodpovědnosti, se ve své životní dráze setkává s technickým vynálezem v podobě běžícího pásu. Tento vynález mu nejen pomůže k ekonomickému růstu, ale postupná aplikace běžícího pásu jako synonyma v různých činnostech člověka ho dovede k absolutní svobodě od jakékoli zodpovědnosti, jež spočívá ve ztrátě jakéhokoli názoru. Jakkoli se to zdá šílené v postmoderní pluralitě názorů, bez jednotící síly, je to jediná možnost, jak nepřejít do boje všech proti všem předpovídaného M. Hauserem (viz. výše). Lidé využívající své právo rezignovat, své právo na názor aplikovat způsobem, který znamená nemít žádný názor, nepůsobí riziko boje názorů. Jediné, co jim hrozí je ovladatelnost mocí, která tuto příležitost pochopí a využije.

2.4 Postmoderní konzervatismus versus postmoderní neomarxismus

Dva nesmiřitelné tábory jejichž hlasy je stále častěji slyšet v postmoderní společnosti: postmoderní konzervativci, kteří bývají označovány za pravici, případně ultra pravici a postmoderní neomarxismus, někdy je možné se setkat i s označením postmoderní marxismus. V další části textu nastíním základní problémy sporu těchto dvou skupin. Dopad těchto problémů ve společnosti, či přesněji řečeno popíšu fenomény, jež se se ve společnosti ukazují, jako související s problematikou sporu těchto skupin.

Nejprve se budu věnovat pojmu postmoderní marxismus. Tento pojem je u mnoha autorů odmítán. Neomarxismus je totiž spojován především s frankfurtskou školou, do níž řadí sociologická encyklopedie AV ČR¹²⁵ jména, jako Theodor W. Adorno, Max Horkheimer, Herbert Marcuse, Erich Fromm, a další. Nicméně, jak uvádí M. Hauser neomarxismus je spojován i s: „*lacanovskou psychoanalýzou (Žižek), jiní s Heideggerem (Kosík), další s Derridou a Schmittem (Laclau a Mouffeová), a někteří dokonce s matematickou teorií nekonečna (Badiou)*“¹²⁶. To je řekněme dnes již klasické chápání významu pojmu neomarxismu. Podstata tohoto způsobu chápání vychází

¹²⁴ BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Eseje o nedávné minulosti a blízké budoucnosti*. Praha: G plus G, 1999. Zde a nyní (G plus G), str. 28. ISBN 80-86103-28-5.

¹²⁵ Škola frankfurtská – Sociologická encyklopedie. [online]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/%C5%A0kola_frankfurtsk%C3%A1

¹²⁶ Esej Michaela Hausera: *Plíživá konzervativní revoluce a neomarxismus - Novinky*. [online]. Copyright © 2003 [cit. 29.08.2022]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/clanek/kultura-salon-esej-michaela-hausera-pliziva-konzervativni-revoluce-a-neomarxismus-40332576>

z logické domněnky, že neomarxisté vycházejí z marxistických teorií sepsaných samotným Marxem a nějakým způsobem na ně v kontextu aktuální doby reagují a pokračují v jeho myšlenkách.

Otázku postmoderního neomarxismu však otevřel J. Peterson ze zcela jiného úhlu a je za to dle některých právem, dle jiných neprávem kritizovaný. J. Peterson vychází z předpokladu, že v 60. letech nebylo možné již hájit principy marxismu a tak: „*udělali takový kouzelnický trik a vytvořili si novou identitu pod pláštěm postmoderny.*“¹²⁷ (volný překlad J.K.) Jinými slovy marxisté se převlékli za postmodernisty a „vrhli“ se na otázku identit s přesvědčením, že pomáhají slabším. Neomarxista je tedy z pohledu J. Petersona postmoderní člověk, který se zabývá otázkou identit, genderu a dalších, jak sám J. Peterson občas říká, pseudověd, které se dnes převážně označují jako témata LGBT komunit.

Již na první pohled je jasné, že tato nová formulace neomarxismu v porovnání s původní definicí neomarxismu nemůže obstát. Logicky se zvedá vlna odporu. Kritika J. Petersona vychází mimo jiné i z toho, že údajně špatně četl publikaci Stephena R. C. Hickse *Explaining Postmodernism*. Hicks poměrně ze široka shrnuje vývoj směřující k postmoderně, aby následně došel k přesvědčení, že znaky postmoderny jsou: „antirealismus, sociální subjektivismus, sociální konstrukce a konflikt, kolektivismus, rovnostářství, socialismus“¹²⁸.

Jedna z mnoha kritik Hicksovi publikace přichází od J. Čeiky¹²⁹. J. Čeika je přesvědčen, že Hicksova publikace nepřekrucuje, jen postmoderní autory, ale i klasické filozofy. Hicks, dle něj, krom Lyotarda, Derridy, Foucaulta a Rortyho, které definuje, jako základní pilíře postmoderny, uvádí mezi postmoderní autory i Catharinu MacKinnomovou a Andreu Dvorkinovou, které však dle J. Čeiky jsou spojovány s feminismem a nikoli s postmodernismem. Hicks, tedy, dle J. Čeiky vědomě přiřadil jména těchto dvou feministek k seznamu postmodernistů, aby vytvořil mylnou představu spojení mezi postmodernou a feminismem, a to i přesto, že tyto autorky se vůči postmoderně v některých svých publikacích údajně staví odmítavě.¹³⁰ Jakkoli se J. Čeika v úvodu své přednášky, a i na své

¹²⁷ Jordan Peterson odhaluje agendu postmodernistů (část 1 ze 7) - YouTube. YouTube [online]. Copyright © 2022 Google LLC [cit. 29.08.2022]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=p25LS7dtQoI&t=1s&ab_channel=EpochTimes%C4%8CR

¹²⁸ HICKS. Stephen R. C., *Explaining Postmodernism*; Connor Court Publishing Pty Ltd, 2019, str. 15. IBSN 978-1-925826-32-6

¹²⁹ Jonas Čeika je spisovatel žijící v Norsku. Vystudoval filozofii na NTNU a je tvůrcem kanálu CCK Philosophy na YouTube, který má přes 170 000 odběratelů a zaměřuje se na politiku, filozofii a kritickou teorii. Zdroj: Jonas Čeika - Repeater Books - Authors. Home - Repeater Books [online]. Dostupné z: <https://repeaterbooks.com/authors/jonas-ceika/>

¹³⁰ A Critique of Stephen Hicks' "Explaining Postmodernism" - YouTube. YouTube [online]. Copyright © 2022 Google LLC [cit. 29.08.2022]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=EHTvTGaPzF4&ab_channel=Jonas%C4%8Ceika-CCKPhilosophy

internetové stránce označuje za toho, kdo obhajuje postmodernu, dalo by se tedy očekávat, že kritiku Hickse povede v rámci postmoderního myšlení, zde se tomuto předpokladu vzdaluje. Sám Lyotard, totiž postmoderní myšlení a tvorbu definuje, jako stav kdy: „*umělec a spisovatel pracují bez pravidel, aby ex post byla stanovena pravidla toho, co bude vytvořeno.*“¹³¹ J. Čeika zde k Hicksovu dílu přistupuje spíše z pozice Kantova soudu určujícího, tedy zařazení do správných kategorií, které mu u Hickse, v tomto kontextu, nevyšly správně, a proto tuto publikaci odsuzuje.

Obdobným, a k dobru kritika nutno říci, že precizním způsobem hodnotí J. Čeika celou Hicksovu knihu, aby nakonec došel k názoru, že tato publikace neměla být puštěna do tisku, protože vychází ze špatně pochopených, špatně vyložených a překroucených zdrojů. Nekladu si za cíl hodnotit, zda má, či nemá J. Čeika pravdu, jde mi o to upozornit na princip této kritiky, který jakkoli je možná pravdivý (v určitém způsobu náhledu pravdy) nese náznaky hodnotících soudů, jež postrádají postmoderní svobodu názorů, jako by J. Čeika, říkal (a on to v podstatě říká), podle všech dosud známých pravidel a poznatků Hicks změnil a překroutil dosud uznávaná fakta. Jak se asi tváří klasický architekt, když hodnotí architektonické dílo svého postmoderního kolegy, kde rovné plochy stavby přecházejí v oblouky, tam kde se to do té doby nepředpokládalo a nepoužívalo? Taková kritika je logická, nicméně J. Čeika otáčí role, zatímco hodnotí dílo, jež kritizuje postmodernismus, nepoužívá pohled hodný postmoderního myslitele, za kterého se považuje. Stejně tak Hicks, má-li J. Čeika ve své kritice pravdu, pak napsal svou knihu stylem hodným postmoderního autora.

Vraťme se však k J. Petersonovi a jeho přesvědčení, že marxisté převlékli kabáty a maskování za postmodernisty se snaží destabilizovat západní hodnoty pomocí prosazování principů ochraňujících to, co se dnes označuje shrnující zkratkou LGBT. Vlastně říká: je tu nový marxismus a snaží se získat moc pomocí lidí z LGBT komunit. Toto přesvědčení ho řadí do skupiny postmodernistických konzervativců. Postoj těchto konzervativců shrnuje ve své publikaci M. McManus: „*Jen málo věcí rozčiluje dnešní konzervativce, tak jako strašidlo post-modernismu. Bojovníci spojení s politickou korektností, sociální spravedlností a relativistickou kulturou politického marxismu. Post-modernismus je často degradován, jako těžiště všeho, co je ve společnosti špatné. J. Peterson vystupující, jako pravicový hrdina, to charakterizuje, jako nebezpečné a radikální. Rada národní bezpečnosti tvrdila, že post-moderní kulturní marxismus byl základem odporu proti Trumpovi. B. Schapiro, aby nezůstal pozadu, označil Obamu za prvního post-moderního prezidenta.*“¹³²

¹³¹ MCMANUS, Matthew. *Whet Is Post-Modern Conservatism*, Zero Books, Hampshire 2020, str. 20. ISBN 978-1-78904-245-0.

¹³² LYOTARD, Jean-François. *O postmodernismu: Postmoderno vysvětlované dětem* : Postmoderní situace. Praha: Filozofický ústav AV ČR, 1993. Základní filosofické texty, str. 28. ISBN 80-7007-047-1.

Problémem postmoderní společnosti je její polarizace. Polarizovaná společnost nedává člověku šanci souhlasit s jednou částí názoru druhého a nesouhlasit s jinou částí. Je to následek informačního přetížení, ve kterém bezpodmínečná loajalita s tou či onou stranou je přímou příčinou alokace pozornosti k jedné či druhé straně, jak píše V. Bělohradský.¹³³ V mnoha obměnách slyšíme matoucí hlas, pokračuje V. Bělohradský, mobilizující nás k ostrážitosti, protože dezinformace jsou nebezpečnou zbraní nepřítele. K tomuto Bělohradského postřehu z roku 2021 je nutno dodat, že v době od počátku roku 2022 se ve veřejném, a především digitálním, prostoru objevuje nový fenomén. Dosud se totiž, ti, kdož byli obviňováni ze šíření dezinformací bránili tím, že mají právo na svůj, odlišný názor. Tento problém byl vyřešen jednoduchým způsobem, ano máte právo mít svůj názor, ovšem nesmíte říkat lež to, co říkáte je lež! Výše popsaná polarita s dalšími vlivy vedou k tomu, že lze těžko zkoumat a vyjádřit se kladně, či záporně, k určité části výroku, aniž byste byli označeni za nekritické přívržence toho, čím výrok zkoumáte, pokud k němu nezaujmete většinový postoj polarizované společnosti.

Přesto se pokusím zamyslet nad Petersonovou obecně kritizovanou teorií postmoderního neomarxismu. Lze asi souhlasit s jeho kritikou, například s J. Cussenem, který označuje Petersonovu teorii převlečení kabátů marxistů za kabáty postmodernistů za konspiraci¹³⁴. Stejně tak jako s výtkami všech, kteří logicky správně argumentují, tím že neomarxismus, či snad přímo marxismus, má-li být tento pojem chápán správně, je něčím, na co v základu musí navazovat, řekněme aspoň v určité linii pokračovat, v myšlenkovém duchu Marxe. Možná bych jako jeden z dalších argumentů, dokládajících Petersonův omyl, mohl použít Žižekovo přiznání, že ačkoli je zastáncem marxistických teorií, není příznivcem LGBT komunit, a pokud by ho snad měli tyto komunity zvolit za svého mluvčího, pak by se jejich vedoucí představitelé obraceli v hrobě, ačkoli jsou ještě živí, dodává s úsměvem Žižek.¹³⁵

Mě však zaujala jiná dimenze tohoto sporu. Abych se k ní přiblížil je třeba si položit otázku, je původní marxismus totožný s tím, co bylo v realitě prosazováno pod hlavičkou marxismu? Jinými slovy to, co způsobilo všeobecně známé katastrofy, o nichž často Peterson mluví, bylo způsobeno

¹³³ BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Čas pléthokracie: když části jsou větší než celky a světový duch spadl z koně*. Praha: 65. pole, 2021, str. 50. ISBN 978-80-88268-57-4.

¹³⁴ Jordan Peterson's Shadow. *The Postmodern Neo-Marxism Conspiracy...* | by James Cussen | The Living Philosophy | Medium. Medium – Where good ideas find you. [online]. Dostupné z: <https://medium.com/the-living-philosophy/jordan-petersons-shadow-5cd616484828>

¹³⁵ Slavoj Žižek debates Jordan Peterson [HD, Clean Audio, Full] - YouTube. YouTube [online]. Copyright © 2022 Google LLC [cit. 29.08.2022]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=qsHJ3LvUWTs&ab_channel=ManufacturingIntellect

marxismem jako takovým, či lidmi marxismus prosazujícími a praktikujícími? V pedagogice lze v tomto ohledu jako příklad zmínit známou Herbartovu vzdělávací teorii a její následné praktikování v podobě herbartismu. Lidé, kteří v praxi učili dle Herbarta a praktikovali tak herbartismus byli mnohdy Herbartovi notně vzdáleni. Další otázka tedy logicky zní: lidé, kteří se aktivně přiklonili k pokusům budovat socialismus, či snad komunismus, četli Marxe, znali dobře jeho dílo? Nebo se pouze orientovali na přirozenou potřebu lidského altruismu (ponechme teď stranou různou míru altruismu v každém z nás a různé způsoby, jak potřebu altruismu uspokojujeme)? Zkusme připustit, že ačkoli se nám dnes uskutečnění Marxovi vize jeví po všech našich zkušenostech utopické, tak lidé, kteří se aktivně zapojili do budovatelské činnosti tyto zkušenosti neměli a skutečně věřili v lepší sociální zítřky. Kolaps marxismu nastal díky zneužití moci jedinců u nich se dá předpokládat, že Marxe mnohdy ani nečetli. Přesto tento myšlenkový směr přitáhl masy lidí, kteří věřili v lepší zítřky.

Lze vyloučit, že idea rovného přístupu k minoritám neskončí stejnou katastrofou, jako idea sociální rovnosti? Kam se obrací lidé, kteří cítí vnitřní potřebu altruismu? Hledají prostor, kde by své vnitřní nutkání uspokojili. Nevěřím v Petersonovu teorii, že postmoderní neomarxismus (použiji pro zjednodušení tento termín, ačkoli je již jasné, že je sporný) je organizovaným seskupením, marxistů cíleně převlečených za postmodernisty. Věřím však, že tato skupina se přirozeným způsobem sestavuje z lidí, jež by v jiné době patrně aktivně budovali marxismus, či jiný sociálně formulovaný směr, protože prostě mají vnitřní sociální citění a nutkání někde projevit svůj altruismus.

Je-li tomu tak, pak se nutně musí stejným principem, ovšem v opačném modu, vyvíjet i skupina, která se bude cítit tímto směřováním společnosti ohrožena. Tito lidé se budou radikalizovat a dříve či později dojde ke konfliktu. Možným ukazatelem nebezpečí tohoto pohybu je Woodstock 99.

Woodstock 69, květinový víkend, na který se nezapomíná, podobná hesla můžeme nalézt na velkém množství odkazů týkajících se festivalu jehož se v roce 1969 zúčastnilo přes půl milionu lidí. Ačkoli se pořadatelsky tento festival nevydařil, stal se synonymem pro mír a dobré vztahy mezi lidmi. Láska, mír a rokenrol, jedno z mnoha hesel vystihující tehdejší náladu. Pravým opakem byl festival ve Woodstocku v roce 1999. Věkově se dá předpokládat, že účastníci festivalu v roce 1999 byly o něco starší než vnuci těch, kdo se účastnili v roce 1969. Vývojem ve společnosti však došlo k naprosto odlišné struktuře posluchačů. Tentokrát přijeli převážně mladí údajně 20. letí běloši. Na tyto mladé muže: *„kterým pomalu docházelo, že nikdo už se nebude mít jako jejich tátové. Místo toho, že jim firmy zalepí hubu zaměstnaneckými benefity, aby nepropadli komunismu, jim hrozilo, že s nimi budou*

zametat. ¹³⁶, zapůsobila hudba Freda Dursta, jak dále píše J. Hamerský, *jako rozbuška*. Mladí běloši tak ztratili zábrany a začali rabovat, podpalovat a znásilňovat.

Bylo to jen opětovné selhání pořadatelů? Proč tedy selhání v roce 1969 iniciovalo mír lásku a spolupráci, zatímco selhání v roce 1999 znamenalo rabování, žhářství a znásilňování? Chce se mi věřit, že se jednalo jen o ojedinělý kolaps. Lze předpokládat, že větší bezpečnostní opatření takovým excesům dokáže zabránit, je však nutné si uvědomit, že zabráníme-li někomu silou v tom, aby páchal zlo, nezbavili jsme ho tím vnitřního napětí a touze, toto zlo páchat. To že se mladí bílí lidé chovají tímto způsobem znamená podle mne jediné – nemáme pro ně ve společnosti program v němž by se mohli realizovat.

Zatímco se stále více polarizujeme, protože nejsme schopni nalézt autoritu, která by v pluralitě názorů bylo schopná určit kterým směrem se má společnost ubírat, tak společnost se vnitřně připravuje na boj všech proti všem. Na povrchu se přeme, zda s Petersonem, či proti němu, zda být konzervativním postmodernistou, či postmoderním marxistou, zda být očkovaný, či neočkovaný, ..., a vnitřně v nás bují zlo, protože cítíme že sice máme právo na svůj názor, ovšem to právo je uplatnitelné jen za předpokladu, že jsme schopni použít dostatek síly a razance při jeho prosazení. Každý názor, který není prosazován s dostatečným nárokem na použití moci je vytlačen těmi, kdož sílu moci použít mohou a chtějí. Projev ničení rabování, znásilňování pak není ničím jiným než unikem do domnělé svobody projevu svého názoru bez vidiny budoucnosti, je to pouhé tady a teď.

2.5 Co to je ta Postmoderna?

Dostupné publikace často podobnou otázku řeší v prvních kapitolách příslušného textu, já jsem tuto otázku ponechal až do závěru této kapitoly. Důvodem je fakt, že postmoderna je již dlouho probírané téma a je tudíž natolik známé, že jsem považoval za vhodnější nejprve se věnovat některým jeho fenoménům a pak teprve provést stručné shrnutí.

Lze zde například hovořit o J. Lyotardovi a „konci velkého příběhu“, či Z. Baumanovi a „protečení moderny do postmoderny“, či snad rozebírat „dekonstrukci“ J. Derridy“. Je třeba však říci, že toto jsou jen fragmenty celku. Přesto, když se o postmoderně hovoří je myšlena nějaká obecnina zastupující množinu jednotlivých fenoménů, jež tvoří postmodernu. Vždy, když řekneme to

¹³⁶ Dokument *Woodstock 99* ukazuje, že jinak, než jako peklo na zemi festival dopadnout nemohl – A2larm. A2larm – Squatujeme mediální prostor od roku 2013. [online]. Copyright © 2022 [cit. 29.08.2022]. Dostupné z: <https://a2larm.cz/2021/08/dokument-woodstock-99-ukazuje-ze-jinak-nez-jako-peklo-na-zemi-festival-dopadnout-nemohl/>

je, či není postmoderní ustanovujeme nějaký celkový rámec postmoderny. Je tedy možné připustit existenci nadřazeného jednotícího principu? Hledat jednotící princip v postmoderních fenoménech, které jsou založeny na různosti, diferenci, mnohosti se zdá být nesmyslné, přesto lze předpokládat, že existuje něco, co jednotlivé části umožňuje.

Nietzscheho proroctví smrti Boha je předzvěstí vzniku postmoderny. Nietzsche hlásá zrod nadčlověka, který bude schopen odolat resentimentu a vládnout sobě. Člověk si musí čas tohoto proroctví odžít, musí pochopit ztrátu rámců ve kterých mu existence boha dávala jistotu. Svoboda, kterou smrtí Boha člověk získává je však vykoupena novou nesvobodou, novým otroctvím ve vlastní odpovědnosti za sama sebe. P. Fischer k tomu říká: „*Nejsvobodnějším, ale zároveň také nejriskantnějším činem moderní doby bylo zabití Boha. Hned vzápětí totiž nastal problém s tím, kdo ho nahradí. Strach z prázdnoty byl silnější, než Nietzscheovy hyperborejské výzvy k přehodnocení všech hodnot a nekonečnému vyjednávání s vůlí k moci. Bůh se od té doby vrací v bezpočtu variací, jako by chtěl říct, že absolutně svobodný lidský čin neexistuje. Konáme vždy v síti vyšších autority, a dokonce tuto autoritu vyžadujeme.*“¹³⁷

Dle J. Masaryka: „*je i úspěch komunismu u mas a intelektuálů jen (pseudo) odpovědí na potřebu nového náboženství, bez kterého člověk modernost neunes.*“¹³⁸ Katechismy náboženství a později různých ideologií byly cílem hledání náhrady Boha pro člověka. Člověk nedospěl do stavu, kdy je schopen plně převzít za sebe odpovědnost. Psychologové by to patrně označili za přirozenou psychickou potřebu někam patřit. Někam patřit však znamená přijmout autoritu těch ke kterým chci patřit. Přijmout tuto autoritu nutně vede k hledání této autority. V. Bělohradský hovoří o současném veřejném prostoru jako o prostoru „*postkatechetických většin*“¹³⁹ Postkatechetické většiny jsou masy, které ztratili víru v náboženském, či ideologickém náboženství, přesto však nebyli zbaveni touhy po hledání toho, kdo nahradí Boha po jeho smrti.

Postmoderní doba je ve znamení postkatechetických většin, které stále hledají svou autoritu. Jsou umlčovani vládnoucími menšinami oligarchií příkazem: „*mlčte většiny z digitální mělčiny!*“, jenže tyto menšiny nemohou nabídnout v delším časové horizontu katechismus, kterým legitimizovali svou nominaci. Časem budou nahrazeni jinou oligarchií. Je tedy nutné stále hledat toho

¹³⁷ FISCHER, Petr. *Veřejné osvětlení: postmoderní morálka, postmoderní politika*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. Sociologické aktuality, str. 43. ISBN 978-8086429-91-5.

¹³⁸ In: BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Společnost nevolnosti: eseje z pozdější doby*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2014. Sociologické aktuality, str. 126. ISBN 978-80-7419-167-1.

¹³⁹ BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Čas pléthokracie: když části jsou větší než celky a světový duch spadl z koně*. Praha: 65. pole, 2021, str. 92. ISBN 978-80-88268-57-4.

kdo nahradí mrtvého Boha. V tomto kontextu není dekonstrukce nic jiného než hledání autority. Velký narativ selhal, protože nezabránil smrti Boha a nebyl schopen dodat nového nástupce. Lidé se upínali k ideologiím jen proto, že cítí vnitřní potřebu převzít něčí legitimizující autoritu.

Smrt Boha a následné hledání jeho nástupce je sjednocujícím prvkem postmoderny, ačkoli je vnitřně ve své fragmentaci postmoderna přesvědčena, že jde o svobodu od celku od jednotící autority. K tomuto osvobození ve skutečnosti nikdy nedošlo, došlo pouze k chybění a hledání této autority.

3. Vliv postmoderního myšlení v Rusku

V předchozí kapitole jsem se z počátku věnoval otázce, zda postmoderní myšlení předcházelo postmoderní době, či naopak. Mám-li popsat vliv postmoderního myšlení v Rusku musím nejdřív položit otázku: „Kde hledat kořeny postmoderního myšlení v Rusku?“ Je třeba se zabývat otázkou, zda tyto kořeny jsou společné s kořeny postmoderního myšlení na Západě, či došlo-li na vzájemné ovlivnění myšlenkových proudů postmoderny západem a Ruskem.

Hermeneutickým východiskem pro zkoumání tohoto problému jsou dva fakty. Za prvé již z první kapitoly je zřejmé, že Ruské filozofické myšlení šlo dlouhou dobu vlastní, a to velmi úzkou, okolnímu světu uzavřenou cestou až do doby Petra Velikého. Poté se ruské myšlení velmi rychle vyvíjelo, masivně ovlivněné evropskou filozofií. Druhým faktem je existence VŘSR, a následné vyhnání filozofů, kteří se vymykali hlavnímu myšlenkovému proudu dialektického materialismu. Nařízená jednotnost diamatického myšlení logicky ruskou filozofii, z pohledu dějin, teprve nedávno propojenou s evropským myšlením, opět uvrhuje do izolace od evropského myšlení.

Z těchto předpokladů by se bylo možné domnívat, že Ruské myšlení nemůže vlastním vývojem dojít k postmoderně v evropském slova smyslu, protože vliv evropského myšlení byl příliš krátký a po oddělení, díky VŘSR, do určité sterility se tento vliv již dále nemohl rozvíjet, aby dospěl do obdobné fáze v podobě postmoderního myšlení, do kterého dospěl Západ.

3.1 Ruský pohled na vznik postmodernismu

V. A. Kutyrev¹⁴⁰ za období vzniku postmodernismu označuje především 60-70 léta minulého století. V tomto nijak nevybočuje z všeobecného rámce označení, jež jsem mimo jiné popsal v druhé kapitole. Dle jeho názoru se postmodernismus, jako pojmový termín poprvé objevuje v knize R. Ranwitze „Krise evropské kultury“ z roku 1917. Následně tento termín použije F. de Onis, aby takto v roce 1934 označil avantgardní básnické experimenty počátku 20. let minulého století, které radikálně odmítly dosavadní literární tradici. Podle V. A. Kutyreva je následně termín postmodernismus použit i v dílech A. Toynbeeho, a to v letech 1937-1947, kdy jím je označeno „to nově moderní“ po předchozí éře modernity. Jako předchůdce postmoderny označuje, jak sám píše, ve shodě s postmoderním názorem, dva filozofy, a to F. Nietzscheho a M. Heideggera. Dle V. A. Kutyreva tyto dva filozofové kritizovali a „dekonstruovali“ historickou filozofii a tím vytvořili prostor pro příchod

¹⁴⁰ KUTYREV, Vladimír Alexandrovič. *Filozofie postmoderny, vědecká a vzdělávací příručka pro magisterské a postgraduální studenty humanitních oborů*. Moskva, Berlín: Direkt media, 2014. ISBN: 978-5-4475-2845-4, dostupné online z: https://www.e-reading.life/bookreader.php/1047208/Kutyrev_-_Filosofiya_postmodernizma.html

postmoderní filozofie. Lze tedy říci, že pohled V. A. Kutyreva na počátky postmoderního myšlení nijak zvlášť nevybočuje z ustáleného rámce názoru přijímaného i u nás.

Valentin Petrovič Ratnikov ve svém článku hovoří o vzniku postmoderního myšlení obdobně. Za významné osoby pro vznik postmoderního myšlení označuje V. P. Ratnikov: K. Marxe, F. Nietzscheho a Z. Freuda.¹⁴¹ V. Ratnikov je přesvědčen o významu K. Marxe, především protože: „marxistické pojetí jasně a rozhodně vyjadřuje relativita jakékoli pravdy, včetně jakéhokoli filozofického pohledu na svět, který má vždy historický, a tedy omezený charakter. A není v moci žádné „absolutní myšlenky“ se tohoto omezení zbavit, to znamená, že dialektická teze o relativitě pravdy je tak vlastně aplikována na filozofii samotnou.“¹⁴²

Z. Freud byl dle V. P. Ratnikova tím, kdo otevřel nový pohled na vývoj člověka a lidstva. Především Freudův objev nevědomí, které ve své podstatě má pro člověka větší význam než jeho vlastní vědomí, ukazuje dějiny ve zcela jiném světle. Dějiny již nejsou, jak byl přesvědčen pozitivistický pohled, výsledkem racionálních sil, ale právě naopak výsledkem sil nevědomých, a tedy iracionálních. Tímto objevem se ukazuje pozitivistický a racionalistický přístup k vysvětlení společenského a individuálního života, jako nedostatečný. Role archetypálních faktorů, které psychoanalýza odhalila mění chápání bytí. „*Bytí je především člověk, a to hlavní v něm není vědomí, ale nevědomí. Nevědomí zaujímá hlavní prostor – předsíň v lidském domě, zatímco pro vědomí je vyhrazena jen malá chodba.*“¹⁴³

Zařazení Freuda do řady myslitelů majících významný vliv na vznik postmoderního myšlení není z mého pohledu nikterak překvapující. Pokud přijímáme postmodernu jako odklon, od metafyziky a ztrátu ideje jedné pravdy, tedy ztrátu jednoty, pak pozitivismus se zbavuje metafyziky, jako něčeho, o čem se nedá mluvit a mělo by se o tom tedy raději mlčet. Freudův útok na pozitivismus by se tedy mohl považovat za něco, co může metafyziku ještě zachránit, a pak by Freud neměl být řazen mezi myslitele jež přispěli k základům postmoderny.

Je však třeba si uvědomit, že ačkoli pozitivismus vytlačuje metafyziku ze sféry možného bádání, stále se opírá o ideu jednoty. Ideu jedné pravdy. Tou ideou je pravda doložitelná, ověřitelná, pravda pozitivistická, nikoli pravda metafyzická, nicméně stále je to pravda směřující k jednotě. Tato

¹⁴¹ *Постмодернизм: истоки, становление, сущность. Соционауки* [online]. Copyright © 2013 [cit. 04.02.2023]. Dostupné z: <https://www.socionauki.ru/journal/articles/256432/>

¹⁴² Volný překlad autora z: *Постмодернизм: истоки, становление, сущность. Соционауки* [online]. Copyright © 2013 [cit. 04.02.2023]. Dostupné z: <https://www.socionauki.ru/journal/articles/256432/>

¹⁴³ Volný překlad autora z: *Постмодернизм: истоки, становление, сущность. Соционауки* [online]. Copyright © 2013 [cit. 04.02.2023]. Dostupné z: <https://www.socionauki.ru/journal/articles/256432/>

jednota je možná díky racionálnímu základu. Racionalita nám staví základy, na nichž se dá dokazovat, ověřovat, dokládat. Právě tuto racionalitu však Freudův objev vyvrátí v jejích dosud pevných základech tím, že iracionální nevědomí má v našem bytí většinový podíl. V takovém případě již pozitivismus nemůže obhájit pozici jednotné, ověřitelné doložitelné pravdy, takovou pravdu nelze dokládat z iracionálních východisek. To je důvod proč V. P. Ratkinov řadí Z. Freuda mezi myslitele jež přispěli ke vzniku postmoderního myšlení.

V. P. Ratkinov tak dospívá s ohledem na vliv Freuda k názoru, že: „*Freudismus tedy zasadil poslední ránu lidské pýše a světonázoru modernity, které postavili člověka s jeho myslí, velikostí a svobodou do středu vesmíru. N. Koperník dokázal, že Země, na které člověk žije, není středem vesmíru. C. Darwin zasadil na žebříčku vývoje opici jako příbuzného člověka. Ukázal, že člověk je pouze krůčkem na cestě biologické evoluce, a nikoli korunou božského stvoření. K. Marx ukázal, že člověk je nucen jednat pod vlivem ekonomických sil, společnosti, a ne podle své vlastní vůle. Z. Freud zasadil člověku „psychologickou ránu“ a ukázal, že není pánem ani ve svém vlastním domě.*“¹⁴⁴

V. A. Kutjrev i V. P. Ratkinov obdobně, jako my „zde na Západě“ hovoří o postmodernitě, jako o něčem, co nahrazuje modernitu. Ruskou modernitu definuje Naděžda Alexandrovna Careva, jako období konce 19. a počátku 20. století, kdy je modernismus definován, jako avantgardní hnutí založené na nových poznacích. Inovativní trendy modernismu však časem ztratili svou inovativnost a přešly v něco, co bychom mohli definovat již jen jako „tradiční“ trendy. Otázkou tedy je, zda je postmodernismus samostatným trendem, či jen navazuje na modernitu, jako její součást.¹⁴⁵

Lze tedy ve stručnosti říci, že jak pohled na samotný vznik postmoderního myšlení, tak definice myslitelů, kteří jsou označováni za předchůdce postmoderního myšlení se v zásadě shodují s pohledem a definicemi, které v obecné rovině přijímáme i my. Je tedy logické že autoři (z nichž někteří jsou kritici, jiní zastánci postmoderní teorie): R. Barthes, J. Bataille, M. Blanchot, J. Baudrillard, F. Guattari, J. Deleuze, J. Derrida, F. Jemison, S. Žižek, P. Klossovský, J. Kristeva, F. Lyotard, R. Rorty, M. Foucault a další jsou jmenováni stejně v ruských zdrojích, jako ve zdrojích našich (řekněme v tomto ohledu „západních“). Jakkoli byla tedy ruská filozofie dlouho ve svých „plenkách“ oddělena od filozofického myšlení západní filozofie, a i přesto, že byla po poměrně

¹⁴⁴ Volný překlad autora z: *Постмодернизм: истоки, становление, сущность*. Соционауки [online]. Copyright © 2013 [cit. 04.02.2023]. Dostupné z: <https://www.socionauki.ru/journal/articles/256432/>

¹⁴⁵ Volný překlad autora: *К оценке постмодернизма в современной Российской философии*. КиберЛенинка предоставляет возможность читать тексты научных статей бесплатно. Приглашаем к сотрудничеству научные журналы и издательства для публикации научно-исследовательских работ в открытом доступе (Open Access) и популяризации открытой науки (Open Science) в России. [cit. 04.02.2023]. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-otsenke-postmodernizma-v-sovremennoy-rossiyskoy-filosofii/viewer>

krátkém období sblížení v. 18 století, opět izolována po VŘSR, lze v ní najít vcelku podobný pohled na proces jím se postmoderní myšlení utvářelo.

Otázkou zůstává, kdy se začal rozvíjet postmodernismus v Rusku, byla to reakce na postmodernismus západní? Dá se říci, že s touto myšlenkou se ztotožňuje většinový proud ruských myslitelů. Valentina Michailovna Dianovová mimo jiné uvádí: „Je nesporné, že teoretické objasnění termínu postmoderny bylo provedeno na západě a odtud se rozšířilo, do dalších koutů světa.“¹⁴⁶

V druhé kapitole jsem se zabýval otázkou, zda předcházela postmoderní situace postmodernímu myšlení, či naopak. I zde si tuto otázku neodpustím, V. M. Dianová, totiž volila výraz „je nesporné, že teoretické ...“, lze ovšem bez výhrad přijmout, byť logicky se nabízející, vysvětlení, že se postmoderna rozšířila ze západu do ostatních částí světa? U postmoderního myšlení, to již z dosud popsaného, dle mého názoru, přijmout lze. Vystává však otázka, bylo-li Rusko násilně svázáno filozofií dialektického materialismu, lze vyloučit, že postmoderní proces přesto neprobíhal skryt, a přesto všem na očích? Odpověď jsem našel u M. N. Epsteina.

3.2 Michail Naumovič Epstein a jeho pohled na postmoderní myšlení v Rusku

Myšlení M. N. Epsteina jsem ponechal samostatnou podkapitolu, protože jeho pohled na problematiku vybočuje z toho, co jsem výše popsal. Ano sice také definuje počátky a předchůdce postmoderního myšlení obdobně, jako jeho kolegové, tedy v proudu nám obvyklého pohledu, přesto popisuje jednu podstatnou část jinak. Jde o postmoderní proces v Rusku, tedy jeho počátek. Epstein se nepřiklání k proudu, který rozvoj postmoderny v ruském prostředí zasazuje až do období, po rozpadu Sovětského svazu, naopak usazuje vznik postmoderního procesu do komunistického období země.

Jistě lze polemizovat, zda se v tomto případě nejedná spíše o nějaký pozdní projev Slavjanofilství u M. N. Epsteina (o Slavjanofilství jsem psal v první kapitole), či zda lze názory M. Epsteina považovat za hodné zkoumání. Je známý fakt, že ačkoli již dávno není Slavjanofilství aktuálním tématem, stále se v ruském prostředí projevuje. Je tedy na posouzení, zda je Epsteinova teorie hodná uznání. Osobně se přikláním k té druhé variantě, a proto se v následující části budu myšlení M. N. Epsteina věnovat podrobněji.

¹⁴⁶ DIANOVA, Valentina Michailovna, *ЗАПАДНЫЙ/РОССИЙСКИЙ/ЯПОНСКИЙ ПОСТМОДЕРНИЗМ: СХОДСТВО И РАЗЛИЧИЕ*. Vědecký článek, СОЛОВЬЕВСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ, Petrohradská univerzita. 2017, 2 (54), str. 161. ISSN: 2076-9210

Termín postmoderní, jako první použil dle M. N. Epsteina anglický umělec J. W. Chapman, který využil „postmoderní styl malování“, jako cestu k rozvíjení umění po francouzském impresionismu. Dalším, u koho se dle M. N. Epsteina objevuje termín postmodernismus, je německý filozof E. Panvitz, v jeho knize *Krise evropské kultury* z roku 1917. Shodně s V. A. Kutyrevem (viz výše) uvádí i F. de Onise, dalším v řadě průkopníků termínu postmoderní, je dle M. Epsteina anglický teolog B. I. Bell a jeho kniha *Náboženství pro život: Kniha pro postmodernisty* z roku 1939¹⁴⁷. Následně se i u M. N. Epsteina setkáváme se známými jmény spojovanými s postmoderním myšlením například: J. F. Lyotard, J. Derrida, R. Rorty, a další.¹⁴⁸

M. N. Epstein zde nijak zvlášť nevybočuje z uváděných autorů ať již západních, či ruských. Panuje dle všeho všeobecná přiměřená shoda, na tom odkud pojem postmoderna, či postmoderní přišel. Ano jsou zde rozdíly, které osobně přičítám spíše možnostem a individuálnímu přístupu ke zdrojům jednotlivých autorů zabývajících se historií tohoto pojmu. Stejně tak lze jistě předpokládat, že každý z autorů preferuje určitý svůj pohled na důležitost toho či onoho zdroje s ohledem na druh vědeckého zaměření konkrétního autora. Rozdíl je také vidět v různé šíři pohledu, zaměříme-li se pouze na období modernity a postmoderny, či hledáme-li stopy v mnohem ranějších obdobích myšlení. Nicméně obecnou shodu je zde vidět a nepovažuji za nutné se zabývat dílčími rozdíly v datech u jednotlivých autorů.

3.2.1 Informační exploze

Postmodernismus je dle M. N. Epsteina neoddelitelně spojen s rozvojem komunikačních technologií. S tímto rozvojem však dochází ke krizi schopnosti množství informací jedincem vstřebat. M. N. Epstein tuto situaci srovnává s myšlenkou v díle Thomase Roberta Malthuse, *Esej o principu populace*.¹⁴⁹ T. R. Malthus přichází s teorií, podle níž je bída ve společnosti zapříčiněna rozdílností růstu populace a jejich zdrojů obživy. Zatímco populace se množí v geometrické řadě, zdroje se rozšiřují v řadě aritmetické. Nebude-li tedy růst populace nějakým způsobem regulován, nutně musí dojít k bídě v takto nastavené společnosti.¹⁵⁰ Naprosto stejný problém, dá se říci v opačném stavu,

¹⁴⁷ Religion for Living: A Book for Postmodernists - některé zdroje uvádí vydání v roce 1940, Epstein se drží roku 1939

¹⁴⁸ Volně podle: EPSTEIN, Michail. *Postmodernismus v Rusku*. Petrohrad 2019, 2 vydání. Vydavatelství: Azbuka, str. 12 ISBN 978-5389-15249-6

¹⁴⁹ V originále vyšla v roce 1878 pod názvem: *An Essay on the Principle of Population as It Affects the Future Improvement of Society, with Remarks on the Speculations of Mr. Godwin, M. Condorcet, and Other Writers*, – někdy jsou tyto myšlenky označovány, jako Malthuziánská teorie

¹⁵⁰ MALTHUS, T. R. *Esej o principu populace*. Přeložil Ivo ŠEBESTÍK. Brno: Zvláštní vydání, 2002. ISBN 8085436809.

spatřuje M. N. Epstein v situaci informační exploze. Člověk však netrpí nedostatkem informací, díky svému rozmnožování, naopak množství informací roste geometrickou řadou, zatímco schopnost člověka tyto informace zachytit, a především nějak zpracovat, roste stěží v řadě aritmetické.

Na počátku 18. století čítala celá knihovna Sorbonny 1.338 svazků. Množství knih, vydávaných v Evropě, se každých 7 let zdvojnásobí. To je rychlost, se kterou roste globální objem naučně technické literatury. Množství informací vydaných v letech 1960-1980 bylo větší než za minulých 5 tisíc let. Ovšem následně, jen v letech 2014-2015 bylo vydáno množství informací větší než v celé dosavadní historii souhrnně. Pokud bychom si tyto informace představili jako sloupce knih vyrovnané od země ke slunci, pak ekvivalent množství informací existujících na světě v roce 2014 by činil cca 4,5 tisíce takových sloupců knih.¹⁵¹

3.2.2 Postmoderní informační trauma

Tato situace je pro člověka neúnosná, žádný člověk není schopen takové množství informací utřídit, natož asimilovat. Dostáváme se do situace, kterou M. N. Epstein nazývá „zaostávání člověka za lidstvem“.¹⁵² Technologie lidstva se vyvíjí výrazně vyšší rychlostí, než se vyvíjí schopnost člověka informace o nich vstřebat. Výzkumy, které prováděl známý ruský fyziolog Andrej Lvovič Kursanov prokázaly, že pokusné zvíře, které je zahlceno velkým množstvím informací propadá neurózám.¹⁵³ Stejně neurózy postihují i člověka, který se ztrácí v množství informací.

Dnes se setkáváme v akademických kruzích s příběhy studentů, kteří nezvládají své povinnosti a někteří z nich končí i v péči psychologů. Zajímavý výzkum v této tematice provedla Carol S. Dwecková, zaměřila se na způsob přijímání úspěchu, či neúspěchu. V různých oblastech lidské činnosti (sport, vzdělávání, podnikání) popsala rozdíl mezi jedinci orientovanými vnitřně na „úspěch“ a jedinci orientovanými na „cestu“. Ve svém výzkumu dokázala, že lidé s vnitřním nastavením na úspěch, dosahují v konečném (celkovém) důsledku menšího úspěchu než lidé, jež si uvědomují, že je třeba prošlapat svou cestu i blátem, a pokud se něco nedaří neznamená to konec, či absolutní selhání, jen nám to ukazuje, co je potřeba zlepšit, nebo změnit. Tito lidé schopní chápat cestu jako cíl, dosáhnou v konečném součtu, větších a udržitelnějších úspěchů, než lidé zaměřeni na

¹⁵¹ Volně podle: EPSTEIN, Michail. *Postmodernismus v Rusku*. Petrohrad 2019, 2. vydání. Vydavatelství: Azbuka, str. 26-28. ISBN 978-5389-15249-6

¹⁵² Volně podle: EPSTEIN, Michail. *Postmodernismus v Rusku*. Petrohrad 2019, 2. vydání. Vydavatelství: Azbuka, str. 27. ISBN 978-5389-15249-6

¹⁵³ LJAPUNOV, A. A. *Problémy teoretické a aplikované kybernetiky*. Akademie věd SSSR, Sib. Katedra, Matematický ústav. - M.: Nauka, 1980.

úspěch jako takový. C. S. Dwecková dospěla k přesvědčení, že je možné se učit orientovat svou mysl buď na úspěch, nebo na cestu.¹⁵⁴ Je však potřeba si uvědomit, že právě postmoderní doba je označovaná, jako doba, v níž je adorován výkon. V této adoraci se právě dle mého názoru nejvíce projevuje Epsteinem popisované trauma vzdalování se člověka od lidstva v kontextu komunikační exploze. Jsme-li hodnoceni podle nějaké měrné jednotky informace, kterou vytvoříme, pak je nejen nutné takovou informaci vytvořit, ale i prosadit. Není nám dán čas vyšlapávat si cestu i blátem, když termíny jsou stanoveny, pokud nedodáme požadovaný text, či jiný informační produkt v termínu, a především s patřičným „průrazným“ nábojem, stáváme se nikým.

Toto není jen téma poslední doby, již v roce 1970 Alexander Schmemann¹⁵⁵ hovoří o napětí, ve kterém všichni žijeme: „*jsme otroci technologií, které vebíme. Díky technologiím můžeme vykonat mnohem více, než jsme byli schopni vykonat dříve, než jsme tyto technologie měli k dispozici. Zároveň jsme však nuceni vykonávat stále více úkonů v geometricky rostoucí řadě. Proč studenti nevnímají to, co je jim přednášeno? Je to tím, že nemají čas vrátit se k tomu co slyšeli, nemají čas dát informaci možnost vejít. Současný student vědění registruje, ale nepřijímá.*“¹⁵⁶ Od doby kdy A. Schemann popsal tento stav, se situace nikterak nezlepšila. Digitální exploze, jež by nám měla usnadnit práci a tím by nám měla dát možnost získat volný čas, který jsme dříve věnovali zdoluhavému vyhledávání a zpracovávání informací, nám na „oplátku“ přináší takové množství informací, že jejich utřídění a vstřebání již nejsme ani schopni. To, co mělo být výhodou nás uvrhuje do většího otroctví.

Velká část poznatelných informací, tak vlastně není poznána, zůstává jakoby stát v našich očích a nepronikne dál. M. N. Epstein vidí obdobu tohoto dění v sovětském a postsovětském konceptualismu, který dle něj lze chápat, jako traumatizující událost. Sovětská ideologie bombardovala vnímání lidí stovkami silných a stále se opakujících stereotypů, které traumatizovali celé pokolení. Pokud vnímáme ideologii, jako transparentní důkazy o realitě, pak si vytváříme tuto realitu ve svém vnímání. Ideologie nám tak skrývá svou vlastní pravou realitu, která se stává ohlušující a traumatizující natolik, že jí přestaneme věřit a chápat, ale i nadále jí vnímáme. Toto vnímání mínus chápání, a také mínus věření, tvoří schizofrenní rozkol mezi orgány smyslů, které se

¹⁵⁴ DWECK, Carol, S. *Mindset: The New Psychology of Succes*. Random House USA Inc. 2007. ISBN: 0345472322

¹⁵⁵ Alexander Schmemann (1921-1983) - Kněz pravoslavné církve v Americe, kazatel, křesťanský myslitel, autor řady vědeckých a populárních teologických děl. Jeho vlastní otec Dmitrij Nikolajevič pocházel z rodiny ruského státníka, senátora Nikolaje Eduardoviče Schmemana, po revoluci v roce 1917 emigroval do Estonska, kde se A. Schemann narodil.

¹⁵⁶ Volný překlad autora z: SCHEMANN, A., прот. Дневники. 1973–1983, Русский путь 2021, zápis z 30. září 1977. ISBN: 978-5-85887-530-7

stále plní obrazy a znaky, a mezi intelektem, který již dále tyto informace nepouští a nezpracovává.¹⁵⁷

Obdobně hovoří V. Bělohradský,¹⁵⁸ i on vidí v případě přemíry informací, které nelze zpracovat, jako jedinou obranu člověka rezignaci. Tedy přemíra informací má obdobný následek, jako stereotyp ideologických informací, které přinášející rozpor mezi „realitou“ a „ideologickou realitou“. M.N. Epstein se domnívá, že nadbytek informací Západu v rámci informační exploze je ve svých důsledcích pro člověka srovnatelný s následky působení ideologií vnucujících člověku svou realitu v sovětském prostředí. Člověk v obou případech dojde k otupění, k rezignaci a předkládaná realita je pouze vnímána, bez chápání a zpracování. V jednom případě není zpracování možné, protože intelekt není schopen přemíru informací zpracovat, v druhém případě, protože rozpor brání intelektu informace zpracovávat a časem dojde k otupění, výsledek je stejný – rezignace na zpracování informace.

V počátku třetího tisíciletí se nám ukazuje, jak píše M. N. Epstein, že základní zdroje lidstva nejsou ukryté v průmyslu, či v zemědělství, ale jsou to informace. Pokud materiální produkce lidstva zaostává za jeho potřebami, pak mnohem více zaostává individuální spotřeba informací člověka, za produkcí informací lidstvem. Vzniká krize způsobená nikoli přelidněním, ale krizí nepochopení a ztráty rodové identity. Lidstvo dokáže sebe samo nakrmit, ale je schopno sebe sama pochopit rozumem jedince? Je biologická délka života jedince dostačující proto, aby se stihl stát člověkem? Za takové situace přestává být člověk představitelem lidstva. Vyděluje se a stává se profesionálně specifickým představitelem úzkých etnických tříd v duchu „Puškinského romantismu“. Vyděluje se jako specifická etnická, sexuální, rasová, třídní entita, zastupující mlčící podtřídy rodiny lidského druhu.¹⁵⁹

Co tedy znamená popsaná Epsteinova domněnka? Dochází zde k tomu, že člověk přestává sebe sama vnímat, jako člověka, který je součástí lidstva. Přílišná exploze informací neumožňuje jedinci pochopit své místo v celkovosti lidstva, zároveň však je jedinec stále vnitřně puzen být součástí nějakého celku, proto se stále více dostávají na světlo otázky, které byly dříve marginální. Člověk má

¹⁵⁷ Volně přeloženo autorem z: EPSTEIN, Michail. *Postmodernismus v Rusku*. Petrohrad 2019, 2. vydání. Vydavatelství: Azbuka, str. 31. ISBN 978-5389-15249-6

¹⁵⁸ viz výše kapitola „Člověk jako součást běžícího pásu – inspirováno esejí J. Kellera“: „*Naše pozornost, bombardovaná ze všech stran přemírou impulzů dosud nevidaných a tonoucí v záplavě informací dosud neslýchaných, sahá snad k jediné možné obraně, která je po ruce ... pro jistotu rezignuje.*“

¹⁵⁹ Volně přeloženo autorem z: EPSTEIN, Michail. *Postmodernismus v Rusku*. Petrohrad 2019, 2. vydání. Vydavatelství: Azbuka, str. 40. ISBN 978-5389-15249-6

stále menší šanci chápat sebe v celkových kontextech, toto zúžení mu umožňuje i zúžení nutnosti chápat sebe v celku lidstva, postačuje sebe chápat v užším celku určitého poddruhu.

Existuje-li nějaká spojitost mezi islámským fundamentalismem, obratem Ruska ke středověku, britským Brexitem, či úspěchem trampismu v USA, pak je to nepřátelský projev těch, kdo sami sebe chápou jako ty, kdož jsou odvrženi od informací. Rodí se nám nový „zadní voj“ lidí zaostávajících za lidstvem-odstrčených na periferii lidstva. Lidé již se nedělí na bohaté a chudé, ale na chytré a hloupé, na ty, kteří jsou schopni do společnosti zapadnout a na ty, kteří z nějakého důvodu, toho schopni nejsou, nebo nechtějí být. Militantní „zadní voj“, to je islámský fundamentalismus, severokorejský „kimčongunismus“, ruský „euroasianismus“¹⁶⁰, a americký „trampismus“.¹⁶¹

K této Epsteinově myšlence musím dodat svou výhradu. Pokud tuto myšlenku přijmeme a princip napětí vzniklého ze zaostávání člověka za lidstvem uznáme jako příčinu zla, pak je nutné se zeptat, proč Woodstock 69 se stal symbolem míru a porozumění, zatímco Woodstock 99 se stal symbolem zmaru? Ano, zde lze nalézt souvislost a dav ničící v roce 1999 lze označit za zadní voj vydědenců. Přesto se domnívám, že jediné, co s jistotou můžeme přiznat tomu napětí, které nutně vzniká při zaostávání člověka za lidstvem je, že dříve, či později dojde k nějakému viditelnému projevu tohoto napětí, otázkou však zůstává, zda tento projev bude pro lidstvo pozitivní, či negativní.

Dále je třeba položit otázku, zda marxismem inspirované revoluce byly iniciované davem, který byl „tehdejší zadním vojem“? Ano, jistě lze proletariát za zadní voj té doby považovat. Pak je nutné položit další otázku, revoluce, jež zapříčinili pád režimů založených na marxistických revolucích byly iniciovány opět lidmi, jež v socialisticky orientovaných zemích byli zadním vojem? Odpověď i zde musí znít ano. Z toho vyplývá, že z historického hlediska můžeme marxisticky orientované revoluce považovat za projev zla lidí považujících se za vydědence tehdejší společnosti. Stejně tak vydědenci socialistických zřízení, jež iniciovali „antimarxistické“ revoluce byly v té době vydědenci tehdejší (socialistické) společnosti a jejich revoluce považujeme za projev dobra.

Z výše popsaného tedy vyplývá, že i u lidí vytlačených na okraj společnosti v době informační exploze se nemusí nutně napětí projevit zlem, ačkoli M. N. Epstein nashromáždil dostatek příkladů ve zlo vyústujících. Osobně s M. N. Epsteinem souhlasím potud, že informační exploze nám zde vytváří nový zadní voj lidstva. Nicméně se domnívám, že zlo, které s sebou přinesl například Woodstock 99, je z velké části způsobeno ztrátou víry v ideu. V šedesátém devátém roce 20.stol. ještě

¹⁶⁰ Eurasianismus – přesvědčení, že Euroasie není geografický pojem kontinentu, ale geopolitický celek tvořený Ruskem a jeho sousedy

¹⁶¹ Volně přeloženo autorem z: EPSTEIN, Michail. *Postmodernismus v Rusku*. Petrohrad 2019, 2 vydání. Vydavatelství: Azbuka, str. 43. ISBN 978-5389-15249-6

lidé v sobě cítili víru v ideu budoucnosti v lepším světle, zatímco jejich potomci v devadesátém devátém roce 20.stol. už si nesli v sobě i zkušenost svých rodičů, že se tato idea nenaplnila, tak jak očekávali, jen se jim více potvrdila jejich pozice v zadním voji. Toto potvrzení ztráty ideje je podle mého názoru tou příčinnou proč se postupně zadní voj radikalizuje a militantní.

3.2.2.1 Post informační šum

Každý uživatel internetu se stává, nejen příjemcem informace, ale je i jejím tvůrcem. Důvodem je takřka neomezená kapacita internetu, a především odpadá zdlouhavá cesta, kterou musel text projít v době papírového tisku. Soustava redakčních filtrů a cenzury zde odpadá. Text od nápadu po publikaci na internetu obvykle dělí jen stisk klávesy. To sebou samozřejmě nese negativní důsledky.

Bylo zaznamenáno, jak uvádí M. N. Epstein, že například na odbornou stat' v „Russkom žurnale“ přišlo více jak sto reakcí, z nichž 90 % nemělo s uvedeným textem nic společného. Všimli si toho i někteří diskutující, kteří se podivili nad komentáři hodícími se k odbornému textu, jako kašel do koncertní síně. Takto vzniká informační šum, který rychle přerůstá v rachot – svým způsobem „heavy metal“ způsobený klávesy počítače.¹⁶² Pokud tento šum, 90 % nepotřebných informací, zahlší těch 10 % informací, které by byly pro příjemce informace užitečné, nutně musí způsobit, že uživatel nechte žádné doplňující informace k původnímu textu. Je to pro něj ztráta většiny jeho času.

V. Bělohradský tento jev komentuje také: „*V prvních desetiletích nového tisíciletí se z nekonečných internetových mělčín vynořilo nové nevyzpytatelné monstrum – dav digitální. ...kdokoliv může být autorem a šířit svá sdělení neomezeně, současně se ale závratně zvýšily náklady na získání pozornosti čtenáře, potřebnou k čtení delších textů ...*“¹⁶³. Nastává tedy doba, kdy nejsme schopni udržet pozornost a přečíst delší text. Je to důsledek informačního traumatu, příliš mnoho dostupných textů nás nutí číst jen povrchně. Riskujeme, že pokud se začteme příliš do textu, nezbude nám čas se aspoň zběžně seznámit s existencí jiných textů a pak logicky budeme dříve, či později někým osočeni, že neznáme ten, či onen text – raději tedy neznáme pořádně žádný text. Podle toho vypadají i naše komentáře mnohdy komentujeme problematiku se kterou jsme se seznámili jen povrchně, či jen z nadpisu si udělali úsudek. Takové komentáře jsou bezcenné a jen vytváří další smetí v kyberprostoru a potažmo zvyšují trauma z nadbytku informací.

¹⁶² Volně přeloženo autorem z: EPSTEIN, Michail. *Postmodernismus v Rusku*. Petrohrad 2019, 2 vydání. Vydavatelství: Azbuka, str. 46. ISBN 978-5389-15249-6

¹⁶³ BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Čas pléthokracie: když části jsou větší než celky a světový duch spadl z koně*. Praha: 65. pole, 2021, str. 85. ISBN 978-80-88268-57-4.

Otázkou, zda je cesta z tohoto bludného kruhu ven, lze tento koloběh „růstu“ zastavit? Zdánlivou pomocnou ruku nám zde podává umělá inteligence. Problém už není jen v informačním šumu, ale v celkovém masivním růstu stále nových informací, vznikají „big data“. Big data není už náš rozum schopen roztrždit, pomoci nám může jen umělá inteligence. Algoritmy, které si umělá inteligence vytváří na základě našeho dosavadního jednání a díky níž nám třídí informace a předává jen ty pro nás potřebné.

Blíží se doba, kdy algoritmy a big data budou znát každého jedince lépe než on sám. Člověk si ještě nestihl promyslet, co bude dnes dělat, co si dá k obědu, či k večeři, ale algoritmy pronikající hluboko do neuronů jeho mozku, znají jeho zvyky, postupy a plánují jeho činnost, jako imitace jeho vůle, a tím ho vlastně drží pod plným dohledem. Algoritmus přerůstá v osud.¹⁶⁴

Zdánlivě vypadá tato Epsteinova myšlenka jako Science fiction, ale přitom jsme v našem každodenním životě běžnými uživateli algoritmických předpovědí našeho konání. Stačí jednoduchý pokus, občas použijte vyhledávače v cizím počítači, zadejte stejný požadavek jako v tom, který používáte výhradně vy. Nejlépe je to vidět například v kanálech You Tube. Váš počítač sbírá vaše preference při prohlížení a následně Vám nabízí přesně ten styl, který jste dosud preferovali. Tímto způsobem je postupně eliminována náhoda. Vy sami nejste schopni prohledat a vyhodnotit miliardy informací vložených do internetové sítě uživateli po celém světě. Váš počítač vám, nabídne nejvhodnější informace na základě vaší geografické polohy a na základě vašich algoritmů, které o vás sbírá. Nabízí vám reklamy na výrobky a služby, které jste hledali atd. Stáváte se součástí předdefinovaných algoritmů, vaše budoucnost je plánována z vaší minulosti. Jste pod dohledem, řídíte se doporučeními umělé inteligence a v podstatě jste jí vděční, za to že Vám třídí big data.

Trauma, které člověku přináší informační exploze, má však ve svém konečném součtu i jednu pozitivní stránku. Je to právě trauma samo, říká M. N. Epstein, které je pro algoritmy neproniknutelné. Jakkoli dosud bylo trauma, popisované v negativním slova smyslu, v této chvíli se ukazuje, jako jediná svoboda v rámci informační exploze. Algoritmy dokáží mapovat naše chování a díky tomu nám předkládat informace odpovídající našim dosavadním průběhům chování, ovšem nedokáží proniknout do pocitu traumatu. Strádání způsobeno přílivem big dat, nás tedy paradoxně v tomto Datovém světě dělá opět lidmi.¹⁶⁵

¹⁶⁴ Volně přeloženo autorem z: EPSTEIN, Michail. *Postmodernismus v Rusku*. Petrohrad 2019, 2 vydání. Vydavatelství: Azbuka, str. 49. ISBN 978-5389-15249-6

¹⁶⁵ Volně přeloženo autorem z: EPSTEIN, Michail. *Postmodernismus v Rusku*. Petrohrad 2019, 2 vydání. Vydavatelství: Azbuka, str. 52. ISBN 978-5389-15249-6

3.2.3 Postmodernismus a komunismus dle M. N. Epsteina

Zatím co na Západě se stal novou kulturní a posléze filozofickou situací, v Rusku se v roce 1991 pokusil tento stav M. N. Epstein definovat jako stav „Po budoucnosti“. Zatímco západní postmodernismus navazuje (či podle některých nahrazuje) na období modernity, tak v Rusku musí nahrazovat budoucnost, domnívá se M. N. Epstein. Je to dáno tím, že v Rusku na konci komunistické éry nebyl nahrazován modernismus, ale budoucnost sama. Dlouhá léta byla totiž komunistická éra svojí vlastní ideologií prohlašovaná za budoucnost samu, a to nejen pro Rusko. Komunisté svou ideologií přesvědčovali masy, že komunismus je budoucností celého lidstva. Tato budoucnost v roce 1991 skončila jakoby mávnutím proutku.¹⁶⁶ Rusko se vydalo po dlouhé době opět na cestu kulturního a myslitelského sblížení s Evropou.

V Moskvě se v roce 1991 konala velká konference o postmodernismu, v jejímž důsledku, začalo vítězné tažení postmodernismu v Rusku. Vše, co mělo tento „ism“ v sobě obsažené, se rázem stalo módní a zajímavé, a naopak vše ostatní se najednou ocitlo v archívu. Nicméně odcházející komunismus a s tím nastupující postmodernismus mají ve své podstatě něco co si je vzájemně podobné. Oba tyto směry představují dvě fáze jednoho ideologicko-estetického projektu. Zatímco komunismus prováděl gradující oslavu idejí přetvářejících realitu, tak postmodernismus už odhaluje jakoukoli jinou realitu, jen ne realitu idejí samotných.¹⁶⁷

Je možno říci, píše M. N. Epstein, že Rusko je rodištěm postmodernismu, a teď přišla doba, kdy je možné tento fakt rozeznat. Komunistické učení přišlo do Ruska z Evropy, nicméně Rusko si toto učení velmi rychle osvojilo, a nakonec bylo první zemí, která se vydala cestou komunismu. Bylo to dáno tím, že již v Rusku duch komunismu existoval a s příchodem Marxova učení Rusko rozpoznalo „svojí misi“ uvádí M. N. Epstein. A dále říká, pokud komunismus existoval v Rusku před Marxem, lze vyloučit, že postmodernismus neexistoval v Rusku dávno před Derridou a Lyotardem? Samotná rychlá a snadná proměna komunismu na postmodernismus ukazuje na určitou pospolitost.

Tuto domněnku lze podpořit dvěma důkazy píše M. N. Epstein. Za první je vidět na nositelích ruského postmodernismu příklon k Soc-artu a zároveň ke komunistické obraznosti a klišé používaných Soc-artem. Za druhé tento fakt potvrzuje skutečnost neskrývaného politického příklonu

¹⁶⁶ EPSTEIN, M. N., *After the Future: On the New Consciouness in Literature, The South Atlantic Quarterly*. Spring 1991. Vol. 90. No.2. str. 409-444

¹⁶⁷ Volně přeloženo autorem z: EPSTEIN, Michail. *Postmodernismus v Rusku*. Petrohrad 2019, 2 vydání. Vydavatelství: Azbuka, str. 107. ISBN 978-5389-15249-6

všech hlavních teoretiků postmoderny západního světa. Není tedy postmodernismus projevem energie leninského hnutí, vyšší a poslední Stádium komunismu?¹⁶⁸

Tato jistě odvážná Epsteinova myšlenka, jakkoli je provokující a dovedu si představit, že bude mnohými odmítnuta, není z mého pohledu zas tak překvapující. I zde (v západním myšlenkovém prostředí) se setkáváme se spojováním marxistických myšlenek s fenomény postmodernismu. Výše jsem se zabýval u J. Petersona¹⁶⁹ jedním ze současných významů pro pojem neomarxismu. M. N. Epstein není tedy jediným myslitelem, který vidí nějakou spojitost mezi levicovými hnutími a fenomény jež se jeví, jako postmodernismus. M. N. Epstein posunul hranici údělu levicového dění, tím, že mu přiřknul úděl základu postmodernismu, a jakožto takový základ posunul toto dění mnohem hlouběji do historie, nehovoří o komunismu v Rusku, jen jako o předchůdci postmodernismu. Není to pro něj něco v čem se ruský postmodernismus rodí, komunismus je něčím v čem již postmodernismus byl. Naproti tomu J. Peterson vidí postmodernismus jako následek ztráty reálného prostoru působení komunismu ve světě. Teprve selhání komunistických idejí v reálném světě podle J. Petersona dovedlo francouzské levicově orientované myslitele k „převlečení kabátů“, a to právě do hávů postmodernistů. M. N. Epstein nešel jen hlouběji do dějin, jeho myšlenka postihuje odvážně i budoucnost, pokud je, jak tvrdí, postmodernismus pokračování Leninského hnutí a je jeho vyšším stádiem, tedy i vyšším stádiem komunismu, pak je naše budoucnost formována novou formou komunismu. Na Západě je tato myšlenka spíše v nemilosti viz odpor proti J. Petersonovi a jeho teorii. Je však potřeba se hlouběji podívat, jak ve prospěch své teorie argumentuje M. N. Epstein.

3.2.3.1 Simulacrum, jako znak postmodernismu i komunismu

Simulacrum je pojem známý především díky J. Baudrillardovi. Skutečnost se podle J. Baudrillarda dělí na Čtyři formy jejího zobrazení:

Skutečnost sama – je reflexí skutečnosti

Simulace – existuje nějaká skutečnost a tato skutečnost je napodobována. Tedy pokouším se napodobit něco čím ve své podstatě nejsem.

Disimulace – existuje nějaká skutečnost a je snaha se od této skutečnosti distancovat. Tedy pokouším se tvrdit, že nejsem tím, čím ve své podstatě jsem.

¹⁶⁸ Volně přeloženo autorem z: EPSTEIN, Michail. *Postmodernismus v Rusku*. Petrohrad 2019, 2 vydání. Vydavatelství: Azbuka, str. 108. ISBN 978-5389-15249-6

¹⁶⁹ viz kapitola: Postmoderní konzervatismus versus postmoderní neomarxismus

Simulacrum – existuje nějaká skutečnost, ovšem tato skutečnost je uměle vytvořena, není ani kopií původní skutečnosti, ani snahou původní skutečnost popřít. Simulacrum nahrazuje původní skutečnost a samo se skutečností stává, ovšem od původní skutečnosti se odděluje. Neexistuje tedy žádná pravá skutečnost, jež by byla simulacrem vyjadřována, a zároveň fikce simulacra je pravou skutečností.¹⁷⁰

Sám J. Baudrillard uvádí, jako příklad simulacra problém ikonoklasmu. Ikona, která původně měla zástupnou funkci při modlitbě směrem k Bohu, tedy přibližovala ideu Boha věřícímu jedinci, se sama stává tím, k čemu je vzhlíženo, jako by byla sama Bohem. Ikona tak získává vlastní podstatu, vlastní realitu, a to i přesto, že vlastně žádnou podstatu nemá.

Otázka simulacer je v ruském myšlení, například na rozdíl od českého prostředí mnohem častěji zmiňována. V. Bělohorský mi, svého času, na otázku, kterou jsem mu v tomto směru při jednom rozhovoru položil odpověděl, že v Čechách je Baudrillard neprávem opomíjený myslitel. M. N. Epstein řadí pojem simulacra, jako jeden ze společných bodů komunismu a postmodernismu.

Nelze obvinít sovětskou ideologii ze lži, protože tato ideologie popisuje ten samý svět, jaký sama vytváří, píše M. N. Epstein. Takový je charakter sovětské ideologické hry, ať již „partyzánskou literaturu“, či „jednotu strany a národa“ není možné označit za zkreslující, protože ideologie není povolána odrážet žádnou skutečnost, jejím určením je skutečnost vytvářet – v tomto smyslu je tedy „plně v souladu“. Mezi ideologií Stalinské epochy a její realností není téměř žádný rozdíl. Není to však způsobeno tím, že by tato ideologie věrně popisovala realnost, ale prostě tím, že žádná druhá realnost, kromě samotné ideologie nezůstala. V tomto smyslu byla ideologie pravdivá, hovořila totiž sama o sobě, zatímco jakákoli realnost odlišená od ideologie prostě přestala existovat.

Socialistický realismus byl v tomto smyslu dvojitým simulacrem. Poskytoval obraz hyperreálnosti, a přitom sám byl její základní součástí. Takto fungovala veškerá socialistická realita, byla socialistickou realitou, protože vystupovala, jako obraz sebe sama. Podniky byly obrazy podniků, kolchozy byly obrazy kolchozů, byly tedy modely té skutečnosti, prostřednictvím níž existovaly.¹⁷¹

Simulacrum je jedním ze znaků postmodernismu, jímž se vyznačuje i západní společnost, co jiného jsou například předvolební kongresy amerických politických stran, které přenášejí národní televizní programy? Samotné strany, jako předem definované kolektivy ukazují svoji existenci jen před

¹⁷⁰ Volně přeloženo autorem z: BAUDRILLARD, Jean. *Simulacra and simulatiun*. The University of Michigan Press 1994, str. 6. IBSN 978-0-0472-09521-6

¹⁷¹ Volně přeloženo autorem z: EPSTEIN, Michail. *Postmodernismus v Rusku*. Petrohrad 2019, 2 vydání. Vydavatelství: Azbuka, str. 110/111. IBSN 978-5389-15249-6

objektivy kamer s takovou pompou, že miliónům diváků tato pseudorealita připadá reálnější než samotná skutečnost existující mimo televizní obrazovky.¹⁷² J. Baudrillard předložil teorii simulacer s přesvědčením, že západní postmoderní společnost žije v síti simulacer. M. N. Epstein k této teorii přidal své přesvědčení, dle kterého komunistická minulost Ruska byla přesně tím, co J. Baudrillard považuje za simulacrum. Ideologie, která sama utváří realitu. V tomto duchu M. N. Epstein dospívá k přesvědčení, že komunismus má společné znaky s postmodernismem. Mimo to, by tato Epsteinova teorie opět dokládala, že v Rusku byl postmodernismus dříve, než o něm začal psát Západ.

3.2.3.2 Další společné znaky komunismu a postmodernismu dle M. N. Epsteina, Determinismus a redukcionismus

Postmodernismus ve stopách komunismu zaujímá velké podezření k všelijakým tezím o svobodě vůle, o sebeurčení lidské individuality. Komunismus ustanovil závislost člověka na nevědomých mechanismech ekonomiky výroby, na struktuře sociálních vztahů a principu vývoje hmoty, smetl tak duchovní autonomii osobnosti, uvádí M. N. Epstein¹⁷³ Postmodernismus ustanovuje závislost individuality ještě na mnohem větším počtu nevědomě fungujících mechanismů. Lze mezi ně počítat i takové mechanismy, které dříve spolehlivými garanty svobody osobní vůle a sebevyjádření. Vědomí, přání, jazyk již neosvobozují od dědictví rodu, od sevření historie, naopak je v nich zahrnut hlavní zdroj zotročení. Člověk se teď již jeví, jako zajatec jazyka, jako stroj na přání.

Pakliže komunismus, uvádí dále M. N. Epstein, ještě sliboval člověku východisko k osvobození od břemene ekonomických potřeb, postmodernismus již neslibuje žádné východisko z temnoty jazyka a schvaluje s radostí existenci v tomto vězení.

Komunismus vyhlášoval beztrždní společnost, a přitom zároveň požadoval třídní přístup v kultuře a ideologii. Projevoval zájem o osobnost především prostřednictvím třídního původu. Postmodernismus ohlašuje konec jakékoli hodnotové hierarchie a dogmatických kánonů (v tomto smyslu estetických). Zároveň však zaostřuje pozornost na etnické, sociální, sexuální identifikace individuí, jakožto určitých menšinových skupin a jejich zájmy prosazuje.

Z tohoto pohledu, například žena spisovatelka, musí ve své tvorbě oponovat mužskému šovinismu, jinak zrazuje své sestry ve své třídě, v tomto případě ve svém pohlaví. Počítá se s tím, že

¹⁷² Volně přeloženo autorem z: EPSTEIN, Michail. *Postmodernismus v Rusku*. Petrohrad 2019, 2 vydání. Vydavatelství: Azbuka, str. 107. ISBN 978-5389-15249-6

¹⁷³ Volně přeloženo autorem z: EPSTEIN, Michail. *Postmodernismus v Rusku*. Petrohrad 2019, 2 vydání. Vydavatelství: Azbuka, str. 113. ISBN 978-5389-15249-6

sama žena může adekvátně vyjádřit svoje feministické hodnoty, ne proto, že by to byla její povinnost, ale je to její svaté právo.

Ačkoli teorie dekonstrukce popírá mýtus o „počátku“, „pravosti“, „původu“, a považuje všechny tyto kategorie za nepřirodní a zkonstruované, přesto se kultura postmodernismu s velkou ochotou zabývá konstrukcí těchto kategorií a vnucuje je všem druhům osobností. Kategorie osobnosti se ukazuje jako iluze a představuje křížení podvědomých automatismů: přání, geny, sociální role atd. Tedy veškeré chování v kultuře, i textové strategie jsou dány systémem automatismů, a především původem autora. Toto se vztahuje k mužům i ženám. Bílý muž milující ženy, není způsobilý představit ve svých dílech nic jiného nežli bílý mužský heterosexuální šovinismus, a to dokonce, i tehdy je-li tento muž Shakespeare, nebo Tolstoj.

Jestliže komunismus byl založen na důležitosti třídního původu, tak přesto na druhou stranu dovoľoval individuím, aby představovali sami sebe. Jinými slovy nepotřeboval od ženy výhradně feministicky zaměřenou tvorbu, od černocha tvorbu afrického sebepoznání, zatímco postmodernismus provádí tento geneticko-skupinový přístup ve všech liniích a na všech úrovních identifikace.¹⁷⁴

3.2.3.3 Kritika metafyziky

Metafyziku, pod kterou si představíme reálnou existenci idejí, píše M. N. Epstein, či logu, které lze poznat čistou logikou, lze považovat za všeobecného nepřítele jak komunismu, tak i postmodernismu. Pokud je metafyzika v komunistické ideologii kritizována prostřednictvím dialektiky, pak postmodernismus, či přesněji post-strukturalismus, využívá ke kritice dekonstrukci. Dekonstrukci lze definovat, jako něco ukazující neúplnost jakéhokoli racionálního úsudku, míchání souboru všech označovaných, tj. různých druhů reality, předmětů i pojmové reality do roviny označujících, tedy slov, nominálií, a svobodnou hru s těmito znaky.

Postmodernismus kritizuje metafyzickou přítomnost, neboť její znaky odkazují k něčemu, co stojí „za ní“, za takzvanou „realitou“. Tyto znaky, tedy údajně odkazují pouze k jiným znakům. Spíše by se však mělo hovořit o nenaplněnosti všech znaků, a následně bezdůvodnosti samotného pojmu „originál“, či „jistota“, uvádí M. N. Epstein.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Volně přeloženo autorem z: EPSTEIN, Michail. *Postmodernismus v Rusku*. Petrohrad 2019, 2. vydání. Vydavatelství: Azbuka, str. 113-115. ISBN 978-5389-15249-6

¹⁷⁵ Volně přeloženo autorem z: EPSTEIN, Michail. *Postmodernismus v Rusku*. Petrohrad 2019, 2. vydání. Vydavatelství: Azbuka, str. 119. ISBN 978-5389-15249-6

Podobně je na tom metafyzika přítomnosti, jakkoli se to může zdát divné, ve vztahu k takzvané sovětské dialektice. Sovětská dialektika je stav prázdnoty ukrývající se za rotací znaků a nominací. Dialektika sovětského marxismu, to není totéž, co dialektika Hegelova, která předpokládá historické zdůvodnění jak teze, tak antiteze, ze které se v konečném stavu stává synteze. Sovětská dialektika je založená na jakémisi pohyblivém (klouzajícím) bodě, nulový bod, který není možné identifikovat z žádné konzistentní pozice. Zároveň však tato dialektika odsuzovala a vyřazovala jakoukoli jinou pozici, z níž by bylo možné objevit její metafyzický základ.¹⁷⁶

Sovětská dialektika s oblibou diskutovala se všemi teoriemi přicházejícími ze Západu. Každou takovou teorii označila za jednostranně subjektivistickou, nebo objektivistickou, pozitivistickou, nebo iracionalistickou ... a zvítězila nad nimi svojí dialektikou. Tato dialektika však nebyla v Hegelovském smyslu ve vztahu ke kritizovaným teoriím. Znamená to, že nedošlo k přijetí teorií, odstranění jejich jednostranností a následně nenastala synteze ve vyšším řádu. Jednalo se o dialektiku vyřazující všechny předložené pozitivistické teorie, tyto byly obviněny z marnosti, nepravdivosti, iluzornosti, přitom vůbec nedošlo k výběru jejich použitelnosti.¹⁷⁷

Tímto způsobem komunistická dialektika ničila všechny pozitivní pojmy, které se v jejích očích ukazovaly jako jednostranné. Totalitní dialektika však tím také ničila půdu, na které byla sama postavena. Společně s extrémami, které odstraňovala z navrhovaného bodu centra, tato dialektika ničila i toto centrum samotné, opěrný bod svého původu. Tímto způsobem se ukazovala jako technika neplatného myšlení, svého druhu marxistické „tao“. „Ne to, ne to – a dále ne to, protože ne to“ – plnost nekonečné prázdnoty, která potřebuje určité pojmy, aby demonstrovala jejich marnost a iluzornost. Vše, co zbylo po zničující misi sovětské dialektiky z těchto pojmů, byly protimluvné fráze: „materialistická ideologie“, „dialektický materialismus“, „válka za mír“, „optimistická tragédie“, „jednota teorie a praxe“ ... Tyto pojmy sestavené z protimluvů byly přijaty již v tak zdevastované podobě, že jim zbývalo již jen držet se sebe navzájem, protože vlastní oporu neměly.¹⁷⁸

Dialektika, která v Hegelovském pojetí funguje, jako výstup pojmů z ničeho, z nekonečnosti, z nekonečné abstrakce do sféry konkrétního, pozitivního, rozumové skutečnosti, ve své komunistické variantě funguje jako exodus pojmů ze sféry konkrétnosti a určité kvality, jistoty, do nejistého nic.

¹⁷⁶ Volně přeloženo autorem z: EPSTEIN, Michail. *Postmodernismus v Rusku*. Petrohrad 2019, 2. vydání. Vydavatelství: Azbuka, str. 119/120. ISBN 978-5389-15249-6

¹⁷⁷ Volně přeloženo autorem z: EPSTEIN, Michail. *Postmodernismus v Rusku*. Petrohrad 2019, 2. vydání. Vydavatelství: Azbuka, str. 120. ISBN 978-5389-15249-6

¹⁷⁸ Volně přeloženo autorem z: EPSTEIN, Michail. *Postmodernismus v Rusku*. Petrohrad 2019, 2. vydání. Vydavatelství: Azbuka, str. 122. ISBN 978-5389-15249-6

Samozřejmě komunistická dialektika, na rozdíl od postmoderní dekonstrukce, stále ještě vše poměřuje kritériem pravdy a dále věří v možnost přiblížení absolutní pravdě, ačkoli tato poslední pravda je budována z agregátů platných pravd. Dialektika ještě prohlašuje svoji vlastní poznatelnou neomylnost, zatímco dekonstrukce neustále dekonstruuje sama sebe v probíhajícím filozofickém výzkumu.¹⁷⁹

3.3 Poznámky k Epsteinovi

M. N. Epstein přichází s velmi revoluční nutno říci provokativní teorií, minimálně pro západní myšlení, postmodernismus se dle jeho názoru rozvíjel v Rusku mnohem dříve než na západě, kde byl popsán až přibližně v 60. letech minulého století. Postmodernismus je dle M. N. Epsteinova srovnatelným směrem s komunismem. Lze tuto Epsteinovu teorii přijmout? Na druhou stranu, lze ji odmítnout, s tím že se například jedná jen o nějaký druh projevu Slavjanofilství (možná postslavjanofilství), či jiné mesianistické snahy, které jsou Rusům vlastní (viz 1. kapitola)?

Ano Slavjanofilství je fenomén (jak již jsem se zmínil výše), jež je sice již dávno údajně v ruském myšlení překonán, přesto, jak vyplývá z první kapitoly této práce, je to fenomén stále živý, který pod povrchem ruského myšlení, a osobně se domnívám, že i jednání, je nějak činný. Rusové mají Slavjanofilství takříkajíc zakódováno ve svém kolektivním nevědomí. Kolektivním nevědomím mám v tomto případě na mysli stav působení archetypů kolektivního nevědomí na vývoj a stav nevědomí osobního, ve smyslu analytické psychologie C. G. Junga.¹⁸⁰ Tento fenomén jistě nelze přehlédnout, jako bezvýznamný, a lze logicky předpokládat, že bude v myšlení Rusů mít nějaký vliv, byť ani oni sami si vliv tohoto, dnes již netematizovaného fenoménu, nemusí uvědomovat. Je to stav lidskému vědomí (být vychází z nevědomí) tak říkajíc přirozený. Ovšem rozhodně bych tomuto vlivu nepřičítal dominantní roli ve chvíli posuzování hodnověrnosti teorie M. N. Epsteinova.

To, co je mimo jiné potřeba vzít také na zřetel je stav, který západní myšlení nezažilo vůbec a západní myšlení v postkomunistických zemích pravděpodobně částečně. Postupný útlum modernity, kterým si Západ musel projít, v Rusku proběhnout nemohl. Revoluce přeřala vývoj myšlení modernity rázně a intenzivně během krátkého období, násilně tak ukončila modernitu a nastolila

¹⁷⁹ Volně přeloženo autorem z: EPSTEIN, Michail. *Postmodernismus v Rusku*. Petrohrad 2019, 2. vydání. Vydavatelství: Azbuka, str. 123. ISBN 978-5389-15249-6

¹⁸⁰ MÜLLER, Lutz a Anette MÜLLER, ed. *Slovník analytické psychologie*. Praha: Portál, 2006, str. 232-233. ISBN 80-7178-863-5.

povinný dialektický materialismus. Tento stav zbavil Rusko možnosti plynulého přechodu do postmoderního stavu. Rusko se s modernitou vypořádalo po svém.

Lze považovat násilně nastolený dialektický materialismus, za pokračování modernity? Takové konstrukci bych se rozhodně bránil už proto, že ruku v ruce s Ruským Slavjanofilstvím, lze (jak vyplývá z 1. kapitoly této práce) v ruském myšlení vysledovat sklon k mesianismu. Ruské myšlení, ve svých počátcích, jakkoli velmi ovlivněné západní filozofií, bylo přesvědčeno, že tuto filozofii brzy dožene a předstihne. Dále, minimálně část myslitelů, považovala Evropu za zkaženou. To byl také důvod proč se i Západníci v průběhu života často přiklánějí k Slavjanofilství. Stejně tak to byl důvod, proč tak snadno uspěla a byla přijata marxistická revoluce – část myslitelů v ní vidělo právě nápravu zkaženosti tehdejšího západu. Jinými slovy věřili, že právě zde se jim zjevila jejich příležitost předstihnout Západ a napravit chyby západu. Minimálně z těchto důvodů nepovažují komunismus v Rusku, jako možnou variantu pokračování modernity.

Pokud však byla nahrazena modernita, byť násilně, lze vyloučit, že nahrazení modernity komunismem neneslo v sobě znaky, jenž nesl pozdější postmodernismus na západě, kde modernita dospěla ke své změně přirozenou, avšak delší cestou? Marxismus byl myšlenkový směr, jehož kořeny se v prostředí modernity rodily stejně jako se v tomto prostředí rodily myšlenky Nietzscheovi. Lze však vyloučit, že byť možná nevědomě, ale přesto v sobě již neobsahoval to, v čem se moderna vyčerpala. Ovšem zde by byl i nutný předpoklad, že takový stav moderny byl schopen K. Marx saturovat a vložit do své filozofie. F. Nietzsche je všeobecně označován za proroka postmoderny, a přitom je mladší jen cca o 25 let, než K. Marx, domnívám se že tedy nelze vyloučit, že i K. Marx vnímal ta místa, kde by moderna mohla být vyčerpána a v konstrukci komunismu byla tato místa nějak obsažena. Vezmu-li tedy v potaz stav, kdy vývoj moderny byl v Rusku násilně přerušen na základě myšlení myslitele (K. Marxe), jenž by čistě teoreticky mohl vnímat nedostatky moderny, pak lze Epsteinem předložené důkazy o podobnosti komunismu a postmodernismu přijmout jako možné.

Samozřejmě toto hodnocení si můžeme dovolit až my dnes s historickou zkušeností vývoje komunismu i moderny a následně i postmoderny. Teprve při zpětném hledání společných znaků lze nalézt schody. Ano, je třeba si i uvědomit, že se jedná o cílené zpětné hledání společných znaků. S jistou dávkou drzosti si zde dovolím říci, že pokud Epsteinovu teorii přijmu, měl bych pak M. N. Epsteinovi označit za „dekonstruktéra“ komunismu v Rusku. Jedině dekonstrukce těchto znaků a následné srovnání se znaky postmodernismu M. N. Epsteinovi, dle mého názoru, umožnilo dojít k tomuto závěru, tedy zkonstruovat postmoderní vidění komunistického fenoménu v Rusku.

Velmi silnou domněnku vyslovil M. N. Epstein v myšlence, že postmodernismus je patrně jen pokračováním komunismu, či možná jeho vyšším stupněm. Vezmu-li v potaz, jak silné emoce budí názory J. Petersona (viz kapitola 2. této práce), pak je s podivem, že se na západě se stejnou, či vyšší

intenzitou, nemluví o M. N. Epsteinovi. Do jisté míry je to podle mne dáno jistě určitým nezájmem o filozofa z Ruska (byť od roku 1990 žijícího v USA). Dalším neméně významným faktem bude skutečnost, že filozof, který promoval v roce 1972 s vyznamenáním na moskevské univerzitě, a dále působil na předních univerzitních místech tehdejšího komunistického Ruska, bude jistě onálepkován nálepkou komunistického nahlížení světa, a to i přes jeho pozdější emigraci. Jeho teorie nepůsobí takové pozdvižení, jako když v podobném duchu začne hovořit J. Peterson.

Otázkou, která tím však nebyla zodpovězena zůstává: je, či není postmodernismus jen další, možná vyšší forma komunismu? Hrozí nám v postmoderně další fáze komunismu, tak jak to definoval ve své teorii M. N. Epstein?

3.3.1 Shrnutí M. N. Epsteinovi teorie

Ruská dialektika se, dle M. N. Epsteina, pohybuje v rotacích znaků, jež ukrývají skutečnou podstatu. Tato podstata ve skutečnosti není tím, čím je, ale je tím, čím jí chce mít ideologie. Znaky vytvářející tuto ideu ideologie mají pravdivou vypovídací hodnotu jen potud, pokud hovoří o samotné ideologii. Skutečnost v komunismu je vlastně dekonstruována a vzniká konstrukt ideální skutečnosti, tedy takové skutečnosti, kterou ideologie hlásá a požaduje. V tomto směru lze takovou skutečnost nazvat simulacrem. Ideologie nesimuluje idealitu spokojené společnosti, ideologie tuto idealitu považuje a prosazuje, jako reálnou skutečnost. V tomto místě se tedy stává realitou zakrývající skutečnost, že taková realita ve skutečnosti neexistuje. Toto je víceméně Baudrillardova definice simulacra.

Metafyziku ve smyslu reálné existence idejí komunismus odmítá. Musí tak činit, metafyzika tím že uznává ideje jako reálné, pak uznává i reálnou ideu pravdy. Reálná existence ideje pravdy by však umožňovala srovnávání skutečnosti hlásané ideologií s realitou ideje pravdy. To si však sovětská ideologie nemohla dovolit, protože její pravda byla konstruktem, jenž získával svou reálnou skutečnost jen z ideologie samotné. Sovětská dialektika se tedy k metafyzice staví odmítavě. Sama je ale dle M. N. Epsteina založená na „nulovém“, „pohyblivém“, „klouzajícím“ bodě, který není možné identifikovat z žádného pevného referenčního bodu. Jakýkoli bod, jenž by byl schopen sovětskou dialektiku identifikovat sama ničila, protože by ukázal, že tento bod je metafyzický, tedy odkazující k něčemu jinému, než čím ve skutečnosti je.

Komunistická dialektika však, dle M. N. Epsteina, na rozdíl od postmoderní dekonstrukce poměřuje, stále ještě kritériem pravdy, a věří v její poznatelnost, ovšem problém spočívá v tom, že tato ideologická pravda je konstruována ze spojení platných pravd, jež však jsou v rámci rotací znaků jen pravdami ideologie (simulacrem). Postmodernismus dekonstruuje znaky a vytváří konstrukt

znaků jenž je, či spíše být může, konsenzuálně uznatelnou pravdou. Tím způsobem se ale i postmodernismus dostává také do stavu simulacra. Realita znaků v postmodernismu je dekonstruována a je vytvořena (zkonstruována) nová realita, která je následně exportována a přijímána jako skutečnost.

V obou případech přichází a podává „pomocnou“ ruku informační exploze. V komunismu jde o nekonečné množství stále se opakujících prázdných frází, které jedince otupí, do té míry, že je přestane vnímat. Na Západě v období postmoderny se informační exploze projevuje množstvím informací, které jedinec není schopen zpracovat, přichází tak odcizení člověka, jakožto jedince od lidstva. Zatímco lidstvo jako celek v euforii chválí a prosazuje a využívá informační pokrok, jedinec postupně rezignuje a přestává vnímat množství informací stejně, jako jedinec v komunistické ideologii rezignuje na vnímání prázdných hesel.

Svoboda vůle je jak komunismu, tak v postmodernismu problematickým tématem. Komunismus dává svobodu vůle do závislosti na ekonomických procesech, slibuje však ještě člověku vizi osvobození od nesvobody těchto procesů v beztřídní společnosti, k níž má komunismus dojít. Postmodernismus dělá z člověka zajatce jazyka a už mu žádné osvobozující východisko z této nesvobody neslibuje. Komunismus vyhlášoval beztřídní společnost, a přitom přistupoval k člověku především z pohledu třídního původu. Postmodernismus vyhláší konec hodnotové hierarchie a estetickým dogmatům, zároveň však obrací pozornost na různé menšiny (etnické, sociální, sexuální identifikace, ...).

Člověk v komunismu měl svobodu vůle omezenou ideologickou linií na rozdíl od postmodernismu však mu, svým způsobem, bylo dovoleno být dle M. N. Epsteina sám sebou. Například postmodernistické pojetí faktu být žena, a tudíž mít právo psát jako žena, což v překladu znamená: musíš psát jako žena, jinak budeš odvržena, protože jsi zradila svůj druh, jenž jsi měla svaté právo nezradit, tak to je něco, co komunismus neznal. Svaté právo, které by mělo osvobodit od dogmatického rámce, tak vytváří ještě dogmatictější rámec, ve kterém není možnost pro ženu psát jinak, než jí toto svaté právo „svobodně“ umožňuje.

Jak tedy nahlížet na Epsteinovu teorii? Domnívám se, že lze společně s M. N. Epsteinem souhlasit v tom, že lze nalézt shodné body komunismu i postmodernismu. Stejně tak lze nalézt určité problematické fenomény, díky kterým by ve shodě s M. N. Epsteinem, bylo možné označit postmodernu jako pokračující komunismus, či nějakou jinou novou formu komunismu, jakkoli se jistě zvedne řada odpůrců takové myšlenky. To, co však M. N. Epstein vůbec nezmínil, je mechanismus, na jehož pozadí tyto fenomény postmoderny fungují a stejně tak nezmínil mechanismus na jehož pozadí funguje komunismus. To jest agregát, jímž je každý z těchto myšlenkových směrů v praktickém životě poháněn.

Komunistická ideologie, či chceme-li sovětská dialektika fungovala jako nástroj moci. Ano měla své teze, své teorie a své postupy, ale její hlavní náplní bylo udržet moc vybrané skupině elit. Proto byli filozofové nesouhlasící s novým myšlenkovým směrem sovětské dialektiky naloženi a odvezeni na Parníku filozofů. Jejich odlišné myšlení bylo rizikem narušení této moci. Ano filozoficky to lze definovat například jako jiný pohled na „klouzavý bod“ na němž se zakládala sovětská dialektika, tedy riziko odhalení metafyzického základu sovětské dialektiky. Ovšem, co by takové odhalení znamenalo? Nic méně než právě narušení moci získávané prostřednictvím ideologie, která si to v konstrukci své reality nemohla dovolit, protože by bylo odhaleno to nic, které tvoří základ každého simulacra.

Byla to vůle k moci, která stála v pozadí sovětské dialektiky. Nikoli však slepá vůle k moci působící na všechny zúčastněné. Moc byla v rukou vládnoucích elit, které si tuto moc uvědomovali, a formou komunistické ideologie byla transportována směrem k masám. Ztráta moci, by znamenala ztrátu moci těchto elit. Tyto elity určovaly střed „klouzavého bodu“ dialektiky, tak aby jim byla zajištěna jistota moci. Zmatení znaků, či rotace znaků během politických čistek byla též jen projevem vůle k moci. Bylo však zřejmé, že se jedná o vůli k moci určité skupiny. Tato skupina elit byla ve své podstatě většinou známá a identifikovatelná.

Postmodernismus, by bylo možné díky deklarované pluralitě považovat, za směr bez projevů markantní vůle k moci. Není tomu tak. Je to dáno tím, že pokud bychom v pluralitě názorů viděli projev svobody, pak je nutné si položit otázku, který z mnoha názorů bude konsenzuálně uznán za pravdivý. Postmoderna neuznává metafyziku, k pravdě se dopracovává dekonstrukcí a mnohostí, chybí jí jedna idea pravdy („nějaký“ Bůh). Postmoderna je nominalistický svět. V nominalistickém světě vládne známý výrok Parmedia: člověk je měrou všech věcí, tak jak jsou, a tak jak nejsou. Člověk však může být měrou všech věcí jen sám sobě. V solipsistickém systému je tento výrok bezrozporný.

Ve chvíli, kdy se člověk snaží být měrou všech věcí jinému člověku musí nutně narazit na názor tohoto jiného člověka, na jeho pohled na předmětnou míru. Která míra všech věcí bude pak platná? Ta moje, nebo míra toho jiného člověka, jsem přesvědčen, že to bude pouze ta míra, která bude prosazována větší silou. Postmodernismus, tedy ve svém pluralismu, stejně jako komunismus ve své ideologii nemůže být poháněn ničím jiným než silou vůle k moci. Tato vůle k moci však není v postmodernismu tak čitelná, jako vůle k moci komunistické ideologie. V postmoderně není na první pohled zřejmé, komu tato vůle k moci prospívá, kdo by tedy mohl, či měl takzvaně tahat za nitky. Toto považuji za hlavní rozdíl komunismu a postmodernismu, pokud připustíme shody popsané M. N. Epsteinem. Postmodernismus tedy nemá zřejmou, viditelnou elitu, které moc prospívá.

Závěr

Ačkoli Rusko bylo dlouho mimo hlavní proud filozofických bádání, či dokonce by se dalo říci, že bylo v podstatě bez filozofického bádání až do 18. století, snažilo se po tom svůj deficit rychle dohnat. Ruští myslitelé se velmi rychle a intenzivně seznamovali s evropskou filozofií. Část z nich byla natolik západní filozofií okouzlena, že dospěla k přesvědčení, že Rusko se musí od Západu učit (Západníci).

Naproti tomu se v Rusku zrodila druhá skupina „Slavjanofilové“, která byla naopak přesvědčena o velkém duchovním bohatství Ruska. Z tohoto přesvědčení dopěli k logickému závěru, že Rusko bude a mělo by být duchovním vůdcem Evropy. Postupně většina Západníků docházela k přesvědčení, že Evropa je „zkažená“ a, tak se ze Západníků postupem času stávají Slavjanofilové.

Když do tohoto myšlenkového vývoje vstoupí Marxova filozofie je logickým důsledkem stav, kdy jí Rusko rychle přijme a osvojí si jí. Rusko je přesvědčeno, ve svém mesianismu, o svém úkolu, stát se duchovním vůdcem Evropy, v marxistické teorii vidí nástroj, jak toho dosáhnout. V kontextu dnešní situace se jeví tento myšlenkový základ v rétorice ve veřejném prostoru opomenutý, a přesto jsem přesvědčen, že stále hraje svoji roli. Slavjanofilství, stejně jako mesianismus mají Rusové ve svých genetických archetypech. Současná západní rétorika hovoří o Rusku, jako o agresorovi. Model a motivace agresora je samozřejmě v současné kultuře jinak chápaný než model mesiáše se Slavjanofilskými kořeny chápaný v duchovní kultuře Ruska.

Postmoderní myšlení je autory chápáno buď jako nástupce moderny, nebo jako pokračovatel moderny. Oba tyto názory se shodují v tom, že postmoderna obsadila ta místa, ve kterých moderna selhávala. Postmoderna je tedy logickým navázáním na modernu. Základem, na níž postmoderna vyrostla je ztráta Boha, jako autority jednoty. Ať již za autoritu považujeme Boha, jako takového, či s jistou mírou ateismu, budeme považovat postmodernu za ztrátu ideje jednoty nejvyššího dobra v Platónském principu světa, vždy je výsledkem chybění autority, ke které se člověk upíná, ke které směřuje a jíž odevzdává svou domnělou svobodu.

Nietzsche jakožto prorok postmoderny velmi dobře odhadl vývoj, člověk bez (boží) autority si neumí sám vládnout. Takový člověk hledá někoho, komu odevzdá svou povinnost nést za sebe rozhodnutí, takový člověk se stává člověkem doby běžícího pásu, běžící pás osvobozuje. To vše se děje v domnělé svobodě. Člověku je v postmoderní pluralitě podsouván pocit svobody „každý máme svou pravdu“, bohužel není řešen střet našich pravd. V rámci svobody ztrácíme schopnost vést dialog a ve chvíli, kdy dochází ke střetu názorů přichází síla, tedy vůle k moci. Výsledkem je rezignace a napětí tzv. zadního voje, které může vyvrcholit situací obdobné té, která nastala ve Woodstocku 1999.

Moderna v Rusku přešla do sovětského Marxismu, revoluce způsobila rychlý a násilný přechod do jiné politické i myšlenkové dimenze. M. N. Epstein se domnívá, že komunismus v Rusku nese znaky postmoderny. Jinými slovy řečeno v Rusku přichází postmoderna s příchodem komunistických vládců. M. N. Epstein vyhledává a popisuje shodné znaky komunismu v Rusku a postmoderny na Západě, aby vyslovil svou domněnku, že západní postmodernismus má obdobné znaky, jako ruský marxismus pod vedením ruských komunistických vůdců. A ve svém odvážném tvrzení jde ještě dál, domnívá se, že postmodernismus je komunismem, či jeho vyšší formou.

Důkazy předložené M. N. Epsteinem lze buď přijmout a souhlasit s ním, nebo ho lze obvinít, že v podstatě dekonstruuje komunismus a nově ho konstruuje, jako ruský postmodernismus. Tato výtka však narazí na samotnou podstatu postmoderny, a tou je pluralita názorů, stejně jako dekonstrukce. Nemáme právo odmítnout M. N. Epsteinovi možnost takové dekonstrukce, pokud by dekonstrukcí byla. Otázka, však není, zda je, či není možné, aby ruské komunistické období mělo srovnatelné znaky s postmodernou, ale zda lze postmodernu považovat za nástupce, či pokračovatele komunismu, tak jak tvrdí M. N. Epstein.

Není to jen M. N. Epstein, kdo obviňuje postmodernu z podobnosti s levicovými (marxistickými) idejemi. Z předložených důkazů tuto podobnost vyloučit s čistým svědomím nemůžeme. Rusko, jak bylo výše prokázáno, mesianismem trpí, lze to samé říci i o Západu? Současné snahy o prosazení svobod menšin mesianistické znaky jistě vykazují, ovšem nemá právě na ně Západ se svými bohatými duchovními zkušenostmi nárok? Nebyl to však právě Západ, kdo otrokářstvím, kolonizací a potlačováním práv menšin právě současnou situaci způsobil? Lze mít jistotu, že tedy současné napravování těchto křivd není prováděno, tak že dovedlo M. N. Epsteina k jeho přesvědčení, že se jedná o další formu komunismu?

S jistotou Epsteinovu teorii odmítnout, jako neoprávněnou nemohu. To, čím si však jsem jistý je, že pokud by měl M. N. Epstein pravdu, pak si budeme muset touto postmoderní situací projít stejně jako si Rusko prošlo svým vývojem. Stejně jako si procházíme postmodernou dosud, ačkoli jí Nietzsche předpověděl již dávno před jejím vlastním počátkem. Dnes již můžeme souhlasit s označením pro Nietzscheho, jako proroka postmoderny to, zda je M. N. Epstein prorokem dalšího vývoje postmoderny budou moci zhodnotit až naši potomci.

Je zde však minimálně jeden zásadní rozdíl oproti komunistické ideji beztřídní společnosti založené na filozofii K. Marxe. K. Marx předpokládá komunismus jako nejlepší možný stav společnosti, k němuž je však nutné dojít revolucí. Předpoklad revoluce a počáteční násilné převzetí moci je v Marxově filozofii nutný mezičlánek vedoucí k společnému blahu celé společnosti, který se bohužel v historické realitě zvrhl v tyranii jedinců i národů. Postmoderní myšlení předpokládá pluralitu názorů, ztrátu ideje celku, nikoli převzetí moci otevřeným bojem.

Zdroje:

AJAYA. *Psychoterapie Východu a Západu: sjednocující paradigma*. Praha: Chvojtkovo nakladatelství, 2000. ISBN 80-86183-18-1.

BAUDRILLARD, Jean. *Simulacra and simulatiun*. The University of Michigan Press 1994. IBSN 978-0-0472-09521-6

BERDJAJEV, Nikolaj Aleksandrovič. *Ruská idea: základní otázky ruského myšlení 19. a počátku 20. století*. Praha: OIKOYMENH, 2003. Oikúmené (OIKOYMENH). ISBN 80-7298-069-6.

BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Myslet zeleň světa: rozhovor s Karlem Hvižd'alou*. Praha: Mladá fronta, 1991. ISBN 80-204-0239-x.

BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Eseje o nedávné minulosti a blízké budoucnosti*. Praha: G plus G, 1999. Zde a nyní (G plus G). ISBN 80-86103-28-5.

BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Čas pléthokracie: když části jsou větší než celky a světový duch spadl z koně*. Praha: 65. pole, 2021. ISBN 978-80-88268-57-4.

BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Společnost nevolnosti: eseje z pozdější doby*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2014. Sociologické aktuality. ISBN 978-80-7419-167-1.

BRUGGER, ROZENTAL. M., JUDIN. P., *Stručný filosofický slovník*. Praha: Rudé právo, 1955

ČAADAJEV, Petr Jakovlevič. *Filozofické listy: Apologie bláznova*. Přeložil Ladislav ZADRAŽIL. Praha: Odeon, 1987. Světová četba (Odeon).

DIANOVA, Valentina Michailovna, *ЗАПАДНЫЙ/РОССИЙСКИЙ/ЯПОНСКИЙ ПОСТМОДЕРНИЗМ: СХОДСТВО И РАЗЛИЧИЕ*. Vědecký článek, СОЛОВЬЕВСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ, Petrohradská univerzita. 2017, 2 (54). ISSN: 2076-9210

DWECK, Carol, S. *Mindset: The New Psychology of Succes*. Random House USA Inc. 2007. ISBN: 0345472322

FISCHER, Petr. *Veřejné osvětlení: postmoderní morálka, postmoderní politika*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. Sociologické aktuality. ISBN 978-8086429-91-5.

EPSTEIN, Michail. *Postmodernismus v Rusku. Petrohrad 2019*, 2 vydání. Vydavatelství: Azbuka. ISBN 978-5389-15249-6

EPSTEIN, M. N., *After the Future: On the New Consciouness in Literature, The South Atlantic Quarterly*. Spring 1991. Vol. 90. No.2. str. 409-444

- ERZI, G. K. *Dialektika a dekonstrukce*//Nauka-rastude.ru. -2016 -No. 10 (034) Elektronický vědecký časopis, Dostupné z: <https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/52153/ssoar-nrr-2016-ezri-.pdf?sequence=3&isAllowed=y&lnkname=ssoar-nrr-2016-ezri-.pdf>
- GERCEN A. I. *O tom, co bylo II., část čtvrtá*. Přeložil Machonin Sergej, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1960
- HAUSER, Michael. *Cesty z postmodernismu: filosofická reflexe doby přechodu*. Praha: Filosofia, 2012. ISBN 978-80-7007-382-7
- HICKS. Stephen R. C., *Explaining Postmodernism; Connor Court Publishing Pty Ltd*, 2019. IBSN 978-1-925826-32-6
- HOGENOVÁ, Anna. *Nesmíme pospíchat*. [Chomutov]: L. Marek, 2014. Pontes pragenses (L. Marek). ISBN 978-80-87127-62-9.
- HOGENOVÁ, Anna. *Fenomenologie a postmoderna*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2015. ISBN 978-80-7290-818-9.
- CHAMBERLAIN, Lesley. *Parník filozofů: Lenin a vyhnání inteligence*. Praha: Mladá fronta, 2009. Tajný archiv. ISBN 978-80-204-1683-4.
- ЯКОВЛЕВ, М. В., ПЕТР ЯКОВЛЕВИЧ ЧААДАЕВ И РУССКОЕ САМОДЕРЖАВИЕ: СПОР О РОССИИ, stať v konferenčním sborníku. Konference: ВСЕРОССИЙСКАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ "ВЛАСТЬ И ОБЩЕСТВО В РОССИИ XIX–XX ВЕКОВ: ПРОВИНЦИАЛЬНЫЙ АСПЕКТ" Орехово-Зуево, 22–23 ноября 2012 года
- ЈАКОВЕНКО, Boris. *Dějiny ruské filosofie*. Přeložil F. Pelikán, Praha 1939, nakladatel Slovanský ústav, tisk K. Drynk Praha III.
- KANDA, Roman. *Podzim postmodernismu: teoretické výzvy současnosti*. Praha: Filosofia, 2016. ISBN 978-80-7007-449-7.
- KUTYREV, Vladimír Alexandrovič. *Filozofie postmoderny, vědecká a vzdělávací příručka pro magisterské a postgraduální studenty humanitních oborů*. Moskva, Berlín: Direkt media, 2014. ISBN: 978-5-4475-2845-4, dostupné online z: https://www.e-reading.life/bookreader.php/1047208/Kutyrev_-_Filosofiya_postmodernizma.html
- LENIN, Vladimír Iljič. *Svazek 5*. Státní nakladatelství politické literatury, 1953; Praha: Rudé právo
- LIPOVETSKY, Gilles a Sébastien CHARLES. *Hypermoderní doba: od požitku k úzkosti*. Praha: Prostor, 2013. Střed (Prostor). ISBN 978-80-7260-283-4.

- LITVINCEVA, G.Yu. — *Dekonstrukce v postmoderních textech literatury a umění* // Filosofie a kultura. - 2015. - č. 4. - S. 582 - 592. DOI: 10.7256/2454-0757.2015.4.12676 dostupné z: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=-33496
- LJAPUNOV, A. A. *Problémy teoretické a aplikované kybernetiky*. Akademie věd SSSR, Sib. Katedra, Matematický ústav. - M.: Nauka, 1980.
- LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004. ISBN 80-86715-26-4.
- LYOTARD, Jean-François. *O postmodernismu: Postmoderno vysvětlované dětem: Postmoderní situace*. Praha: Filozofický ústav AV ČR, 1993. Základní filosofické texty. ISBN 80-7007-047-1.
- MALTHUS, T. R. *Esej o principu populace*. Přeložil Ivo ŠEBESTÍK. Brno: Zvláštní vydání, 2002. ISBN 8085436809.
- MCMANUS, Matthew. *Whet Is Post-Modern Conservatism*, Zero Books, Hampshire 2020. ISBN 978-1-78904-245-0.
- MESNJANKINA, Irina. *Antologie z dějin ruské filozofie*. Praha: Univerzita Karlova, 1982
- MÜLLER, Lutz a Anette MÜLLER, ed. *Slovník analytické psychologie*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7178-863-5.
- NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra: kniha pro všechny a pro nikoho*. Přeložil Otokar FISCHER. Praha: Vyšehrad, 2013. ISBN 978-80-7429-375-7.
- NYKL, Hanuš, ed. *Kulturní, duchovní a etnické kořeny Ruska: vlivy a souvislosti*. [Červený Kostelec]: Pavel Mervart, 2006. Russia Altera. ISBN 80-86818-34-9.
- NYKL, Hanuš, ed. *Vybrané kapitoly z ruského myšlení 20. století: N.O. Losskij, I.A. Iljin, S.I. Gessen, L.N. Gumiljov*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3898-0.
- Павлюченков, Н. Н. *Развитие идеи "цельного знания" в русской философии (И.В. Киреевский, В.С. Соловьев, П.А. Флоренский) / Н. Н. Павлюченков // Соловьевские исследования. – 2016. – № 2(50). – С. 135-150. – EDN WHVZHH.*
- PETŘÍČEK, Miroslav. *Co je nového ve filozofii*. Praha: Nová beseda, 2018. Co je nového. ISBN 978-80-906751-8-6.
- WELSCH, Wolfgang, *Unsere postmoderne Moderne*; Berlin: Akad. Verl., 1997, páté vydání; IBSN 3-05-003207-3

Тесля, А. А. *Странная актуальность*. Рец.: Кобрин К. Р. Разговор в комнатах. Карамзин, Чаадаев, Герцен и начало современной России. М.: Новое литературное обозрение, 2018. 224 с / А. А. Тесля // Историческая экспертиза. – 2018. – № 3. – С. 325-328. – DOI 10.31754/2409-6105-2018-3-325-328. – EDN YVKXXF.

Internetové zdroje:

A Critique of Stephen Hicks' "Explaining Postmodernism" - YouTube. YouTube [online]. Copyright © 2022 Google LLC [cit. 29.08.2022]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=EHtvTGaPzF4&ab_channel=Jonas%20Ceika-CCKPhilosophy

Henry Ford - Biography, Inventions & Assembly Line - HISTORY. [online]. Copyright © 2022 A [cit. 27.08.2022]. Dostupné z: <https://www.history.com/topics/inventions/henry-ford>

HERAKLEITOS. Zlomky B. [cit. 29.08.2022] Dostupné z: [www.http://www.fysis.cz/presokratici/22/bcz.htm](http://www.fysis.cz/presokratici/22/bcz.htm)

Jordan Peterson's Shadow. The Postmodern Neo-Marxism Conspiracy... | by James Cussen | The Living Philosophy | Medium. Medium – Where good ideas find you. [cit. 29.08.2022]. Dostupné z: <https://medium.com/the-living-philosophy/jordan-petersons-shadow-5cd616484828>

Jordan Peterson odhaluje agendu postmodernistů (část 1 ze 7) - YouTube. YouTube [online]. Copyright © 2022 Google LLC [cit. 29.08.2022]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=p25LS7dtQoI&t=1s&ab_channel=EpochTimes%20CR

Jonas Čeika - Repeater Books - Authors. Home - Repeater Books [cit. 29.08.2022]. Dostupné z: <https://repeaterbooks.com/authors/jonas-ceika/>

К оценке постмодернизма в современной Российской философии. КиберЛенинка предоставляет возможность читать тексты научных статей бесплатно. Приглашаем к сотрудничеству научные журналы и издательства для публикации научно-исследовательских работ в открытом доступе (Open Access) и популяризации открытой науки (Open Science) в России. [cit. 25.08.2022]. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-otsenke-postmodernizma-v-sovremennoy-rossiyskoy-filosofii/viewer>

KNUBIEVA, Z. A. The study of the self-organization of man in the Vladimir Solovyov philosophy. Тип: статья в журнале - научная статья Язык: английский

Том: 7Номер: 19 (2) Год: 2019 Страницы: 170-176. Москва. ISSN: 2415-7716. [cit. 25.01.2023] Dostupné také z: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=50317928>

KNAPP, Aleš. Postmoderna ve spárech podvodníků. [cit. 25.01.2023]. Dostupné z: [www.http://virtually.cz/archiv.php?art=17375](http://virtually.cz/archiv.php?art=17375)

OBOLEVITCH, Teresa. The significance of faith in the concept of integral knowledge of Vladimir Solovyov. Vestnik of Saint Petersburg university. Philosophy and conflict studies. Тип: статья в журнале - научная статья Язык: английский Том: 36Номер: 3 Год: 2020 Страницы: 460-472

Поступила в редакцию: 11.01.2020. ISSN: 2542-2278. [cit. 25.01.2023] Dostupné také z: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=44277914>

Opatření děkana - Husitská teologická fakulta. [online]. Copyright © 2022 Husitská teologická fakulta [cit. 27.01.2023]. Dostupné z: <https://htf.cuni.cz/HTF-122.html#1>

Постмодернизм: истоки, становление, сущность. Соционауки [online]. Copyright © 2013 [cit. 04.02.2023]. Dostupné z: <https://www.socionauki.ru/journal/articles/256432/>

Průmyslová revoluce – Od Průmyslu 1.0 k Průmyslu 4.0 - Desoutter Industrial Tools. Průmyslové nářadí Desoutter – průmyslové pneumatické nářadí pro letecký a automobilový průmysl. Copyright © 2022 Desoutter Industrial Tools. Všechna práva vyhrazena. [cit. 27.08.2022]. Dostupné z: <https://www.desouttertools.cz/prumysl-4-0/novinky/563/prumyslova-revoluce-od-prumyslu-1-0-k-prumyslu-4-0>

Slavoj Zizek debates Jordan Peterson [HD, Clean Audio, Full] - YouTube. YouTube [online]. Copyright © 2022 Google LLC [cit. 29.08.2022]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=qsHJ3LvUWTs&ab_channel=ManufacturingIntellect

Škola frankfurtská – Sociologická encyklopedie. [cit. 29.08.2022]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/%C5%A0kola_frankfurtsk%C3%A1

Dokument Woodstock 99 ukazuje, že jinak, než jako peklo na zemi festival dopadnout nemohl – A2larm. A2larm – Squatujeme mediální prostor od roku 2013. [online]. Copyright © 2022 [cit. 29.08.2022]. Dostupné z: <https://a2larm.cz/2021/08/dokument-woodstock-99-ukazuje-ze-jinak-nez-jako-peklo-na-zemi-festival-dopadnout-nemohl/>